

*Sfidat në zyrtarizmin e gjuhës rome si gjuhë në përdorim zyrtar
nga komuna e Prizrenit*

Korrik, 2022

Publikimi i këtij raporti është bërë i mundur me përkrahjen e Këshilli i Evropës. Opinionet, të gjeturat dhe rekomandimet e shprehura në këtë raport janë përgjegjësi e Nevo Koncepti dhe jo domosdoshmërisht paraqesin qëndrimet e donatorit.

PËRMBAJTJA

I.	QËLLIMI.....	4
II.	GJUHA ROME DHE TRADITA E SAJ NË PRIZREN.....	5
III.	GJENDJA AKTUALE E GJUHËS ROME SI GJUHË NË PËRDORIM ZYRTAR.....	7
IV.	TË DHËNAT DEMOGRAFIKE PËR KOMUNITETIN ROM.....	8
V.	INSTRUMENTET NDËRKOMBËTARE.....	9
VI.	KORNIZA LIGJORE PËR GJUHË NË KOSOVË.....	11
VII.	KORNIZA LIGJORE – NIVELI LOKAL.....	12
VIII.	KORNIZA LIGJORE – KOMUNA E PRIZRENIT.....	13
IX.	PROCESI I NJOHJES SË GJUHËS SË FOLUR TRADICIONALISHT NË NJË KOMUNË.....	14
X.	PËRFUNDIME.....	15

SHKURTESAT

KEGjRP – Karta Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave

MASHT – Ministria e Arsimit Shkencës dhe Teknologjisë

MAPL – Ministria e Administrimit dhe Pushtetit Lokal

OSHC – Organizata e Shoqërisë Civile

UA - Udhëzim Administrativ

ZKGj – Zyra e Komisionarit për Gjuhë

QËLLIMI

Gjuha është qenësore për përfshirjen. Gjuha ndodhet në qendër të aktivitetit njerëzor, shprehjes dhe identitetit. Duke njohur rëndësinë primare, të cilën njerëzit e vendosin për gjuhën e tyre, nxitet lloji i pjesëmarrjes së vërtetë në zhvillim, që mundëson arritjen e rezultateve të qëndrueshme¹. Romani është gjuha e romëve, një gjuhë e ruajtur dhe e bartur nga brezi në brez gjatë shekujve, kryesisht në formën e të folurit. Në Kosovë flitet një gjuhë e njëjtë, me disa ndryshime të vogla në disa vende të saja. Nga sallnameja e vitit 1874, shihet se Prizreni kishte afër 40 mijë banorë, prej të cilëve 1 mijë e 778 kanë qenë romë². Ndërsa sipas regjistrimit turk të vitit 1910, Prizreni kishte 30 mijë e 285 banorë, prej të cilëve 460 kanë qenë romë, në 92 familje³. Gjuha e tyre amtare është gjuha rome, me dialekte të ndryshme të saj që mund të gjinden në Kosovë⁴.

Tradita e përdorimit të gjuhës rome në Prizren është e vjetër dhe daton prej shekujsh. Madje kjo vazhdimësi e pranisë së gjuhës rome në këtë qytet ka bërë që ky komunitet ta ruajë identitetin e vet. Njëkohësisht ka frymëzuar aktivistët që të botojnë libra e revista në gjuhën rome, por edhe të hapin media elektronike, dhe të zhvillojnë aktivitete të ndryshme kulturore e sociale⁵.

E dokumentuar që gjuha rome është folur tradicionalisht në komunën e Prizrenit, aktivistët e komunitetit rom në mënyrë permanente janë angazhuar në fuqizimin dhe ruajtjen e identitetit të tyre kulturor dhe gjuhësor. Me gjithë përparimet e vogla, qeveritë e deri tanishme lokale në komunën e Prizrenit nuk kanë mbështetur iniciativat e komunitetit rom, që gjuha rome të merr statusin e gjuhës në përdorim zyrtar. Kërkesat zyrtare të procedura për qeveritë lokale nga Grupi i intelektualëve Romë nga Prizreni, datojnë nga viti 2008/2009. Kërkesave zyrtare të Grupit të intelektualëve Rom në Prizren, qeveritë e deritanishme lokale i kanë anashkaluar në heshtje.

Me idenë të ri aktualizimit të çështjes, ky hulumtim/interpretim ka për qëllim të analizimit të fakteve dhe argumenteve bazë, që gjuha rome është folur tradicionalisht në komunën e Prizrenit, implementimi dhe zbatimi i instrumenteve ndërkombëtarë në Kosovë për përdorimin e gjuhëve, analizimin e kornizës ligjore në nivel vendi, kornizës ligjore në nivel të qeverisjes lokale si dhe rregullativën ligjore të komunës së Prizrenit në lidhje me gjuhët zyrtare. Në kuadër të këtij dokumenti, do të pasqyrohen obligimet dhe hapat që duhet të ndërmarrin institucionet e

¹ Gjuha rome në Prizren – Vlerë e shtuar apo e injoruar?. KFOS, dhjetor 2015

² "Theranda-Prizreni ndër shekuj", Abib Ahmedi, 1996

³ Po aty

⁴ Profilët e Komuniteteve të Kosovës, OSBE, 2010. Linku: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

⁵ Gjuha rome në Prizren – Vlerë e shtuar apo injoruar. KFOS, dhjetor 2015.

komunës së Prizrenit, në lidhje me kërkesën e Grupit të intelektualëve Romë, që gjuha rome të merr statusin e gjuhës në përdorim zyrtar në komunën e Prizrenit.

GJUHA ROME DHE TRADITA E SAJ NË PRIZREN

Studimet linguistike, antropologjike, dhe biblike kanë hedhur së fundmi më shumë dritë rreth origjinës dhe historisë së popullit rom. Gjuha rome “romane” është një gjuhë indo-ariane, pjesë e familjes gjuhësore indo-europiane e cila flitet që nga fillimi i mesjetës vetëm në diasporë, jashtë nën-kontinentit indian dhe sot është një pjesë integrale e diversitetit linguistik evropian. Studimet linguistike dhe antropologjike dëshmojnë se lëvizjet emigruese të popullit rom ndodhën rreth 1500 vjet më parë (shek. 6) nga India veri-perëndimore drejt Persisë e gadishullit Ballkanik e më pas në gjithë Europën⁶.

Romani është gjuha e romëve, një gjuhë e ruajtur dhe e bartur nga brezi në brez gjatë shekujve, kryesisht në formën e të folurit. Gjatë Kongresit të parë të Romëve në vitin 1971, Romani u njoh zyrtarisht si gjuhë e romëve në Evropë. Kjo çoi në përfshirjen e saj në rregulloret e ndryshme ndërkombëtare, përfshirë Kartën Evropiane të Këshillit të Evropës për Gjuhët Rajonale dhe Minoritare. Si rezultat i përpjekjeve të vazhdueshme të intelektualëve romë, Romani është sot i përfshirë në programet mësimore të mësimdhënies në disa vende evropiane. Padyshim, gjuha Romani është një kujtesë e trashëgimisë së përbashkët kulturore midis komuniteteve të ndryshme rome në Evropë⁷.

Në Kosovë flitet një gjuhë e njëjtë, me disa ndryshime të vogla në disa vende të saja. Për këtë arsye, romët e Kosovës janë paraqitur me një shkrim të njëjtë. Romët janë një nga komunitetet që jetojnë tradicionalisht në Kosovë. Besohet se ata vijnë nga India, nga ku u larguan mes shekullit VIII dhe X. Ata filluan të vendosen në Kosovë në mesin e shekullit të XVI-të⁸. Nga sallnameja e vitit 1874, shihet se Prizreni kishte afër 40 mijë banorë, prej të cilëve 1 mijë e 778 kanë qenë romë⁹. Ndërsa sipas regjistrimit turk të vitit 1910, Prizreni kishte 30 mijë e 285 banorë, prej të cilëve 460 kanë qenë romë, në 92 familje¹⁰. Gjuha e tyre amtare është gjuha rome, me dialekte të ndryshme të saj që mund të gjinden në Kosovë. Komuniteti rom është një grup i cënueshëm në Kosovë, të cilit i mungon integrimi efikas në jetën arsimore, sociale, ekonomike dhe politike¹¹.

Pra, tradita e përdorimit të gjuhës rome në Prizren është e vjetër dhe daton prej shekujsh. Madje kjo vazhdimësi e pranisë së gjuhës rome në këtë qytet ka bërë që ky komunitet ta ruajë identitetin

⁶ <https://irca.al/sq/origins/>

⁷ "Komisionari për Gjuhët uron Ditën Botërore të Gjuhës Rome". Linku: <http://www.komisioneri-ks.org/?page=1,2,180>

⁸ Profilët e Komuniteteve të Kosovës, OSBE, 2010. Linku: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

⁹ Gjuha rome në Prizren – Vlerë e shtuar apo injoruar. KFOS, dhjetor 2015.

¹⁰ Po aty

¹¹ Profilët e Komuniteteve të Kosovës, OSBE, 2010. Linku: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

e vet. Njëkohësisht ka frymëzuar aktivistët që të botojnë libra e revista në gjuhën rome, por edhe të hapin media elektronike, dhe të zhvillojnë aktivitete të ndryshme kulturore e sociale¹².

Disa zhvillime pozitive u shënuan gjatë viti 2015 në disa komuna, lidhur me disponueshmërinë e lëndëve të mësimi në gjuhën rome e që përfshijnë elemente të kulturës dhe historisë rome. MASHT-i ka hartuar dhe botuar tekste shkollore në gjuhën rome më 7 prill 2014. Komuna e Prizrenit siguroi lëndë të gjuhës rome në katër shkolla (që pastaj u zgjerua për të përfshirë edhe një shkollë tjetër nga raporti i fundit për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve), siguroi pagë për mësimdhënësit, si dhe ka plane për aplikimin e lëndëve të tilla edhe në pesë komuna të tjera gjatë vitit shkollor 2015–2016¹³. Në vitin 2014, Ministria e Arsimit publikoi një tekst të parë shkollor në gjuhën rome. Orët në gjuhën rome, që përfshijnë elemente të kulturës dhe historisë rome, ofrohen në katër shkolla në Prizren dhe me ndihmën e Këshillit të Europës, orët në gjuhën rome do të fillojnë edhe në Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Obiliq dhe Pejë. Në Prizren, komuna mbulon rrogën e mësuesit derisa në komunat e tjera Ministria e Arsimit ka mbuluar tri rroga deri në fund të vitit 2015 dhe pastaj komunat e kanë marrë përsipër këtë përgjegjësi¹⁴.

Deri në vitin 2015, mbështetja institucionale për të promovuar kulturën dhe traditën e komuniteteve rome, ashkali dhe egjiptiane dhe ishte e kufizuar kryesisht në festimet për Ditën e Romëve. Ndërsa shumë komuna nuk e kanë shënuar këtë ditë, gjashtë komuna kanë ofruar mbështetje të konsiderueshme për këto aktivitete, përfshirë financimin. Monitorimi i kryer nga OSBE, vuri në dukje se aktivitetet e tilla më nuk janë të kufizuara në muzikë ose valle, dhe tani kanë filluar të përfshijnë diskutime mbi gjendjen sociale të komunitetit dhe ngjarje në gjuhën rome¹⁵.

Në anenë tjetër, në proces të konsolidimit të demokracisë në nivel vendi, sidomos pas përfundimit të konfliktit, OSHC-të të themeluara nuk kishin kapacitetin dhe ekspertizën e duhur për të shfrytëzuar mundësitë që komunat filluan të ofrojnë mbështetje financiare përmes thirrjeve për aplikime me projekte të caktuara. Tek OSHC-të që vijnë nga radhët e komuniteteve, mungesa e kapaciteteve dhe ekspertizës ka qenë dhe vazhdon të jetë pak më e theksuar.

¹² Gjuha rome në Prizren – Vlerë e shtuar apo injoruar. KFOS, dhjetor 2015.

¹³ Raporti i vlerësimit të drejtave të komuniteteve - edicioni I katërt. OSBE , nëntor 2015, fq.22. Linku: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/209966.pdf>

¹⁴ Muri i Antigjipsizmit – romwt, ashkalit dhe egjiptianwt nw Kosovw. Civil Rights Defenders, 2018, fq.16. Linku: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

¹⁵ Po aty fq.42.

GJENDJA AKTUALE E GJUHËS ROME SI GJUHË NË PËRDORIM ZYRTAR

Që prej prillit 2014, asnjë komunë nuk ka njohur gjuhën rome si gjuhë në përdorim zyrtar, edhe pse komuniteti rom në Kosovë tradicionalisht ka folur gjuhën e vet në komunat në të cilat ka jetuar, duke e bërë të kualifikueshme për njohje si të tillë, në bazë të nenit 2.4 të Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve¹⁶. Të gjitha komunat kanë bërë hapa pozitivë në miratimin e rregulloreve komunale për përdorimin e gjuhëve. Gjuha boshnjake dhe ajo turke kanë statusin e gjuhëve zyrtare në tri, respektivisht dy komuna, si dhe të gjuhës në përdorim zyrtar në një, respektivisht në katër komuna.

Megjithatë, gjuha rome ende nuk ka pranimit dhe mbrojtje, përkundër që është folur tradicionalisht. Komunat nuk kanë bërë hapa specifikë në kuptimin e rritjes së vetëdijes publike për të drejtat gjuhësore, edhe pse janë shënuar disa përmirësime modeste gjatë vitit 2013, si rezultat i bashkëpunimit të tyre me ZKGj-në¹⁷.

Për shkak të këtyre sfidave të konsiderueshme, qasja në shërbime në gjuhët zyrtare dhe gjuhët në përdorim zyrtar për komunitetet në pakicë numerike në nivel komunal vazhdon të jetë problematike. Të gjitha komunat kanë ndërmarrë hapa pozitivë që kanë rezultuar në miratimin e rregulloreve komunale për përdorimin e gjuhëve, por gjuha rome ende nuk është e njohur dhe as e mbrojtur. Fushatat e ndërgjegjësimit për të drejtat gjuhësore janë minimale dhe komunat janë vonuar në emërimin e personave kontaktues për çështje gjuhësore në komunë. Mungesa e konsistencës në vendosjen e tabelave të rrugëve, shenjave të komunikacionit rrugor dhe shenjave në ndërtesa publike gjithashtu mbetet problematike¹⁸. Ndonëse gjuha rome flitet tradicionalisht në Prizren dhe kualifikohet për njohje të tillë sipas nenit 2.4 të Ligjit¹⁹ deri më tani komuna e Prizrenit nuk ka ndërmarrë asnjë veprim për të njohur statusin e gjuhës rome si gjuhë në përdorim zyrtar përkundër fakteve që Grupi i intelektualëve Romë në Prizren qysh në vitin 2016 (me datë 24.05.2016 me numër të protokollit 01-29/88087), konform nenit 2.4 të Ligjit për përdorimin e gjuhëve si dhe nenit 4 të UA 4 të Udhëzimit Administrativ Nr.2011-02 (MAPL), për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve ka parashtruar kërkesë zyrtare për njohjen e statusit të gjuhës rome si gjuhë në përdorim zyrtar. Deri më tani, një kërkesë e tillë e Grupit të intelektualëve të Romëve në Prizren, nuk ka marrë përgjigje nga ana e qeverive lokale.

¹⁶ Respektimi i të drejtave gjuhësore nga komunat e Kosovës. OSBE, qershor 2014, fq.11. Linku për qasje: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁷ Po aty

¹⁸ Respektimi i të drejtave gjuhësore nga komunat e Kosovës. OSBE, qershor 2014, fq.4. Linku për qasje: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁹ Implementimi i Ligjit mbi Përdorimin e Gjuhëve nga Komunat e Kosovës. OSBE, qershor 2008, fq.5. Linku: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf>

TË DHËNAT DEMOGRAFIKE PËR KOMUNITETIN ROM

Megjithëse në Ballkanin Perëndimor nuk ekzistojnë të dhëna të besueshme për popullsinë rome, vlerësimet e bëra flasin për një përqindje të popullsisë kombëtare të përfaqësuar nga romët e cila varion nga 1.7 për qind në Bosnje dhe Hercegovinë dhe 9.6 për qind në Maqedoninë e Veriut²⁰.

Romët e Kosovës, ashkallitë e Kosovës dhe egjiptianët e Kosovës jetojnë tradicionalisht në Kosovë dhe kanë kontribut thelbësor në shoqërinë e larmishme të saj me traditat dhe kulturat e tyre të dalluara. Pjesëtarët e këtyre tri komuniteteve janë të shpërndarë në tërë Kosovën, kryesisht në 24 komuna, me një prani më të madhe në komunat Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Pejë dhe Prizren²¹. Në regjistrimin e fundit të vitit 2011, komuna e Prizrenit numëron 177,781 banorë, nga të cilët komuniteti rom si strukturë etnike është 2,899 banorë apo 1.63 % nga numri i përgjithshëm i banorëve në komunën e Prizrenit²². Në Kosovë jetojnë gjithsej 1,739,825 banorë prej tyre 1,252,248 janë mbi moshën 15 vjeçare. Në regjistrimin e popullsisë 2011 është raportuar që nga personat mbi moshën 15 vjeç 28 369 (3,4%) flasin gjuhën shqipe si gjuhë të dytë krahas gjuhës amtare, 255 591 (30,4) gjuhën serbe, 49 729 (6,0%) gjuhën turke, 47 779 (5,8) gjuhën boshnjake, 2 359 (0,3%) gjuhën rome, 254 474 (30,9%) gjuhën angleze, 115 480 (14,0%) gjuhën gjermane dhe 24 467 (3,0%) gjuhën frënge²³.

Regjistrimi i popullsisë së Kosovës, i vitit 2011, është bojkotuar pjesërisht nga komuniteti rom; sipas vlerësimeve të përafërta të dala nga ky regjistrim, madhësia e popullsisë rome pothuajse në nivel të gjysmës së vlerësimeve të tjera të besueshme, siç janë ato të OSBE-së. Prandaj, vlerësimet mbi numrin e pjesëtarëve të komunitetit rom në Kosovë duhet të bazohen në burime alternative. Bazuar në Profilet e Komuniteteve, të zhvilluara nga OSBE në vitin 2010, dhe në Profilet e Komunave, të zhvilluara nga OSBE në vitin 2013, vlerësohen se në Kosovë jetojnë rreth 15,696 romë, të cilët përbëjnë rreth 0.84% të popullsisë së përgjithshme. Numri më i madh i pjesëtarëve të komunitetit rom është i përqendruar në Prizren (2.19% apo 5,300 pjesëtarë të këtij komuniteti), ndërsa një numër i madh i tyre gjithashtu jetojnë në Graçanicë, Pejë dhe Mitrovicën e Jugut. Një numër i vogël i pjesëtarëve të komunitetit rom gjenden të shpërndarë në tërë pjesën tjetër të Kosovës²⁴. Në 2 milion banorë të Kosovës, numri zyrtarë i romëve është 34.000 apo 1.7% derisa

²⁰ Ndërprerja e Ciklit të Përrjashtimit të Romëve në Ballkanin Perëndimor. Banka Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim / Banka Botërore, 2019, fq.1. Linku

:<https://documents1.worldbank.org/curated/en/279351554459034261/pdf/Executive-Summary.pdf>

²¹ Pasqyrë e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë, OSBE, fq.4. Linku:

https://www.osce.org/files/f/documents/c/c/443590_2.pdf

²² Regjistrimi Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe banesave në Kosovë 2011 – Të dhënat kryesore, Agjencia e Statistikave të Kosovës, fq.143. Linku: <https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf>

²³ <https://languagecommissioners.org/Language-Commissioner-of-Kosovo?lang=SHQ>

²⁴ Komunitetet në Kosovë: Udhëzues për profesionistë që punojnë me komunitetet në Kosovë. ECMI, dhjetor 2013, fq.36. Linku: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

vlerësimet për numrin e romëve janë 45.000 apo 2.3% të numrit të përgjithshëm të banorëve në Kosovë²⁵.

Sipas të dhënave të regjistrimit të popullsisë të vitit 2011, në Kosovë jetojnë 35,784 romë, ashkali dhe egjiptianë (8,824 romë, 15,436 ashkali dhe 11,524 egjiptianë). Megjithatë, është vështirë të përlllogaritet numri i tyre aktual. Në anën tjetër, përvoja tregon se shumë romë, ashkali dhe egjiptianë nuk e zbulojnë identitetin e tyre në procesin e regjistrimit të popullsisë; gjithashtu, shumë prej tyre janë larguar nga Kosova që nga viti 2011 përmes emigrimit të vazhdueshëm. Për çfarëdo përshkrimi apo analize të situatës së tyre duhet pasur parasysh pasojat e luftës në Kosovë gjatë viteve 1998-1999. Para luftës, llogaritet se në Kosovë kanë jetuar së paku 150,000 romë, ashkali dhe egjiptianë²⁶.

INSTRUMENTET NDËRKOMBËTARE

Të drejtat dhe liritë themelore të njeriut janë të pandashme, të patjetërsueshme e të pacenueshme dhe janë bazë e rendit juridik të Republikës së Kosovës. Republika e Kosovës mbron dhe garanton të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, të parashikuara në këtë Kushtetutë. Çdokush e ka për detyrë t'i respektojë të drejtat e njeriut dhe liritë themelore të të tjerëve. Të drejtat dhe liritë themelore të parashikuara në Kushtetutë, vlejnë edhe për personat juridikë, për aq sa janë të zbatueshme²⁷.

Të drejtat dhe liritë e njeriut të garantuara me marrëveshjet dhe instrumentet ndërkombëtare në vijim, garantohen me këtë Kushtetutë, zbatohen drejtpërdrejtë në Republikën e Kosovës dhe kanë prioritet, në rast konflikti, ndaj dispozitave e ligjeve dhe akteve të tjera të institucioneve publike:

- Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut;
- Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut dhe Protokollet e saj;
- Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile e Politike dhe Protokollet e saj;
- Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare;
- Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Racor; (6) Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Gruas;
- Konventa për të Drejtat e Fëmijës;

²⁵ Dragan Todorovic. Romwt nw ballakan dhe Serbi. Universiteti i Nishit – Fakulteti Filozofik. Nish, dhjetor 2011, fq.1.. Linku pwr qasje: <https://vdocuments.net/romi-na-balkanu-i-u-srbiji.html>

²⁶ Muri i Antigjipsizmit – romwt, ashkalit dhe egjiptianwt nw Kosovw. Civil Rights Defenders, 2018, fq.5. Linku: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

²⁷ Neni 21 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

- Konventa kundër Torturës dhe Trajtimeve e Ndëshkimeve të tjera Mizore, Jonjerëzore dhe Poshtëruese²⁸.

Të drejtat e komuniteteve pakicë të Kosovës për të përdorur gjuhën e tyre, në arsim dhe liria e shprehjes janë të lidhura ngushtë, një fakt ky i njohur nga e drejta ndërkombëtare dhe evropiane. Në bazë të Nenit 58.2 të Kushtetutës, Kosova është e detyruar të respektojë standardet e parashikuara në Kartën Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave (KEGJRP), e cila përcakton se shtetet duhet të adoptojnë politika që sigurojnë “ofrimin e mënyrave dhe mjeteve të përshtatshme për mësimin dhe studimin e gjuhëve rajonale ose të pakicave në të gjitha fazat e duhura”.

Megjithatë, ky promovim i kulturave dhe gjuhëve të pakicave nuk duhet të kuptohet si një mbrojtje e njëanshme e pakicave kundër shumicës, por më tepër si një mjet për nxitjen e mirëkuptimit mes komuniteteve shumicë dhe pakicë. Prandaj, shtetet duhet të “bëjnë marrëveshje për të siguruar mësimin e historisë dhe kulturës e cila reflektohet nga gjuha rajonale ose e pakicës”, gjithashtu për jo-folësit e këtyre gjuhëve.

Karta më tej kërkon që shteti të marrë “veprim të vendosur për të promovuar gjuhët rajonale ose minoritare në mënyrë që të mbrojnë ato”. Më e rëndësishmja, këto hapa janë ndërmarrë kundër sfondit se “çdo person që i përket një pakice kombëtare ka të drejtë të përdorë lirisht dhe pa pengesa gjuhën e tij/saj të pakicës, në jetën private dhe publike, në të folur dhe në të shkruar”. Kështu, të drejtën e arsimimit në një nga gjuhët e pakicave, dhe përdorimin e saj, mund të shihet si një trampolinë për një pjesëmarrje më të plotë, më kuptimplotë të shumicës dhe të komuniteteve pakicë. Si një vazhdim logjik, Karta Evropiane gjithashtu shkon më tej duke vendosur se “personave që u takojnë pakicave kombëtare u janë dhënë mundësinë e krijimit dhe përdorimit të mediave të tyre”.

Së fundi, duhet përmendur se përgjegjësitë e autoriteteve të Kosovës nuk janë vetëm për promovimin e gjuhëve të pakicave në shoqëri. Institucionet janë të detyruar të respektojnë gjuhët e pakicave në marrëdhëniet e tyre me popullatën, përkatësisht “në zonat e banuara nga personat që i përkasin pakicave kombëtare tradicionalisht apo në numër thelbësor, në qoftë se ata persona e kërkojnë këtë dhe kur një kërkesë e tillë korrespondon me nevojë reale, Palët do të përipiqen të sigurojnë, për aq sa është e mundur, kushtet që do bëjnë të mundur përdorimin e gjuhës së pakicës në marrëdhëniet midis këtyre personave dhe autoriteteve administrative”²⁹.

OSBE-ja ka hartuar disa nga standardet më gjithëpërfshirëse për mbrojtjen e të drejtave gjuhësore. Dy dokumente të OSBE-së kanë domethënie të rëndësishme në fushën e të drejtave gjuhësore. E

²⁸ Neni 22 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

²⁹ Komunitetet në Kosovë: Udhëzues për profesionistë që punojnë me komunitetet në Kosovë. ECMI, dhjetor 2013, fq. 68. Linku: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

para, "Dokumenti i Kopenhagës", përfshin dispozita të hollësishme mbi përdorimin e gjuhëve si dhe jo-diskriminim dhe arsimim. Edhe pse nuk është ligjërish e detyrueshme, ajo ka implikime të rëndësishme (të buta) ligjore dhe implikime politike dhe shumë e konsiderojnë atë të jetë më e avancuar se instrumentet e tjera.¹³⁵ Dokumenti i dytë, "Rekomandimet e Oslos", është një mjet praktik politik që u ofron shteteve dhe aktorëve të tjerë me një pikë reference të hollësishme në zhvillimin e politikave efektive për gjuhët e pakicave, përfshirë edhe në lidhje me përdorimin e gjuhëve në arsim, fe, media, jetën e komunitetit, dhe organizata jo-qeveritare (OJQ), si dhe në komunikimet me autoritetet publike, në procedurat gjyqësore, dhe në funksionimin e bizneseve private³⁰.

KORNIZA LIGJORE E GJUHËVE NË KOSOVË

Rendi kushtetues i Republikës së Kosovës bazohet në parimet e lirisë, paqes, demokracisë, barazisë, respektimit të të drejtave dhe lirive të njeriut dhe sundimit të ligjit, mosdiskriminimit, të drejtës së pronës, mbrojtjes e mjedisit, drejtësisë sociale, pluralizmit, ndarjes së pushtetit shtetëror dhe ekonomisë së tregut³¹.

Në nenin 5 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, gjuha shqipe dhe gjuha serbe kanë statusin e gjuhëve zyrtare në Republikën e Kosovës. Por, paragrafi 2 i këtij neni, specifikon se "gjuha Turke, Boshnjake dhe ajo Rome kanë statusin e gjuhëve zyrtare në nivel komune ose do të jenë në përdorim zyrtar në cilindo nivel në pajtim me ligj³².

Në vitin 2006 është nxjerrë Ligji për përdorimin e gjuhëve, qëllimi i të cilit është të sigurojë:

- Përdorimin e gjuhëve zyrtare, si dhe të gjuhëve të komuniteteve, gjuha amtare e të cilave nuk është gjuhë zyrtare, në institucionet e Kosovës, në ndërmarrje dhe organizata të tjera që realizojnë funksione dhe shërbime publike;
- Status të barabartë të gjuhës shqipe dhe serbe si gjuhë zyrtare në Kosovë, të drejta të barabarta sa i përket përdorimit të tyre në të gjitha institucionet e Kosovës;
- Të drejtën e të gjitha komuniteteve të Kosovës për të ruajtur, mbrojtur dhe promovuar identitetin e tyre gjuhësor;
- Karakterin shumë gjuhësor të shoqërisë kosovare, që paraqet vlerat e saj unike shpirtërore, intelektuale, historike dhe kulturore.

³⁰ Po aty fq. 69

³¹ Neni 7 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³² Neni 5 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

Në paragrafin 2 të nenit 1 të këtij ligji, specifikohet po ashtu përdorimi i gjuhëve zyrtare në nivel komunal, ku gjuhët e tjera të bashkësive, si gjuha turke, boshnjake dhe rome, do të jenë gjuhë në përdorim zyrtar, sipas kushteve të përcaktuara me këtë ligj³³. Në ato komuna ku jeton një bashkësi, gjuha amtare e së cilës nuk është njëra nga gjuhët zyrtare në Kosovë dhe e cila përfaqëson më shumë se tre (3) përqind të popullatës së përgjithshme të komunës, gjuha e asaj bashkësie do të ketë statusin e gjuhës në përdorim zyrtar në atë komunë dhe do të jetë në përdorim të barabartë në pajtim me dispozitat e përcaktuara në nenin 8 të këtij ligji. ***Përveç kësaj, një bashkësi, gjuha e së cilës me traditë është folur në një komunë, do të ketë statusin e gjuhës në përdorim zyrtar në atë komunë.*** Lidhur me këtë çështje, komunat do të miratojnë rregullore të hollësishme brenda 6 muajve pas hyrjes së këtij ligji në fuqi³⁴. Qeveria e Kosovës dhe institucionet e tjera do të miratojnë masat për promovimin e përdorimit dhe statusit të barabartë të gjuhëve zyrtare si dhe për të siguruar mbrojtjen, ruajtjen dhe promovimin e gjuhëve të komuniteteve, gjuha amtare e të cilave nuk është gjuhë zyrtare³⁵. Gjuha shqipe, serbe dhe angleze janë gjuhët zyrtare të Republikës së Kosovës dhe kanë status të njëjtë në institucionet e saj. Gjuhët turke, boshnjake dhe rome kanë statusin e gjuhëve zyrtare në nivel komunal apo kanë përdorim zyrtar në pajtim me Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve³⁶.

Neni 4 i Udhëzimit Administrativ Nr.2011/02 (MAPL) për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, thekson se anëtarët e komunitetit gjuha e të cilëve është folur tradicionalisht në komunë, do të kenë të drejtë të kërkojnë që gjuha e tyre të njihet si gjuhë në përdorim zyrtar në komunë, pavarësisht nga përfaqësimi i tyre numerik brenda qytetarëve në komunë³⁷.

KORNIZA LIGJORE E GJUHËVE NË NIVEL KOMUNAL

Njësi themelore territoriale të vetëqeverisjes lokale në Republikën e Kosovës janë komunat. Organizimi dhe kompetencat e njësive të vetëqeverisjes lokale rregullohen me ligj³⁸. Të gjitha organet e komunës kujdesen që qytetarët e komunës t'i gëzojnë të gjitha të drejtat dhe liritë pa dallim race, etnie, ngjyre, gjinie, gjuhe, religjioni, mendimi politik apo mendimi tjetër, preardhjeje kombëtare apo sociale, pa dallim prone, lindje apo ndonjë statusi tjetër me qëllim që ata të

³³ Neni 1 i Ligjit Nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁴ Po aty neni 2 paragrafi 1

³⁵ Neni 31 i Ligjit Ligji Nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁶ Neni 4 paragrafi 1 i Ligjit Nr.03/L-047 për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>

³⁷ Shih Nenin 4 të Udhëzimit Administrativ Nr.2011-02 (MAPL), për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

³⁸ Neni 12 i Kushtetutës së Republikës së Kosovës, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

gëzojnë të drejta dhe mundësi të barabarta në shërbimet komunale të të gjitha niveleve³⁹. Komunitetet i zbatojnë politikën dhe praktikën e tyre për të mbështetur bashkëjetesën dhe paqen ndërmjet qytetarëve të tyre dhe për të krijuar kushte të përshtatshme që u mundësojnë të gjithë komunitetet për t'i shprehur, ruajtur, zhvilluar identitetet e tyre etnike, kulturore, fetare dhe gjuhësore⁴⁰. Përdorimi i gjuhëve në komunë rregullohet në pajtim me ligjin në fuqi për përdorimin e gjuhëve. Kuvendi i komunës miraton rregullore të detajuara komunale për përdorimin e gjuhëve brenda territorit të tij, siç përcaktohet në ligjin e zbatueshëm për përdorimin e gjuhëve⁴¹.

KORNIZA LIGJORE – KOMUNA E PRIZRENIT

Në kufij dhe në territorin e komunës së Prizrenit, pjesëtarëve të komuniteteve dhe bashkësive nacionale u garantohet e drejta e deklarimit të lirë lidhur me identitetin etnik, kulturor dhe fetar. Në territorin e komunës së Prizrenit, ***gjuhë zyrtare janë: gjuha shqipe, gjuha serbe, gjuha boshnjake dhe gjuha turke***. Pjesëtarët e komuniteteve kanë të drejtë të komunikojnë në gjuhën e tyre me organet dhe shërbimet civile në komunë, në pajtim me ligjet dhe me konventat ndërkombëtare në fuqi⁴².

Pjesëtarët e komuniteteve pakicë kanë të drejtë të komunikojnë në gjuhën e tyre me të gjitha organet e Komunës në pajtim me Ligjin e Përdorimit të Gjuhëve në Republikën e Kosovës⁴³. Në territorin e komunës së Prizrenit, si gjuhë zyrtare dhe në përdorim të barabartë në të gjitha organet e administratës komunale, institucionet arsimore dhe shëndetësore dhe ndërmarrjet publike lokale të komunës së Prizrenit janë: gjuha shqipe, gjuha serbe, boshnjake dhe gjuha turke⁴⁴.

³⁹ Neni 4 paragrafi 2 i ligjit për vetëqeverisje lokale, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴⁰ Po aty neni 4 paragrafi 3

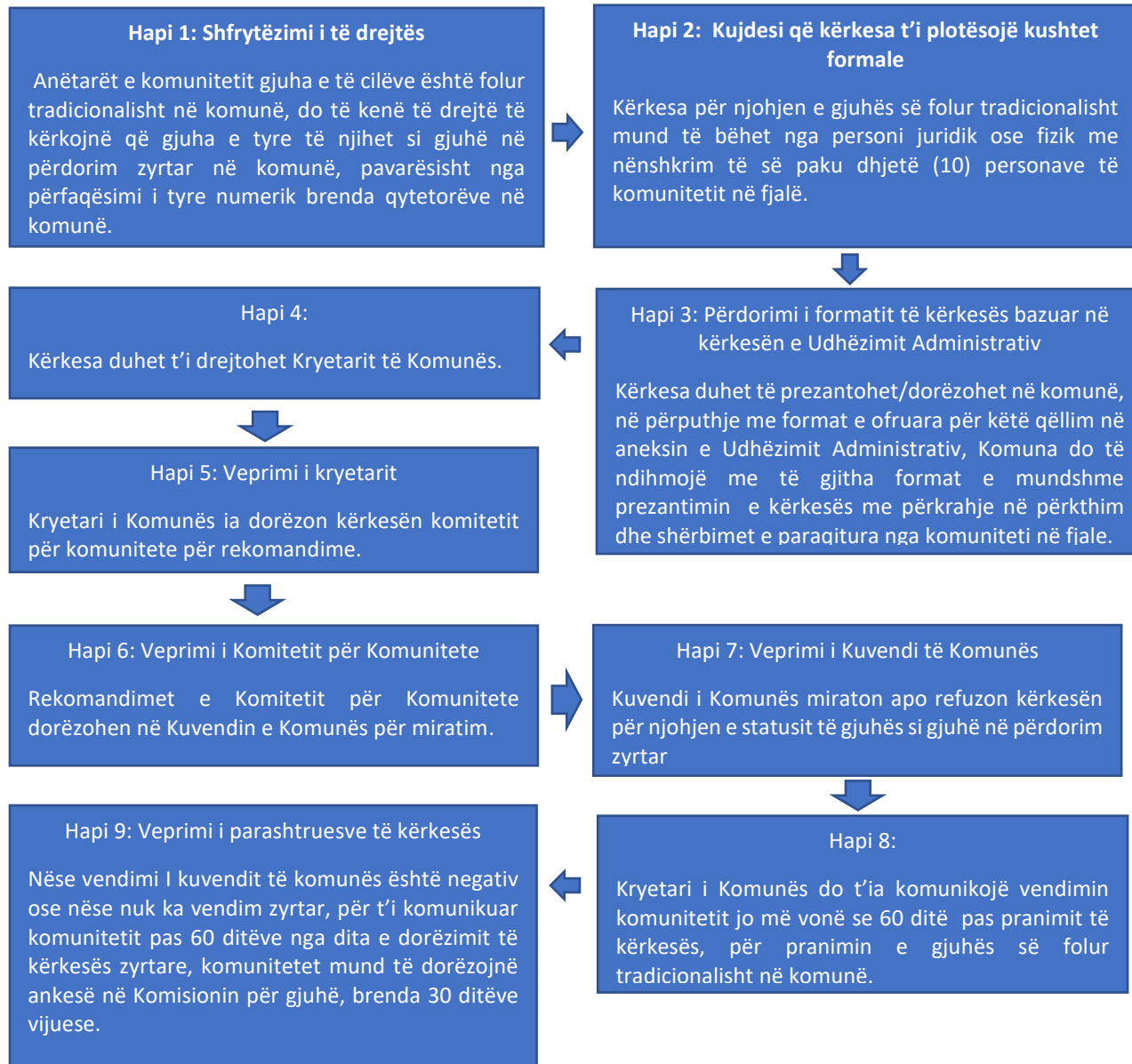
⁴¹ Neni 9 paragrafi 1 i LVL-së, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴² Neni 12 i Statutit të komunës së Prizrenit, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2020/05/satuti-komunes.pdf>

⁴³ Po aty neni 12

⁴⁴ Neni 2 i Rregullores për përdorimin e gjuhëve – Komuna e Prizrenit, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2018/01/RREGULLOREN-PeR-PeRDORIMIN-E-GJUHeVE.pdf>

PROCESI I NJOHJES SË GJUHËS SË FOLUR TRADICIONALISHT NË NJË KOMUNË 45

⁴⁵ Shih nenin 4 si dhe paragrafin 7 dhe 8 të nenit 3 të Udhëzimit Administrativ Nr.2011/02 (MAPL) për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për përdorimin e gjuhëve, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

Hapi 9: Veprimi shtesë i Kuvendi të Komunës

Nëse kuvendi i komunës merr vendim pozitiv në raport me kërkesën për njohjen e statusit të gjuhës si gjuhë në përdorim zyrtar në komunë, atëherë duhet të iniciojë harmonizimin e Statutit konform vendimit për njohjen e gjuhës.

Hapi 10: Veprimi shtesë i anëtarëve të komunitetit / parashtruesit të kërkesës

Në rast se ku Kuvendi i komunës dështon për të ndryshuar Statutin e komunës brenda tre muajve që nga data e njohjes së gjuhës në përdorim zyrtar në komunë, anëtarët e komunitetit gjuha e të cilëve është njohur me vendim të kuvendit të komunës si gjuhë në përdorim zyrtar, kanë të drejtë t'i parashtrorin ankesë Komisionarit për Gjuhë, duke i ndjekur procedurat e përcaktuara nga komisioni.

PËRFUNDIME

Romët e Kosovës, ashkallitë e Kosovës dhe egjiptianët e Kosovës jetojnë tradicionalisht në Kosovë dhe kanë kontribut thelbësor në shoqërinë e larmishme të saj me traditat dhe kulturat e tyre të dalluara. Pjesëtarët e këtyre tri komuniteteve janë të shpërndarë në tërë Kosovën, kryesisht në 24 komuna, me një prani më të madhe në komunat Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Pejë dhe Prizren. Bazuar në Profilet e Komuniteteve, të zhvilluara nga OSBE në vitin 2010, dhe në Profilet e Komunave, të zhvilluara nga OSBE në vitin 2013, vlerësohen se në Kosovë jetojnë rreth 15,696 romë, të cilët përbëjnë rreth 0.84% të popullsisë së përgjithshme. Numri më i madh i pjesëtarëve të komunitetit rom është i përqendruar në Prizren (2.19% apo 5,300 pjesëtarë të këtij komuniteti), ndërsa një numër i madh i tyre gjithashtu jetojnë në Graçanicë, Pejë dhe Mitrovicën e Jugut.

Megjithatë, gjuha rome ende nuk ka pranim dhe mbrojtje, përkundër që është folur tradicionalisht, komunat nuk kanë bërë hapa specifikë në kuptimin e rritjes së vetëdijes publike për të drejtat gjuhësore, edhe pse janë shënuar disa përmirësime modeste gjatë vitit 2013. Ndonëse gjuha rome flitet tradicionalisht në Prizren dhe kualifikohet për njohje të tillë sipas nenit 2.4 të Ligjit deri më tani komuna e Prizrenit nuk ka ndërmarrë asnjë veprim për të njohur statusin e gjuhës rome si gjuhë në përdorim zyrtar përkundër fakteve që Grupi i intelektualëve Romë në Prizren qysh në vitin 2016 (me datë 24.05.2016 me numër të protokollit 01-29/88087), konform nenit 2.4 të Ligjit për përdorimin e gjuhëve si dhe nenit 4 të UA 4 të Udhëzimit Administrativ Nr.2011-02 (MAPL), për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve ka parashtruar kërkesë zyrtare për njohjen e statusit të gjuhës rome si gjuhë në përdorim zyrtar. Deri më tani, një kërkesë e tillë e Grupit të intelektualëve të Romëve në Prizren, nuk ka marrë përgjigje nga ana e qeverive lokale.

Në bazë të Nenit 58.2 të Kushtetutës, Kosova është e detyruar të respektojë standardet e parashikuara në Kartën Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave (KEGjRP), e cila përcakton se shtetet duhet të adoptojnë politika që sigurojnë “ofrimin e mënyrave dhe mjeteve të përshtatshme për mësimin dhe studimin e gjuhëve rajonale ose të pakicave në të gjitha fazat e duhura”. Karta më tej kërkon që shteti të marrë “veprim të vendosur për të promovuar gjuhët rajonale ose minoritare në mënyrë që të mbrojnë ato”. Palët do të përpiqen të sigurojnë, për aq sa është e mundur, kushtet që do bëjnë të mundur përdorimin e gjuhës së pakicës në marrëdhëniet midis këtyre personave dhe autoriteteve administrative.

Në bazë të Kushtetutës, gjuha shqipe dhe gjuha serbe kanë statusin e gjuhëve zyrtare në Republikën e Kosovës. Por, paragrafi 2 i këtij neni, specifikon se “gjuha Turke, Boshnjake dhe ajo Rome kanë statusin e gjuhëve zyrtare në nivel komune ose do të jenë në përdorim zyrtar në cilindo nivel në pajtim me ligj. Për më tepër, Kosova ka nxjerrë ligjin për përdorimin e gjuhëve si dhe udhëzimin administrative për zbatimin për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve. Ligji përcakton se *“një bashkësi, gjuha e së cilës me traditë është folur në një komunë, do të ketë statusin e gjuhës në përdorim zyrtar në atë komunë”* Po ashtu, edhe neni 4 i Udhëzimit Administrativ Nr.2011/02 (MAPL) për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, thekson se anëtarët e komunitetit gjuha e të cilëve është folur tradicionalisht në komunë, do të kenë të drejtë të kërkojnë që gjuha e tyre të njihet si gjuhë në përdorim zyrtar në komunë, pavarësisht nga përfaqësimi i tyre numerik brenda qytetarëve në komunë.

Në anën tjetër, edhe Ligji për Vetëqeverisje Lokale ka specifikuar çështjen e përdorimit të gjuhëve në komunë, ku kuvendi i komunës duhet të miratojë Rregulloren komunale për përdorimin e gjuhëve brenda territorit të saj. Duke përmbushur obligimet ligjore të saj, Komuna e Prizrenit në Statutin e saj të miratuar në 15 tetor 2008 si dhe në Rregulloren komunale për përdorimin e gjuhëve të miratuar në 5 shkurt 2009, nuk e ka trajtuar çështjen e gjuhës rome si mundësi e njohjes së statusit të saj si gjuhë në përdorim zyrtar në këtë komunë.

Pra, Kosova në përgjithësi ka ndërtuar mekanizmat ligjorë sa i përket çështjes së përdorimit të gjuhëve zyrtare në institucione publike duke i përfshirë edhe ato lokale. Megjithatë, komuna e Prizrenit gjatë procesit të konsolidimit të rregullativës ligjore në nivel lokal, gjuhën rome nuk e ka trajtuar përkundër ofrimin të mundësive ligjore që përcaktohen në nenin 4 të Udhëzimit Administrativ Nr.2011/02 (MAPL) për përcaktimin e procedurave për zbatimin e ligjit për përdorimin e gjuhëve, që gjuha rome të merr statusin e gjuhës në përdorim zyrtar.

Bazuar në kornizën aktuale ligjore, procesi fillestar i njohjes së statusit të gjuhës në përdorim zyrtar, fillon me kërkesën e komunitetit duke përdorë formatin standard që përcaktohet me Udhëzimin Administrativ Nr.201/02 të MAPL-së dhe përfundon me vendimin e Kuvendit të Komunës. Nëse vendimi i Kuvendit të Komunës është pozitivë dhe njih statusin e gjuhës si gjuhë

në përdorim zyrtarë, atëherë nga vetë institucioni, inicohet ndryshimi i Statutit të komunës. Krahas ndryshimit të Statuti, kuvendi duhet të iniciojë po ashtu edhe ndryshimin e Rregullores komunale për përdorimin e gjuhëve.

Meqenëse, një kërkesë e tillë me datë 24.05.2016 me numër të protokollit 01-29/88087 ishte proceduar në komunën nga Grupi i intelektualëve Romë i komunës së Prizrenit, kërkesë kjo e cila në heshtje është anashkuar që të trajtohet nga institucionet lokale. Për më tepër, Grupi i intelektualëve Romë, kanë ri përsëritur kërkesën në vitin 2017, 2018 dhe 2020.

Kërkesat e tillë sipas specifikave të kërkuara nga Udhëzimin Administrativ Nr.2011/02 të MAPL-së duhet të ri përsëritet për shkak të ndryshimit të rrethanave politike që kanë ndodhë në qeverisjen lokale në komunën e Prizrenit. Kërkesa e Grupit të intelektualëve Romë, duhet të mbështetet në argumentin mirë të përgatitur që gjuha rome është përdorë tradicionalisht në komunën e Prizrenit.

*Izazovi u ozvaničenju romskog jezika kao jezika u službenoj
upotrebi od strane opštine Prizren*

Jul 2022

Objavlivanje ovog izveštaja omogućeno je uz podršku Saveta Evrope. Mišljenja, nalazi i preporuke izneti u ovom izveštaju su odgovornost Nevo Konceptija i nužno ne predstavljaju stavove donatora.

SADRŽAJ

I.	CILJ.....	4
II.	ROMSKI JEZIK I NJENA TRADICIJA U PRIZRENU.....	5
III.	AKTUALNA SITUACIJA OKO ROMSKOG JEZIKA U SLUŽBENOJ UPOTREBI.....	7
IV.	DEMOGRAFSKI PODACI O ROMSKOJ ZAJEDNICI.....	8
V.	MEĐUNARODNI INSTRUMENTI.....	9
VI.	ZAKONSKI OKVIR NA KOSOVU OKO UPOTREBE JEZIKA.....	11
VII.	ZAKONSKI OKVIR-LOKALNI NIVO.....	12
VIII.	ZAKONSKI OKVIR-OPŠTINA PRIZREN.....	13
IX.	PROCES PREPOZNAVANJA JEZIKA KOJI SE TRADICIONALNO GOVORI U OPŠTINI.....	14
X.	ZAKLJUČCI.....	15

SKRAČENICE

EPRMJ – Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima

MONT – Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije

MALS – Ministarstvo uprave i lokalne samouprave

OCD – Organizacije civilnog društva

AU - Administrativno Uputstvo

KPJ – Kancelarija poverenika za jezike

CILJ

Jezik je bitan radi uključivanja. Jezik je u središtu ljudske aktivnosti, izražavanja i identiteta. Prepoznavanje primarnog značaja koji ljudi pridaju svom jeziku podstiče onu vrstu istinskog učešća u razvoju koja omogućava postizanje održivih rezultata.¹ Romski je jezik Roma, jezik koji se čuvao i prenosio s generacije na generaciju tokom vekova, uglavnom u govornom obliku. Na Kosovu se govori jednim jezikom, sa manjim promenama u nekim njegovim delovima. Popisa iz 1874. godine vidi se da je u Prizren živelo blizu 40.000 stanovnika, od čega 1.778 Roma². Dok je prema turskom popisu iz 1910. godine u Prizrenu registrovano 30.285 stanovnika, od čega 460 Roma, u 92 porodice³. Njihov maternji jezik je bio romski, sa različitim dijalektima koji se mogu naći na Kosovu⁴.

Tradicija upotrebe romskog jezika u Prizrenu je stara i više vekovna. Prisustvo romskog jezika u ovom gradu učinio je da ova zajednica sačuva svoj identitet. Istovremeno, inspirisala je aktiviste da izdaju knjige i časopise na romskom jeziku, ali i da realizuju rad elektronskih medija, kao i da razvijaju različite kulturne i društvene aktivnosti⁵.

Dokumentovano je da se romski jezik tradicionalno govori u opštini Prizren, iz to razloga aktivisti romske zajednice su se permanentno angažovali na jačanju i očuvanju svog kulturnog i jezičkog identiteta. I pored skromnog napretka, lokalna samouprava u opštini Prizren do sada nije podržala inicijative romske zajednice, kako bi romski jezik dobio status jezika u službenoj upotrebi. Zvanični zahtev za lokalnu samoupravu odstrane Grupe romskih intelektualaca iz Prizrena datiraju još iz 2008/2009 godine. Zvanične zahteve Grupe romskih intelektualaca u Prizrenu do sada su od strane lokalne samouprave ignorisale.

Sa novom idejom o ažuriranju ovog pitanja, ovo istraživanje/tumačenje ima za cilj da analizira osnovne činjenice i argumentuje, da se romski jezik tradicionalno govori u opštini Prizren, implementaciju o primeni međunarodnih instrumenata na Kosovu o upotrebi jezika, analizirajući pravni okvir na centralnom nivou, pravni okvir na nivou lokalne samouprave kao i zakonske propise opštine Prizren u vezi sa službenim jezicima. U okviru ovog dokumenta biće reflektovane obaveze i dalji koraci koje moraju preduzeti institucije opštine sè Prizrenit, povodom zahteva Grupe romskih intelektualaca da romski jezik dobije status jezika u službenoj upotrebi u opštini Prizren.

¹ Romski jezik u Prizrenu – Dodata vrednost ili ignorisan?. KFOS, decembar 2015

² „Teranda-Prizreni kroz vekove“, Abib Ahmedi, 1996

³ Isto tu

⁴ Profili kosovskih zajednica, OEBS, 2010. Link: <http://www.osce.org/sk/kosovo/75451?doenload=true>

⁵ Romski jezik u Prizrenu – Dodata vrednost ili ignorisan?. KFOS, decembar 2015

ROMSKI JEZIK I NJENA TRADICIJA U PRIZRENU

Lingvističke, antropološke i biblijske studije su razjasnile poreklo i istoriju romskog naroda. Romski jezik – „Romane“ – je indoarijevski jezik, deo indoevropske jezičke porodice, koji se od početka srednjeg veka, govori samo u dijaspori, van indijskog potkontinenta, a danas je sastavni deo Evropske jezičke raznolikost. Lingvistička i antropološka istraživanja dokazuju da su se emigraciona kretanja Roma odvijala pre oko 1500 godina (6. vek) iz severozapadne Indije ka Persiji i Balkanskom poluostrvu, a zatim i širom Evrope⁶.

Romane je jezik Roma, jezik koji se čuvao i prenosio s generacije na generaciju tokom vekova, uglavnom u govornoj formi. Tokom prvog kongresa Roma 1971. godine, romski je zvanično priznat kao jezik Roma u Evropi. To je uslovalo do njegovog uključivanja u različite međunarodne propise, uključujući i Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope. Kao rezultat kontinuiranih napora romskih intelektualaca, Romane je danas uključen u nastavne planove i programe nekoliko evropskih zemalja. Bez sumnje, romski jezik je podsetnik na zajedničko kulturno nasleđe između različitih romskih zajednica u Evropi⁷.

Na Kosovu se govori istim jezikom, sa manjim promenama u nekim njegovim delovima. Iz tog razloga, Romi Kosova su predstavljeni istim pismom. Romi su jedna od zajednica koje tradicionalno žive na Kosovu. Smatra se da potiču iz Indije, odakle su se iselili između 8. i 10. veka, a na Kosovo su počeli da se naseljavaju sredinom 16. veka⁸. Iz popisa iz 1874. godine vidi se da je Prizren imao blizu 40.000 stanovnika, od čega 1.778 Roma⁹. Dok je prema turskom popisu iz 1910. godine u Prizrenu registrovano 30.285 stanovnika, od čega 460 Roma, u 92 porodice¹⁰. Njihov maternji jezik je romski jezik, sa raznim dijalektima koji se mogu naći na Kosovu. Na Kosovu, romska zajednica je jedna od najugroženijih grupa, kojoj nedostaje efikasna integracija u obrazovni, društveni, ekonomski i politički život¹¹.

Dakle, tradicija upotrebe romskog jezika u Prizrenu je stara i datira od pre više vekova. Dakle, nastavak prisustva romskog jezika u ovom gradu učinio je da ova zajednica sačuva svoj identitet. Istovremeno, inspirisala je aktiviste da izdaju knjige i časopise na romskom jeziku, ali i da realizuju rad elektronskih medije, kao i da razvijaju različite kulturne i društvene aktivnosti.¹²

⁶ <https://irca.al/sq/origins/>

⁷ Komesar za jezike čestita Svetski dan romskog jezika. Link: <http://vvv.komisioneri-ks.org/?page=1,2,180>

⁸ Profili kosovske zajednice, OEBS, 2010. Link: <http://vvv.osce.org/sk/kosovo/75451?doenload=true>

⁹ Romski jezik u Prizrenu – Dodata vrednost ili ignorisan?. KFOS, decembar 2015

¹⁰ Romski jezik u Prizrenu – Dodata vrednost ili ignorisan?. KFOS, decembar 2015

¹¹ Profili kosovske zajednice, OEBS, 2010. Link: <http://vvv.osce.org/sk/kosovo/75451?doenload=true>

¹² Romski jezik u Prizrenu – Dodata vrednost ili ignorisan?. KFOS, decembar 2015

Tokom 2015. godine u pojedinim opštinama zabeleženi su određeni pozitivni pomaci, koji se odnose na mogućnost održavanja nastavnog predmeta na romskom jeziku koji uključuje elemente romske kulture i istorije. MONT je kreirao i objavio udžbenike na romskom jeziku 7. aprila 2014. Opština Prizren je obezbedila predavanje predmeta na romskom jeziku u četiri škole (koja je zatim proširena na još jednu školu iz poslednjeg izveštaja o proceni prava zajednica), obezbeđena je plata za nastavnika, isto tako u planu je primena ovog predmeta u još pet opština tokom školske 2015-2016.godine¹³. Ministarstvo prosvete je 2014. godini objavilo prvi udžbenik na romskom jeziku. Nastava na romskom jeziku, koja uključuje elemente romske kulture i istorije, realizuje se u četiri škole u Prizrenu, a uz pomoć Saveta Evrope, nastava na romskom jeziku počće i u Uroševcu, Kosovu Polju, Đakovici, Obiliću i Peći. U Prizrenu, opština pokriva platu nastavnika, dok je u drugim opštinama Ministarstvo prosvete pokrivalo tri plate do kraja 2015. godine, a zatim su opštine preuzele ovu odgovornost¹⁴.

Do 2015. godine, institucionalna podrška za promociju kulture i tradicije zajednica Roma, Aškalijski i Egipćana uglavnom je bila ograničena na proslavu Dana Roma. Iako mnoge opštine nisu obeležile ovaj dan, šest opština je pružilo značajnu podršku za ove aktivnosti, uključujući i finansiranje. Monitoring koji je sproveo OEBS konstatovao je da takve aktivnosti više nisu ograničene na muziku ili ples, već su sada počele da uključuju diskusije o društvenom stanju zajednice i događajima na romskom jeziku¹⁵.

S druge strane, u procesu konsolidacije demokratije na nivou zemlje, posebno nakon okončanja sukoba, novonastale OCD nisu imale odgovarajući kapacitet i stručnost da iskoriste mogućnosti koje su opštine počele da nude finansijsku podršku kroz pozive za prijavu određenim projektima. Među OCD koje dolaze iz redova zajednica, nedostatak kapaciteta i stručnosti je bio i nastavlja da bude malo izraženiji.

¹³ Izveštaj o proceni prava zajednice – četvrto izdanje. OEBS, novembar 2015, str.22. Link: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/209966.pdf>

¹⁴ Zid anticiganstva – Romavt, Ashkali i Egiptianvt nv Kosovo. Civil Rights Defenders, 2018, str. Link: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Vall-of-Anti-Gipsiism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

¹⁵ Ibid, strana 42.

AKTUALNA SITUACIJA OKO ROMSKOG JEZIKA U SLUŽBENOJ UPOTREBI

Od aprila 2014. godine, nijedna opština nije priznala romski jezik kao jezik u službenoj upotrebi, iako romska zajednica na Kosovu tradicionalno govori svojim jezikom u opštinama u kojima živi, što je čini kvalifikovanim za priznavanje kao takvo, na osnovu člana 2.4 Zakona o upotrebi jezika¹⁶. Sve opštine su izradile i usvojile opštinski pravilnik o upotrebi jezika. Bosanski i turski jezik imaju status službenih jezika u tri, odnosno dve opštine, kao i jezik u službenoj upotrebi u jednoj, odnosno četiri opštine.

Međutim, romski jezik i dalje nije prihvaćen i zaštićen, uprkos tome što se tradicionalno koristi i govori. Opštine nisu preduzele konkretne korake u smislu povećanja javne svijesti o jezičkim pravima, iako su uočena neka skromne promene tokom 2013. godine, kao rezultat njihove saradnje sa KKJ¹⁷.

Zbog ovih značajnih izazova, pristup uslugama na službenim jezicima i jezicima u službenoj upotrebi za brojčane manjinske zajednice na opštinskom nivou i dalje je problematično. Sve opštine su preduzele pozitivne korake koji su rezultirali usvajanjem opštinskih pravilnika o upotrebi jezika, ali romski jezik još uvek nije priznat niti zaštićen. Kampanje o podizanja svesti o jezičkim pravima su minimalne i opštine kasne sa imenovanjem kontakt osoba za jezička pitanja u opštini. Nedostatak doslednosti u postavljanju uličnih znakova, putnih saobraćajnih znakova i znakova na javnim ustanovama takođe ostaje kao problematičan¹⁸. Iako se romski jezik tradicionalno govori u Prizrenu i kvalifikuje se za takvo priznanje u skladu sa članom 2.4 Zakona¹⁹, do sada opština Prizren nije preduzela nikakve postupke da prizna status romskog jezika kao jezika u službenoj upotrebi uprkos činjenicama da je Grupa romskih intelektualaca u Prizrenu već od 2016. godine (od 24.05.2016. zavedeno pod brojem protokola 01-29/88087), u skladu sa članom 2.4 Zakona o upotrebi jezika kao i članom 4 Administrativnog uputstvo br. 2011-02 (MULS), za utvrđivanje procedura za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, podnelo je zvaničan zahtev za priznavanje statusa romskog jezika kao jezika u službenoj upotrebi. Ovakav zahtev Grupe romskih intelektualaca u Prizrenu do sada nije dobio odgovor od lokalnih samouprava.

¹⁶ Poštovanje jezičkih prava od strane opština Kosova. OEBS, jun 2014, str. Link za pristup: <https://vvv.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁷ Ibid

¹⁸ Poštovanje jezičkih prava od strane opština Kosova. OEBS, jun 2014, str.4. Link za pristup: <https://vvv.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁹ Sprovođenje Zakona o upotrebi jezika od strane opština Kosova. OEBS, jun 2008, str. Link: <https://vvv.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf>

DEMOGRAFSKI PODACI O ROMSKOJ ZAJEDNICI

Iako ne postoje pouzdani podaci o romskoj populaciji na Zapadnom Balkanu, procene govore o procentu nacionalne populacije koju predstavljaju Romi, koji se kreće od 1,7 posto u Bosni i Hercegovini i 9,6 posto u Sjevernoj Makedoniji²⁰.

Kosovski Romi, kosovske Aškalije i kosovski Egipćani tradicionalno žive na Kosovu i svojim različitim tradicijama i kulturama daju značajan doprinos njegovom raznolikom društvu. Pripadnici ove tri zajednice žive širom Kosova, uglavnom u 24 opštine, sa većim prisustvom u opštinama Uroševac, Kosovo Polje, Đakovica, Peć i Prizren²¹. Na osnovu poslednjeg popisa iz 2011. godine opština Prizren broji 177.781 stanovnika, od čega romska zajednica kao etnička struktura čini 2.899 stanovnika ili 1,63% od ukupnog broja stanovnika opštine Prizren²². Na Kosovu živi ukupno 1.739.825 stanovnika, od kojih je 1.252.248 starijih od 15 godina. U popisu stanovništva iz 2011. godine navedeno je da od ljudi starijih od 15 godina, 28.369 (3,4%) govori albanski kao drugi jezik pored maternjeg, 255.591 (30,4) govori srpski, 49.729 (6,0%) turski jezik, 47 779 (5,8) bosanski jezik, 2 359 (0,3%) romski jezik, 254 474 (30,9%) engleski jezik, 115 480 (14,0%) nemački jezik i 24 467 (3,0%) Francuski jezik²³.

Romska zajednica je delimično bojkotovala popis stanovništva Kosova iz 2011. godine; prema grubim procenama izvedenim iz ovog popisa, broj romske populacije je skoro na nivou polovine drugih pouzdanih procena, poput onih OEBS-a. Stoga bi procene o broju pripadnika romske zajednice na Kosovu trebalo da se zasnivaju na alternativnim izvorima. Na osnovu Profila zajednica, koje je izradio OEBS 2010. godine, i Opštinskih profila, koje je izradio OEBS 2013. godine, procenjuje se da na Kosovu živi oko 15.696 Roma, što čini oko 0,84% ukupne populacije. Najveći broj pripadnika romske zajednice koncentrisan je u Prizrenu (2,19% ili 5.300 pripadnika ove zajednice), dok veliki broj njih živi i u Gračanici, Peći i Južnoj Mitrovici. Mali broj pripadnika romske zajednice je raštrkan po ostatku Kosova²⁴. Od 2 miliona stanovnika Kosova, zvanični broj Roma je

²⁰ Prekidanje ciklusa isključenosti Roma na Zapadnom Balkanu. Međunarodna banka za obnovu i razvoj / Svetska banka, 2019, str.1. Link: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/279351554459034261/pdf/Ekexecutive-Summari.pdf>

²¹ Pregled zajednice Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu, OEBS, strana 4. Link: https://www.osce.org/files/f/documents/c/c/443590_2.pdf

²² Popis stanovništva, porodične privrede i stanovanja na Kosovu 2011 – Glavni podaci, Agencija za statistiku Kosova, str.143. Link: <https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-krisore.pdf>

²³ <https://languagecommissioners.org/Language-Commissioner-of-Kosovo?lang=SHQ>

²⁴ Zajednice na Kosovu: Vodič za profesionalce koji rade sa zajednicama na Kosovu. ECMI, decembar 2013, str.36. Link: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

34.000 ili 1,7%, dok su procene o broju Roma oko 45.000 ili 2,3% od ukupnog broja stanovnika na Kosovu²⁵.

Prema podacima popisa iz 2011. godine ima 35.784 Roma, Aškalija i Egipćana (8.824 Roma, 15.436 Aškalija i 11.524 Egipćana). Međutim, teško je proceniti njihov stvarni broj. S druge strane, iskustvo pokazuje da mnogi Romi, Aškalije i Egipćani ne otkrivaju svoj identitet u procesu popisa stanovništva; takođe, mnogi od njih su napustili Kosovo od 2011. godine kroz kontinuiranu emigraciju. Za bilo kakav opis ili analizu njihove situacije, moraju se uzeti u obzir posledice rata na Kosovu tokom 1998-1999. Pre rata, procenjuje se da je na Kosovu živelo najmanje 150.000 Roma, Aškalija i Egipćana²⁶.

MEĐUNARODNI INSTRUMENTI

Osnovna ljudska prava i slobode su nedeljive, neotuđive i neprikosnovene i predstavljaju osnovu pravnog poretka Republike Kosovo. Republika Kosovo štiti i garantuje osnovna ljudska prava i slobode predviđene Ustavom. Svako je dužan da poštuje ljudska prava i osnovne slobode drugih. Osnovna prava i slobode predviđene Ustavom važe i za pravna lica, onoliko koliko su primenjivi²⁷.

Ljudska prava i slobode zagarantovane sledećim međunarodnim sporazumima i instrumentima a koje su zagarantovane Ustavom, direktno se primenjuju u Republici Kosovo i imaju prioritet, u slučaju sukoba interesa, nad odredbama zakona i drugih akata javnih institucija:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima;
- Evropska konvencija za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda i njeni protokoli;
- Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima i njeni protokoli;
- Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina;
- Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije; (6) Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena;
- Konvencija o pravima deteta;
- Konvencija protiv torture i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni²⁸.

Prava manjinskih zajednica na Kosovu da bi koristili svoj jezik u obrazovanju kao i sloboda izražavanja su usko povezane, što je činjenica priznata međunarodnim i evropskim pravom. Na

²⁵ Dragan Todorović. Romi na Balkanu i u Srbiji. Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet. Niš, decembar 2011, str.1. Link za pristup: <https://vdocuments.net/romi-na-balkanu-i-u-srbiji.html>

²⁶ Zid anticiganizma – Romima, Aškalijama i Egipćanima na Kosovu. Civil Rights Defenders, 2018, str.5. Link: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Vall-of-Anti-Gipsiism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

²⁷ Član 21. Ustava Republike Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

²⁸ Član 22. Ustava Republike Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

osnovu člana 58.2 Ustava, Kosovo je dužno da poštuje standarde predviđene Evropskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima (EPRMJ), koja propisuje da države moraju usvojiti politike koje obezbeđuju „ načina i pogodna sredstva za održavanje nastave i učenje regionalnih ili manjinskih jezika u svim odgovarajućim fazama“.

Međutim, promocoju manjinskih kultura i jezika ne treba shvatiti kao jednostranu odbranu manjina od većine, već kao sredstvo za unapređenje i razumevanja između većinske i manjinskih zajednica. Zbog toga bi države trebalo da „načine sporazume kako bi obezbedile nastavu istorije i kulture koja se odražava od strane regionalnog ili jezika manjine“, takođe i za one koji ne govore ovim jezicima.

Povelja dalje zahteva od države da preduzme „odlučne mere za promovisanje regionalnih ili manjinskih jezika kako bi ih zaštitila“. Ono što je najvažnije, ovi koraci se preduzimaju u kontekstu da „svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno i nesmetano koristi svoj manjinski jezik, u privatnom i javnom životu, u govoru i pismu“. Tako se pravo na obrazovanje na jednom od manjinskih jezika i njegova upotreba može posmatrati kao odskočna daska za potpunije i sadržajnije učešće većinske i manjinskih zajednica. Kao logičan nastavak, Evropska povelja ide dalje i predviđa da se „pripadnicima nacionalnih manjina daje mogućnost da stvaraju i koriste sopstvene medije“.

Na kraju, treba napomenuti da odgovornosti kosovskih vlasti nije samo u promociji manjinskih jezika u društvu. Institucije su dužne da poštuju manjinske jezike u svojim odnosima sa stanovništvom, odnosno „na područjima koja tradicionalno ili u većem broju naseljavaju pripadnici nacionalnih manjina, ako ta lica to traže i kada takav zahtev odgovara stvarnoj potrebi, strane će nastojati da, koliko je to moguće, obezbede uslove koji će omogućiti upotrebu jezika manjine u odnosima između ovih lica i organa uprave“²⁹.

OEBS je izradio neke od najsveobuhvatnijih standarda za zaštitu jezičkih prava. Dva dokumenta OEBS-a imaju važne implikacije u oblasti jezičkih prava. Prvi, „Kopenhaški dokument“, uključuje detaljne odredbe o upotrebi jezika, kao i nediskriminaciji i obrazovanju. Iako nije pravno obavezujući, ima važne (meke) pravne i političke implikacije i mnogi ga smatraju naprednijim od drugih instrumenata. Drugi dokument, Preporuke iz Osla, predstavlja oruđe političke prakse koje državama i drugim akterima omogućava detaljnu referentnu tačku u razvoju efikasne politike za manjinske jezike, uključujući u vezi sa upotrebom jezika u obrazovanju, religiji, medijima, životu

²⁹ Zajednice na Kosovu: Vodič za profesionalce koji rade sa zajednicama na Kosovu. ECMI, decembar 2013, str. 68. Link: https://vvv.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

zajednice i nevladinim organizacijama (NVO), kao i u komunikaciji sa predstavnicima javnih vlasti, u sudskim postupcima i u poslovanju privatnih preduzeća³⁰.

ZAKONSKI OKVIR NA KOSOVU OKO UPOTREBE JEZIKA

Ustavni poredak Republike Kosovo zasniva se na principima slobode, mira, demokratije, jednakosti, poštovanja ljudskih prava i sloboda i vladavine prava, nediskriminacije, imovinskih prava, zaštite životne sredine, socijalne pravde, pluralizma, podeli državnih ovlašćenja i tržišnog privređivanja³¹.

U članu 5. Ustava Republike Kosovo, albanski jezik i srpski jezik imaju status službenih jezika u Republici Kosovo. Međutim, stav 2. ovog člana precizira da „turski, bosanski i romski jezik imaju status službenih jezika na opštinskom nivou ili će biti u službenoj upotrebi na bilo kom nivou u skladu sa zakonom”³².

U toku 2006. godine donet je Zakon o upotrebi jezika, čija je svrha da obezbedi:

- Upotrebu službenih jezika, kao i jezika zajednica čiji maternji jezik nije službeni, u institucijama Kosova, u preduzećima i drugim organizacijama koje vrše javne funkcije i usluge;
- Jednak status albanskog i srpskog jezika kao službenih jezika na Kosovu, jednaka prava u pogledu njihove upotrebe u svim institucijama Kosova;
- Pravo svih zajednica na Kosovu da čuvaju, štite i unapređuju svoj jezički identitet;
- Višejezični karakter kosovskog društva, koji predstavlja njegove jedinstvene duhovne, intelektualne, istorijske i kulturne vrednosti.

U stavu 2 člana 1 ovog zakona precizirana je i upotreba službenih jezika na opštinskom nivou, pri čemu će drugi jezici zajednica, kao što su turski, bosanski i romski, biti jezici u službenoj upotrebi, na osnovu uslova utvrđenih ovim zakonom³³. U onim opštinama u kojima živi zajednica, čiji maternji jezik nije jedan od službenih jezika na Kosovu i koja predstavlja više od tri (3) odsto ukupnog stanovništva opštine, jezik te zajednice imaće status jezik u službenoj upotrebi u toj opštini i biće u ravnopravnoj upotrebi u skladu sa odredbama člana 8. ovog zakona. ***Pored toga, zajednica čiji se jezik tradicionalno govori u opštini imaće status jezika u službenoj upotrebi u toj***

³⁰ Ibid, str. 69

³¹ Član 7. Ustava Republike Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³² Član 5. Ustava Republike Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³³ Član 1. Zakona br. 02/L-37 o upotrebi jezika, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

opštini. Po ovom pitanju, opštine će doneti detaljne propise u roku od 6 meseci od stupanja na snagu ovog zakona³⁴. Vlada Kosova i druge institucije doneće mere za unapređenje upotrebe i ravnopravnog statusa službenih jezika, kao i za obezbeđenje zaštite, očuvanja i unapređenja jezika zajednica čiji maternji jezik nije Službeni jezik³⁵. Albanski, srpski i engleski su zvanični jezici Republike Kosovo i imaju isti status u njenim institucijama. Turski jezici, Bosanski i Romski imaju status službenih jezika na opštinskom nivou ili su u službenoj upotrebi u skladu sa Zakonom o upotrebi jezika³⁶.

Članom 4 Administrativnog uputstva br. 2011/02 (MALS) za utvrđivanje postupaka za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, navodi se da će pripadnici zajednice čiji se jezik tradicionalno govori u opštini imati pravo da zahtevaju da se njihov jezik prizna kao jezik u službenoj upotrebi u opštini, bez obzira na njihovu brojčanu zastupljenost među građanima opštine³⁷.

ZAKONSKI OKVIR-LOKALNI NIVO

Osnova teritorijalna jedinica lokalne samouprave u Republici Kosovo su opštine. Organizacija i ovlašćenja jedinica lokalne samouprave uređuju se zakonom³⁸. Svi opštinski organi obezbeđuju da građani opštine uživaju sva prava i slobode bez obzira na rasu, etničku pripadnost, boju kože, pol, jezik, veru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovinski status, ili status rođenja ili bilo koji drugi status a u cilju da oni imaju jednaka prava i mogućnosti u opštinskim službama na svim nivoima³⁹. Opštine sprovode svoju politiku i praksu sa ciljem da podrže suživot i mir među svojim građanima i da stvore odgovarajuće uslove koji omogućavaju svim zajednicama da izraze, sačuvaju, razviju svoje etnički, kulturni, verski i jezički identitet⁴⁰. Upotreba jezika u opštini regulisana je u skladu sa važećim zakonom o upotrebi jezika. Skupština opštine donosi detaljne opštinske propise za upotrebu jezika na svojoj teritoriji, kako je definisano važećim zakonom o upotrebi jezika⁴¹.

³⁴ Ibid član 2 stav 1

³⁵ Član 31. Zakona br. 02/L-37 o upotrebi jezika, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁶ Član 4 stav 1 Zakona br. 03/L-047 o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>

³⁷ Videti član 4 Administrativnog uputstva br. 2011-02 (MAPL), za utvrđivanje procedura za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-No-2011-02-Za-odredivanje-procedura-za-sprovođenje-zakona-za-upotrebu-jezika.pdf>

³⁸ Član 12. Ustava Republike Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³⁹ Član 4 stav 2 Zakona o lokalnoj samoupravi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴⁰ Ibid član 4 stav 3

⁴¹ Član 9 stav 1 LVL, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

ZAKONSKI OKVIR-OPŠTINA PRIZREN

U okviru teritoriji opštine Prizren pripadnicima zajednica i nacionalnih zajednica, garantuje se pravo da se slobodno izjašnjavaju o svom etničkom, kulturnom i verskom identitetu. Na teritoriji opštine Prizren *službeni jezici su: albanski, srpski, bosanski i turski*. Pripadnici zajednica imaju pravo da komuniciraju na svom jeziku sa organima i državnim službama u opštini, u skladu sa zakonima i međunarodnim konvencijama na snazi⁴².

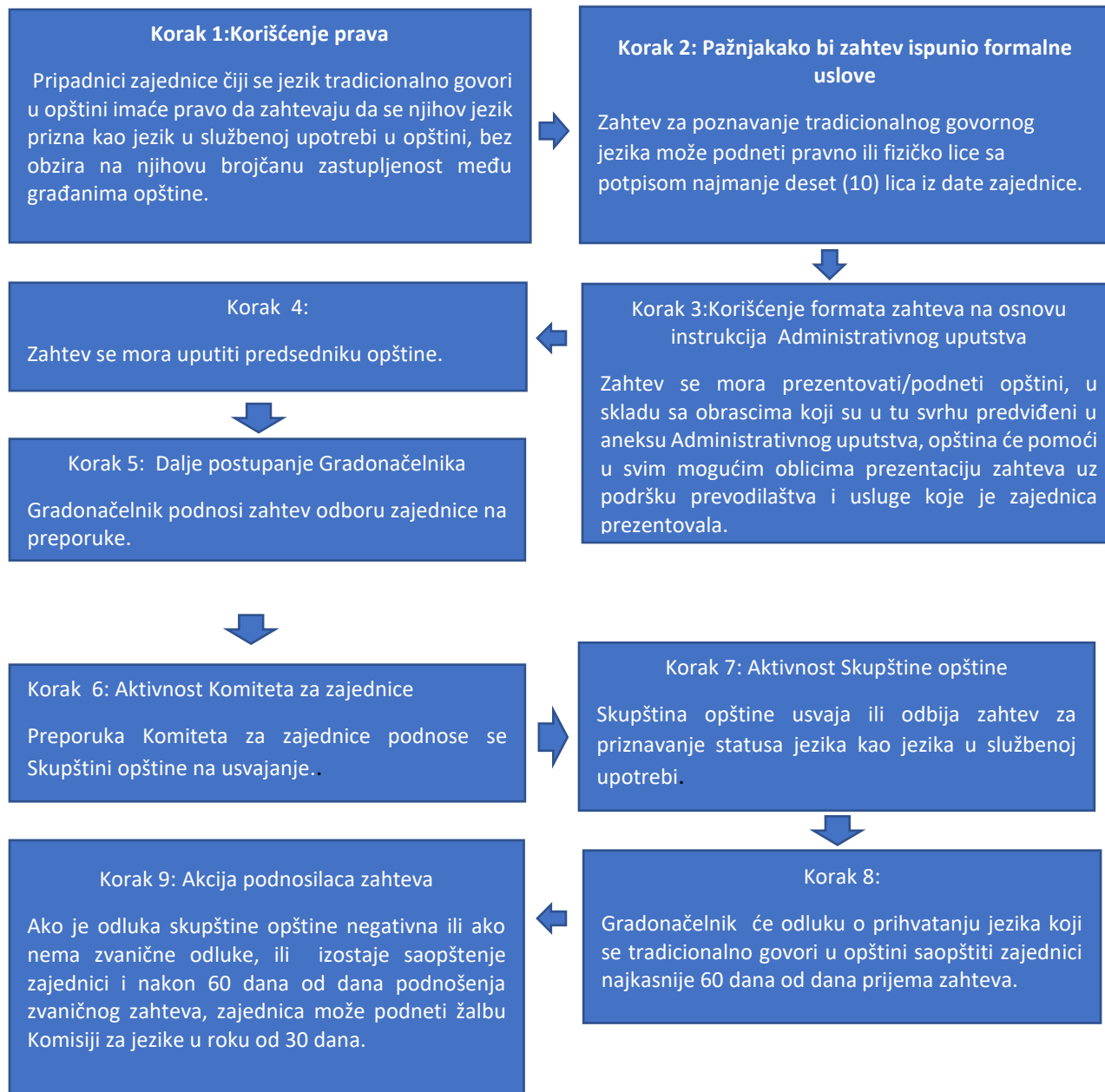
Pripadnici manjinskih zajednica imaju pravo da komuniciraju na svom jeziku sa svim opštinskim organima u skladu sa Zakonom o upotrebi jezika u Republici Kosovo⁴³. Na teritoriji opštine Prizren, kao službeni jezik i u ravnopravnoj upotrebi u svim organima opštinske uprave, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama i lokalnim javnim preduzećima opštine Prizren su: albanski jezik, srpski jezik, bosanski jezik i turski jezik⁴⁴.

⁴² Član 12 Statuta opštine Prizren, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2020/05/satuti-komunes.pdf>

⁴³ Ibid, član 12

⁴⁴ Član 2 Uredbe o upotrebi jezika - Opština Prizren, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2018/01/RREGULLOREN-Per-PerDORIMIN-E-GJUHeVE.pdf>

PROCES PREPOZNAVANJA JEZIKA KOJI SE TRADICIONALNO GOVORI U OPŠTINI ⁴⁵

⁴⁵ Videti član 4, kao i stavove 7 i 8 člana 3 Administrativnog uputstva br. 2011/02 (MAPL) za utvrđivanje procedura za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, <https://mapl.rks.gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

Korak 9: Dopunska aktivnost Skupštine opštine

Ako skupština opštine donese pozitivnu odluku u vezi sa zahtevom za priznavanje statusa jezika kao jezika u službenoj upotrebi u opštini, onda mora da pokrene usaglašavanje Statuta u skladu sa odlukom o prepoznavanje jezika.

Korak 10: Dodatna akcija članova zajednice / podnosioca zahteva

U slučaju da Skupština opštine ne izmeni Statut opštine u roku od tri meseca od dana priznavanja jezika u službenoj upotrebi u opštini, pripadnici zajednice čiji je jezik odlukom Skupštine opštine priznat kao jezik u službenoj upotrebi, imaju pravo da podnesu žalbu Povereniku za jezike, po proceduri koju je utvrdila komisija.

ZAKLJUČCI

Kosovski Romi, kosovske Aškalije i kosovski Egipćani tradicionalno žive na Kosovu i svojim različitim tradicijama i kulturama daju značajan doprinos njegovom raznolikom društvu. Pripadnici ove tri zajednice su rasprostranjeni širom Kosova, uglavnom u 24 opštine, sa većim prisustvom u opštinama Uroševac, Kosovo Polje, Đakovica, Peć i Prizren. Na osnovu Profila zajednica, koje je izradio OEBS 2010. godine, i Opštinskih profila, koje je izradio OEBS 2013. godine, procenjuje se da na Kosovu živi oko 15.696 Roma, što čini oko 0,84% ukupne populacije. Najveći broj pripadnika romske zajednice koncentrisan je u Prizrenu (2,19% ili 5.300 pripadnika ove zajednice), dok veliki broj njih živi i u Gračanici, Peći i Južnoj Mitrovici.

Međutim, romski jezik i dalje nije prihvaćen i zaštićen, iako se tradicionalno govori, opštine nisu preduzele konkretne korake u smislu povećanja javne svesti o jezičkim pravima, iako su zabeležena neka skromna poboljšanja tokom 2013. godine. Romski jezik, koji se tradicionalno govori u Prizrenu i kao takav je kvalifikovan za priznavanje u skladu sa članom 2.4 Zakona, opština Prizren do sada nije preduzela nikakve aktivnosti da prizna status romskog jezika kao jezika u službenoj upotrebi uprkos činjenici da je Grupa romskih intelektualaca u Prizrenu već od 2016. godine (od 24.05.2016. sa protokolom broj 01-29/88087), u skladu sa članom 2.4 Zakona o upotrebi jezika kao i članom 4 Administrativnog uputstva br. 2011. -02 (MALS), za utvrđivanje postupka za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, podneo je zvaničan zahtev za priznavanje statusa romskog jezika kao jezika u službenoj upotrebi. Ovakav zahtev Grupe romskih intelektualaca u Prizrenu do sada nije dobio odgovor od lokalnih samouprava.

Na osnovu člana 58.2 Ustava, Kosovo je dužno da poštuje standarde predviđene Evropskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima (EPRMJ), koja propisuje da države moraju usvojiti politike koje obezbeđuju „ načina i pogodna sredstva za održavanje nastave i učenje regionalnih

ili manjinskih jezika u svim odgovarajućim fazama “. Povelja dalje zahteva od države da preduzme „odlučne mere za promovisanje regionalnih ili manjinskih jezika kako bi ih zaštitila“. Strane će nastojati da, koliko je to moguće, obezbede uslove koji će omogućiti upotrebu jezika manjine u odnosima između ovih lica i organa uprave.

Na osnovu Ustava, albanski jezik i srpski jezik imaju status službenih jezika u Republici Kosovo. Međutim, stav 2. ovog člana precizira da „turski, bosanski i romski jezik imaju status službenih jezika na opštinskom nivou ili će biti u službenoj upotrebi na bilo kom nivou u skladu sa zakonom. Pored toga, Kosovo je izdalo zakon o upotrebi jezika kao i administrativno uputstvo za primenu da bi se definisale procedure za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika. Zakon definiše da će „zajednica čiji se jezik tradicionalno govori u opštini, imati status jezika u službenoj upotrebi u toj opštini“ Isto tako, član 4 Administrativnog uputstva br. 2011/02 (MALS) za definisanje procedure za sprovođenje Zakona o upotrebi jezika, navodi se da pripadnici zajednice čiji se jezik tradicionalno govori u opštini, imaju pravo da traže da im se jezik prizna kao jezik u službenoj upotrebi u opštini, bez obzira na njihovu brojčanu zastupljenost među građanima u opštini.

S druge strane, Zakonom o lokalnoj samoupravi precizirano je i pitanje upotrebe jezika u opštini, pri čemu skupština opštine mora da da saglasnost na opštinsku uredbu o upotrebi jezika na njenoj teritoriji. Ispunjavajući svoje zakonske obaveze, Opština Prizren, u svom Statutu usvojenom 15. oktobra 2008. godine, kao i u Opštinskoj uredbi o upotrebi jezika od 5. februara 2009. godine, nije se bavila pitanjem romskog jezika, kao mogućnost da se prizna status jezika u službenoj upotrebi u ovoj opštini.

Dakle, generalno, Kosovo je izgradilo pravne mehanizme po pitanju upotrebe službenih jezika u javnim institucijama, uključujući i lokalne. Međutim, tokom procesa konsolidacije zakonske regulative na lokalnom nivou, opština Prizren se nije pozabavila romskim jezikom uprkos pružanju zakonskih mogućnosti koje su definisane članom 4 Administrativnog uputstva br. 2011/02 (MALS) za određivanje procedure za sprovođenje zakona o upotrebi jezika, da romski jezik dobije status jezika u službenoj upotrebi.

Na osnovu sadašnjeg zakonskog okvira, početni proces priznavanja statusa jezika u službenoj upotrebi počinje zahtevom zajednice koristeći standardni format definisan Administrativnim uputstvom br. 201/02 MALS i završava se odlukom Skupština opštine. Ukoliko je odluka Skupštine opštine pozitivna i priznaje status jezika kao jezika u službenoj upotrebi, onda institucija sama inicira izmenu Statuta opštine. Pored izmene Statuta, skupština mora da inicira i izmenu opštinske Uredbe o upotrebi jezika.

Pošto je ovakav zahtev od 24.05.2016.godine sa protokolom broj 01-29/88087 obrađen u opštini od strane Grupe romskih intelektualaca opštine Prizren, ovaj zahtev je prećutno ignorisan da bi ga

lokalne institucije rešile. Štaviše, Grupa romskih intelektualaca je ponovila zahtev 2017, 2018. i 2020. godine.

Ovakvi zahtevi u skladu sa specifikacijama koje zahteva Administrativno uputstvo br. 2011/02 MALS treba ponovo da se ponove zbog promene političkih okolnosti koje su se desile u lokalnoj vlasti u opštini Prizren. Zahtev Grupe romskih intelektualaca treba da se zasniva na dobro pripremljenom argumentu da se romski jezik tradicionalno koristi u opštini Prizren.

*Prizren Belediyesi tarafından Roman dilinin resmi kullanımda
bir dil olarak resmileştirilmesindeki zorluklar*

July, 2022

Bu raporun yayınlanması Avrupa Konseyi'nin desteđi ile mümkün olmuştur. Bu raporda ifade edilen görüş, bulgu ve öneriler Nevo Koncepti'nin sorumluluğundadır ve özellikle bağışçının görüşlerini temsil etmemektedir.

İÇERİK

I.	AMAÇ	4
II.	PRİZREN'DE ROMAN DİLİ VE GELENEĞİ.....	5
III.	ROMAN DİLİNİN RESMİ KULLANIMDAKİ MEVCUT DURUMU.....	6
IV.	ROMAN TOPLUMU İÇİN DEMOGRAFİK VERİLER.....	7
V.	ULUSLARARASI ARAÇLAR.....	9
VI.	KOSOVA'DAKİ DİLLER İÇİN YASAL ÇERÇEVE.....	10
VII.	BELEDİYE DÜZEYİNDE DİLLERİN YASAL ÇERÇEVESİ.....	12
VIII.	YASAL ÇERÇEVE - PRİZREN BELEDİYESİ.....	12
IX.	BELEDİYEDE GELENEKSEL OLARAK KONUŞULAN DİL YETERLİLİK SÜRECİ.....	13
X.	SONUÇLAR.....	14

KISALTMALAR

BAAŞ - Bölgesel veya azınlık dilleri için Avrupa Şartı

MEBBT - Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Teknoloji

IYYB - İdare ve Yerel Yönetim Bakanlığı

STK - Sivil Toplum Örgütü

IR - İdari Rehberlik

DKO - Dil Komiserliği Ofisi

AMAÇ

Dil dahil olmak için gereklidir. Dil, insan faaliyetinin, ifadesinin ve kimliğinin merkezindedir. İnsanların dillerine verdikleri temel önemi kabul etmek, sürdürülebilir sonuçların elde edilmesini sağlayan kalkınmaya gerçek katılımı teşvik eder.¹ Roman dili, yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılan ve çoğunlukla konuşma biçiminde korunan bir dil olan Roman topluluğunun dilidir. Kosova'da da benzer bir dil konuşulmaktadır ancak bazı bölgelerinde küçük değişiklikler bulunmaktadır.1874 yıllıklarından Prizren'in 1.778'i Roman olmak üzere 40 bine yakın nüfusu olduğu görülmektedir.² Prizren, 1910 Türkiye nüfus sayımına göre 92 ailede 460'ı Roman olmak üzere 30 bin 285 nüfusa sahipti.³ Ana dilleri olan Roman dili Kosova'da bulunabilecek farklı lehçelere sahiptir.⁴

Prizren'de Roman dilini kullanma geleneği eskidir ve yüzyıllar öncesine dayanır. Roman dilinin bu kentteki varlığının bu sürekliliği bile bu topluluğun kimliğini korumasına neden olmuştur. Aynı zamanda aktivistlere Roman dilinde kitap ve dergi yayınlamaları, aynı zamanda elektronik medya açmaları, çeşitli kültürel ve sosyal etkinlikler yürütmeleri için ilham kaynağı olmuştur.⁵

Roman dilinin geleneksel olarak Prizren belediyesinde konuşulduğu belgelenmiştir. Roman toplumunun aktivistleri sürekli olarak kültürel ve dilsel kimliklerini güçlendirmek ve korumakla meşgullerdir. Çok az ilerleme kaydedilmesine rağmen Prizren belediyesindeki yerel yönetimler Roman toplumunun resmi kullanımda Roman dilinin statü kazanma girişimlerini desteklemediler. Prizren'den Roma aydınlar grubu tarafından yerel yönetim prosedürünün resmi gereklilikleri 2008/2009 tarihli'dir. Konunun yeniden hayata geçirilmesi düşüncesiyle bu araştırma/ yorumlama, Prizren belediyesinde Roman dilinin geleneksel olarak konuşulduğu olguları ve temel argümanları, Kosova'da dil kullanımına yönelik uluslararası araçların uygulanmasını,ülke düzeyinde yasal çerçevenin analizini ve Roman dilinin geleneksel olarak konuşulduğu temel argümanları analiz etmeyi amaçlamaktadır.Bu belge kapsamında, Prizren belediyesi kurumlarının, Roman aydınlar grubu'nun talebi üzerine, Roman dilinin Prizren belediyesi'nde resmi kullanımda dil statüsünü alabilmesi için atması gereken yükümlülükleri ve adımları yansıtılacaktır.

¹ Prizren'deki Roman dili değerli mi, yok sayılmış mı?. KFOS, Aralık 2015

² "Yüzyıllar boyunca Theranda-Prizren", Abib Ahmed, 1996

³ Aynı yerde

⁴ Kosova topluluklarının profilleri, AGİT, 2010. Bağlantı:

<https://www.osce.org/sq/kosovo/75451?do%C3%ABnload=true>

⁵ Prizren'de Roman dili- Değerli veya yok sayıldı. KFOS, Aralık 2015.

PRİZREN'DE ROMAN DİLİ VE GELENEĞİ

Dilsel, antropolojik ve incil çalışmaları son zamanlarda Roman halkının kökenlerine ve tarihine daha fazla ışık tutmuştur. Roman dili "Romane ", Orta Çağ'ın başından beri sadece diasporada, Hindistan alt kıtasının dışında konuşulan ve bugün Avrupa dil çeşitliliğinin ayrılmaz bir parçası olan hint-Avrupa dil ailesinin bir parçası olan bir hint-Aryan dilidir. Dilsel ve antropolojik çalışmalar, Roman halkının göç hareketlerinin yaklaşık 1500 yıl önce Kuzey-Batı Hindistan'dan İran'a ve Balkan Yarımadası'na ve daha sonra Avrupa çapında gerçekleştiğini kanıtlamaktadır.⁶

Romani, yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılan ve çoğunlukla konuşma biçiminde korunan bir dil olan Romanların dilidir.1971'deki ilk Roman Kongresi sırasında Romane resmi olarak Avrupa'da Romanların dili olarak tanındı.Bu gelişme,Avrupa Konseyi'nin bölgesel ve azınlık dillerini Avrupa Şartı da dahil olmak üzere çeşitli uluslararası düzenlemelere dahil edilmesine yol açtı. Roman aydınlarının sürekli çabalarının bir sonucu olarak, Roman dili bugün birçok Avrupa ülkesinde öğretim müfredatına dahil edilmiştir. Kuşkusuz Roman dili, Avrupa'daki farklı Roman toplulukları arasındaki ortak kültürel mirasın bir hatırlatıcısıdır.⁷

Kosova'da da benzer bir dil konuşuluyor ve bazı bölgelerinde bazı küçük değişiklikler vardır. Bu nedenle Kosovalı Romanlar da aynı yazıyla temsil edilmektedir.Romanlar geleneksel olarak Kosova'da yaşayan topluluklardan biridir.VIII.ve X.yüzyıllar arasında göç ettikleri yerden Hindistan'dan geldiklerine inanılıyor.On altıncı yüzyılın ortalarında Kosova'ya yerleşmeye başladılar⁸.1874 yılından Prizren'in 40 bine yakın nüfusu olduğu görülmektedir ve bunun 1.778'i Roman topluluğudur.⁹ Prizren, 1910 Türkiye nüfus sayımına göre 92 ailede 460'ı Roman olmak üzere 30 bin 285 nüfusa sahipti.¹⁰Ana dilleri, Kosova'da bulunabilecek farklı lehçeleri olan Roman dilidir. Roman toplumu Kosova'da eğitim, sosyal, ekonomik ve siyasi hayata etkin entegrasyondan yoksun savunmasız bir gruptur.¹¹

Dolayısıyla Prizren'de Roman dilini kullanma geleneği eskidir ve yüzyıllar öncesine dayanır. Roman dilinin bu kentteki varlığının bu sürekliliği bile bu topluluğun kimliğini korumasına neden olmuştur. Aynı zamanda aktivistlere Romanlarda kitap ve dergi yayınlamaları, aynı zamanda elektronik medya açmaları, çeşitli kültürel ve sosyal etkinlikler geliştirmeleri için ilham kaynağı olmuştur.¹²

Roman dili derslerinin Roman kültürü ve tarihi unsurlarını içeren derslerin mevcudiyeti ile ilgili olarak 2015 yılı boyunca birçok belediyede bazı olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, 7 Nisan 2014 tarihinde Roman dilinde ders kitapları hazırlamış ve yayınlamıştır. Prizren

⁶ <https://irca.al/sq/origins/>

⁷ "Diller başkanı Dünya Romanlar Günü'nü kutladı". Bağlantı: <http://www.komisioneri-ks.org/?page=1,2,180>

⁸ Kosova topluluklarının profilleri, AGİT, 2010. Bağlantı: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

⁹ Prizren'de Roman dili- Değerli veya yok sayıldı. KFOS, Aralık 2015.

¹⁰ Aynı yerde

¹¹ Kosova topluluklarının profili, AGİT, 2010. Bağlantı: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

¹² Prizren'de Roman dili- Değerli veya yok sayıldı. KFOS, Aralık 2015.

belediyesi, dört okulda Roman dili kursları verdi (daha sonra topluluk haklarının değerlendirilmesine ilişkin son rapordan başka bir okulu da kapsayacak şekilde genişletildi), öğretmenlere maaşlar sağladı ve bu konuların 2015-2016 öğretim yılında diğer beş belediyede uygulanmasına yönelik planlar yaptı.¹³ 2014 Yılında Milli Eğitim Bakanlığı Roman dilinde ilk ders kitabını yayımladı. Roman kültürü ve tarihi unsurlarını içeren Roman dili dersleri Prizren'de dört okulda veriliyor ve Avrupa Konseyi'nin de yardımıyla Roman dili dersleri Ferizovik, Fuşe Kosova, Yakova, Obiliç ve İpek'te başlayacak. Prizren'de belediye öğretmen maaşını karşılarken, diğer belediyelerde Milli Eğitim Bakanı 2015 yılı sonuna kadar üç maaşı karşılamış ve daha sonra belediyeler bu sorumluluğu üstlenmiştir.¹⁴

2015 yılına kadar Roman, Aşkallı ve Mısır topluluklarının kültür ve geleneklerini tanıtmaya yönelik kurumsal destek ağırlıklı olarak Roman Günü kutlamaları ile sınırlıydı. Birçok belediye bu güne damgasını vurmamış olsa da, altı belediye finansman da dahil olmak üzere bu faaliyetlere önemli destek sağlamıştır. AGİT tarafından yürütülen izleme, bu tür faaliyetlerin artık müzik veya dansla sınırlı olmadığını ve artık toplumun sosyal durumu ve Roman dilindeki olaylar hakkında tartışmalar içermeye başladığını belirtti.¹⁵

Öte yandan, demokrasinin ülke düzeyinde pekiştirilmesi sürecinde, özellikle çatışmanın sona ermesinden sonra kurulan STK'lar, belediyelerin belirli projelerle başvuru çağruları yoluyla mali destek sağlamaya başladıkları fırsatlardan yararlanmak için gerekli kapasite ve uzmanlığa sahip değillerdi. Topluluklar arasından gelen STÖ'lerde kapasite ve uzmanlık eksikliği biraz daha belirginleşti ve belirginleşmeye devam ediyor.

ROMAN DİLİNİN RESMİ KULLANIMDAKİ MEVCUT DURUMU

Dillerin kullanımına ilişkin kanunun 2.4. Maddesi uyarınca tanınmaya uygun hale getirilmesine ve Kosova'daki Rom topluluğu geleneksel olarak dilini yaşadığı belediyelerde konuşmasına rağmen Nisan 2014'ten bu yana hiçbir belediye Roman dilini resmi kullanımda bir dil olarak tanımamıştır.¹⁶ Tüm belediyeler, dil kullanımına ilişkin belediye düzenlemelerinin kabul edilmesinde olumlu adımlar atmıştır. Boşnakça ve Türkçe dilleri üç belediyede resmi dil statüsünün yanı sıra dört belediyede resmi kullanımda olan dil statüsüne sahiptir.

¹³ Topluluk hakları değerlendirme raporu-dördüncü baskı. AGİT, Kasım 2015, s.22. Bağlantı: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/209966.pdf>

¹⁴ Çingene karşıtı Duvar -Kosova'daki Romanlar, Aşkallı ve Mısırlılar. Sivil Haklar Savunucuları, 2018, S.16. Bağlantı: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

¹⁵ Tam şurada s.42.

¹⁶ Kosova belediyelerinin dil haklarına saygı. AGİT, Haziran 2014, s.11. Erişim bağlantıları: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

Bununla birlikte, geleneksel olarak konuşulmasına rağmen, Romani hala kabul ve korunmadan yoksundur. Belediyeler, Dil Komiserliği Ofisi ile yaptıkları işbirliği sonucunda 2013 yılında mütevazı gelişmeler yaşanmasına rağmen, halkın dil hakları konusunda bilinçlendirilmesi açısından belirli adımlar atmamışlardır.¹⁷

Bu önemli zorluklar nedeniyle, belediye düzeyindeki sayısal azınlıklardaki topluluklar için resmi dillerdeki hizmetlere ve resmi kullanım dillerine erişim sorunlu olmaya devam etmektedir. Bütün belediyeler dil kullanımına ilişkin belediye düzenlemelerinin kabulüne yol açan olumlu adımlar attılar, ancak Roman dili hala ne tanınıyor ne de korunuyor. Dil hakları konusunda bilinçlendirme kampanyaları asgari düzeydedir ve belediyeler belediyedeki dil sorunları için irtibat kişilerini atamada geç kalmaktadır, yol levhalarının, karayolu trafik levhalarının ve işaretlerin kamu binalarına yerleştirilmesinde tutarlılık eksikliği de sorun olmaya devam etmektedir¹⁸. Romani geleneksel olarak Prizren'de konuşulmasına ve şimdiye kadar yasanın 2.4.¹⁹ Maddesi uyarınca bu tanıma hak kazanmasına rağmen Prizren belediyesi, 2016 yılından bu yana Prizren'deki Roman aydınlar grubunun resmi kullanımda olan bir dil olarak Roman dilinin statüsünü tanımak için herhangi bir işlem yapmamıştır. (01-29/88087 sayılı protokol ile 24.05.2016 tarihli), dillerin kullanımı hakkında kanunun 2.4. maddesi ve 2011-02 sayılı İdari Talimatın (MLGA) 4. maddesinin 4. Fıkrası uyarınca, dillerin kullanımına ilişkin kanunun uygulanmasına ilişkin usullerin belirlenmesinde, Roman dilinin statüsünün resmi kullanımda bir dil olarak tanınması için resmi talep sunuldu.Şimdiye kadar Prizren'deki Roman aydınlar grubunun bu talebine yerel yönetimler herhangi bir cevap vermedi.

ROMAN TOPLULUĞU İÇİN DEMOGRAFİK VERİLER

Batı Balkanlar'daki Roman nüfusu hakkında güvenilir bir veri bulunmamakla birlikte, yapılan tahminler Bosna-Hersek'te %1,7, Kuzey Makedonya'da %9,6 arasında değişen Romanların temsil ettiği ulusal nüfusun yüzdesine işaret etmektedir.²⁰

Kosovalı Romanlar, Kosovalı Aşkali ve Kosovalı Mısırlılar geleneksel olarak Kosova'da yaşamakta ve farklı gelenek ve kültürleriyle farklı toplumlarada önemli katkıları bulunmaktadır. Bu üç topluluğun üyeleri başta 24 belediye olmak üzere Kosova genelinde dağıtılıyor ve Ferizovik, Fuşë

¹⁷ Aynı yerde

¹⁸ Kosova belediyelerinin dil haklarına saygı. AGİT, Haziran 2014, s.4. Erişim bağlantıları:

<https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁹ Kosova belediyeleri tarafından dil kullanımına ilişkin yasanın uygulanması. AGİT, Haziran 2008, s.5. Bağlantı:

<https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf>

²⁰ Batı Balkanlar'da Romanların dışlanma döngüsünün sona ermesi. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası / Dünya Bankası, 2019, S.1. Bağlantı: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/279351554459034261/pdf/Executive-Summary.pdf>

Kosova, Yakova, İpek ve Prizren belediyelerinde daha fazla varlık gösteriyorlar.²¹ 2011 yılının son nüfus sayımına göre Prizren belediyesi 177.781 nüfusa sahiptir ve bunların etnik yapı olarak Roman topluluğu 2.899 nüfusa veya Prizren belediyesindeki toplam nüfus sayısının% 1.63'üne sahiptir.²² Kosova'da toplam 1.739.825 kişi yaşamakta olup bunların 1.252.248'i 15 yaşın üzerindedir. 2011 Nüfus sayımında 15 yaş üstü kişilerin 28 369'u (%3,4) anadillerinin yanında ikinci dil olarak Arnavutça, 255 591'i (30,4) Sırpça, 49 729'u (%6,0) Türkçe, 47 779'u (5,8) Boşnakça, 2 359'u (%0,3) Roman dili, 254 474 (%30,9) İngilizce, 115 480 (%14,0) Almanca ve 24 467 (%3,0) Fransızca konuşmaktadır.²³

2011 Kosova nüfus sayımı Roman topluluğu tarafından kısmen boykot edildi; Bu sayımdan elde edilen kaba tahminlere göre, Roman nüfusunun büyüklüğü AGİT'İNKi gibi diğer güvenilir tahminlerin neredeyse yarısı düzeyindedir. Bu nedenle Kosova'daki Roman üye sayısına ilişkin tahminler alternatif kaynaklara dayanmalıdır. 2010 Yılında AGİT tarafından geliştirilen topluluk profillerine ve 2013 yılında AGİT tarafından geliştirilen Belediye profillerine dayanarak, toplam nüfusun yaklaşık% 0,84'ünü oluşturan 15.696 Romanın Kosova'da yaşadığı tahmin ediliyor. En fazla sayıda Roman üyesi Prizren'de (bu topluluğun%2,19'u veya 5,300 üyesi) yoğunlaşırken, bunların büyük bir kısmı Graçaniça, İpek ve Güney Mitroviça'da yaşamaktadır. Az sayıda Roman üyesi Kosova'nın geri kalanına dağılmış durumdadır.²⁴ Kosova'nın 2 milyon nüfusunda resmi Roman sayısı 34.000 veya% 1.7 iken, Roman sayısına ilişkin tahminler Kosova'daki toplam nüfus sayısının 45.000 veya% 2.3'ünü oluşturuyor.²⁵

2011 Nüfus sayımı verilerine göre Kosova'da 35.784 Roman, Aşkalı ve Mısırlı yaşamaktadır.(8.824Roman,15.436 Aşkalı ve 11.524 Mısırlı).Ancak, gerçek sayılarını hesaplamak zordur. Öte yandan deneyimler gösteriyor ki, Nüfus kayıt sürecinde birçok Roman, Aşkalı ve Mısırlı kimliklerini ortaya koymuyor; ayrıca 2011'den bu yana pek çok kişi sürekli göç yoluyla Kosova'dan ayrılıyor. Durumlarına ilişkin herhangi bir açıklama veya analiz, Kosova'daki savaşın 1998-1999 yıllarındaki sonuçlarını dikkate almalıdır. Savaştan önce Kosova'da en az 150.000 Roman, Aşkalı ve Mısırlının yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁶

²¹ Kosova'daki Roman, aşkalı ve Mısır topluluklarına genel bakış, AGİT, S.4. Bağlantı:

https://www.osce.org/files/f/documents/c/c/443590_2.pdf

²² Kosova'da nüfus, hane ve konut sayımı 2011 - ana veriler, Kosova İstatistik Kurumu, SG.143. Bağlantı:

<https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf>

²³ <https://languagecommissioners.org/Language-Commissioner-of-Kosovo?lang=SHQ>

²⁴ Kosova'daki Topluluklar: Kosova'daki topluluklarla çalışan profesyoneller için bir Rehber. ECMI, Aralık 2013, s.36.

Bağlantı: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

²⁵ Dragan Todoroviç. Balkanlardan Sırlar. Filozofik Üniversitesi. Niş, dhjetor 2011, fq.1.. Bağlantı bilgileri:

<https://vdocuments.net/romi-na-balkanu-i-u-srbiji.html>

²⁶ Çingene karşıtı Duvar -Kosova'daki Romanlar, Aşkalı ve Mısırlılar. Sivil Haklar Savunucuları, 2018, S.5. Bağlantı:

<https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

ULUSLARARASI BELGELER

İnsan hakları ve temel özgürlükler bölünmez, devredilemez ve dokunulmazdır ve Kosova Cumhuriyeti'nin hukuk düzeninin temelidir. Kosova Cumhuriyeti, bu anayasada öngörülen temel insan hak ve özgürlüklerini korur ve güvence altına alır herkesin, başkalarının insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterme görevi vardır. Anayasa'da öngörülen temel hak ve özgürlükler, uygulanabildiği ölçüde tüzel kişiler için de geçerlidir.²⁷

Aşağıdaki uluslararası anlaşma ve belgelerle güvence altına alınan insan hak ve özgürlükleri bu anayasa ile güvence altına alınmış olup Kosova Cumhuriyeti'nde doğrudan uygulanmaktadır ve ihtilaf halinde kanun hükümleri ve kamu kurumlarının diğer fiilleri üzerinde öncelikle sahiptir:

- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi;
- Avrupa insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması Sözleşmesi ve protokolleri;
- Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve protokolleri;
- Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi;
- Her türlü Irk Ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin Sözleşme; (6) Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin sözleşme;
- Çocuk hakları sözleşmesi;
- İşkenceye ve Diğer Zalim, İnsanlık Dışı ve onur kırıcı muamele ve Cezalara Karşı Sözleşme.²⁸

Kosovalı azınlık topluluklarının dillerini, eğitimlerini ve ifade özgürlüklerini kullanma hakları, uluslararası ve Avrupa hukuku tarafından tanınan bir gerçekle yakından bağlantılıdır. Anayasanın 58.2. Maddesi uyarınca Kosova, Avrupa Bölgesel veya azınlık Dilleri Şartı'nda öngörülen standartlara uymakla yükümlüdür; bu, devletlerin "bölgesel veya azınlık dillerinin öğrenilmesi ve incelenmesi için uygun araç ve Araçların sağlanmasını" sağlayan politikalar benimsemelerini şart koşar.

Bununla birlikte, azınlık kültürlerinin ve dillerinin bu teşviki azınlıkların çoğunluğa karşı tek taraflı savunması olarak değil, çoğunluk ve azınlık toplulukları arasındaki anlayışı teşvik etmenin bir aracı olarak anlaşılmalıdır.

Bu nedenle Devletler, bu dilleri konuşmayanlar için de "bölgesel veya azınlık dilinin yansıttığı tarih ve kültür öğretimini sağlayacak düzenlemeler yapmalıdır".

Tüzük ayrıca, devletin "onları korumak için bölgesel veya azınlık dillerini teşvik etmek için güçlü önlemler almasını" talep ediyor. Daha da önemlisi, bu adımlar "ulusal azınlığa mensup her bireyin azınlık dilini özel ve kamusal hayatta, konuşmada ve yazılı olarak özgürce ve engelsiz kullanma

²⁷ Kosova Cumhuriyeti Anayasasının 21. maddesi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

²⁸ Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın 22. maddesi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

hakkına sahip olduğu” zemininde atılmaktadır. Bu nedenle, azınlık dillerinden birinde eğitim hakkı ve kullanımı, çoğunluğun ve azınlığın daha eksiksiz ve anlamlı katılımı için bir sıçrama tahtası olarak görülebilir. Mantıklı bir devamı olan Avrupa Şartı, “ulusal azınlıklara mensup kişilere verildiğini” tespit ederek daha da ileri gitmektedir kendi medyalarının oluşturulmasına ve kullanılmasına erişim sağlamaktadır.

Son olarak, Kosova makamlarının sorumluluklarının yalnızca azınlık dillerinin toplumdaki tanıtımı için olmadığı belirtilmelidir. Kurumlar, nüfusa ilişkilerinde azınlıkların dillerine saygı göstermekle yükümlüdürler, yani “geleneksel olarak ulusal azınlıklara mensup kişilerin yaşadığı bölgelerde veya önemli sayılarda, eğer bu kişiler bunu talep ederse ve böyle bir talep gerçek ihtiyaca karşılık geldiğinde, taraflar mümkün olduğunca, bu kişiler ve idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına olanak sağlayan koşullar bulundurmalıdır.”²⁹

“AGİT, dil haklarının korunmasına ilişkin en kapsamlı standartlardan bazılarını hazırladı. İki AGİT belgesi dil hakları alanında önemli bir öneme sahiptir. İlki olan "Kopenhag belgesi", dil kullanımının yanı sıra ayrımcılık yapmama ve eğitime ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir. Yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, önemli (hafif) yasal ve politik etkileri vardır ve birçoğu diğer araçlardan daha gelişmiş olduğunu düşünmektedir. 135 ikinci belge olan "Oslo önerileri", eğitim, din, medya, toplum hayatı ve sivil toplum kuruluşlarında dillerin kullanımı da dahil olmak üzere azınlık dillerine ilişkin etkili politikaların geliştirilmesinde devletlere ve diğer aktörlere ayrıntılı bir referans noktası sağlayan pratik bir siyasi araçtır (STK'lar), ayrıca kamu makamlarıyla iletişimde, mahkeme işlemlerinde ve özel işletmelerin işleyişinde kullanılır.”³⁰

KOSOVA'DA DİLLERİN YASAL ÇERÇEVESİ

Kosova Cumhuriyeti'nin anayasal düzeni özgürlük, barış, demokrasi, eşitlik, insan Hak ve özgürlüklerine saygı ve hukukun üstünlüğü, ayrımcılık yapmama, mülkiyet hakkı, Çevreyi Koruma, sosyal adalet, devlet gücünün ayrılması ve piyasa ekonomisi ilkelerine dayanmaktadır.³¹

Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın 5. maddesinde Arnavut ve Sırp dilleri Kosova Cumhuriyeti'nde resmi dil statüsündedir. Ancak bu maddenin 2. fıkrasında " Türkçe, Boşnakça ve Roman dilleri belediye düzeyinde resmi dil statüsüne sahiptir veya yasalara uygun olarak herhangi bir düzeyde resmi kullanımda olacaktır.”³²

²⁹ Kosova'daki Topluluklar: Kosova'daki topluluklarla çalışan profesyoneller için bir Rehber. ECMI, Aralık 2013, s. 68. Bağlantı: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

³⁰ Tam şurada s. 69

³¹ Kosova Cumhuriyeti Anayasasının 7. maddesi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³² Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın 5. maddesi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

2006 Yılında, amacı aşağıdakileri sağlamak olan dillerin kullanımına ilişkin kanun çıkarılmıştır:

- Kosova kurumları, işletmeleri ve kamu işlevlerini ve hizmetlerini yerine getiren diğer kuruluşlarda resmi dillerin yanı sıra ana dili resmi dil olmayan toplulukların dillerinin kullanılması;
- Arnavutça ve Sırpça'nın Kosova'da resmi dil olarak eşit statüsü, tüm Kosova kurumlarında kullanımları konusunda eşit haklar;
- Tüm Kosovalı toplulukların dilsel kimliklerini koruma, koruma ve tanıma hakkı;
- Kendine özgü manevi, entelektüel, tarihi ve kültürel değerlerini sunan Kosova toplumunun çok dilli karakteri.

Bu kanunun 1inci Maddesinin 2nci fıkrasında, toplulukların Türkçe, Boşnakça ve Romani gibi diğer dillerin, bu kanunun belirlediği şartlara göre resmi kullanımda dil olacağı belediye düzeyinde resmi dillerin kullanımında belirtilmiştir.³³ Anadili Kosova'daki resmi dillerden biri olmayan ve belediyenin toplam nüfusunun yüzde üçünde(3)fazlasını temsil eden bir topluluğun yaşadığı belediyelerde, o topluluğun dili o belediyede resmi kullanımda olan bir dil statüsüne sahip olacak ve o dile eşit olacaktır. ***Bu Makalenin 8. maddesinde belirtilen hükümlere uygun olarak belirtilmiştir.Ayrıca, bir belediyede dili geleneksel olarak konuşulan bir topluluk, o belediyede resmi olarak kullanılan bir dil statüsüne sahip olacaktır.***Bu konuda belediyeler, bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonraki 6 ay içinde ayrıntılı düzenlemeleri kabul edeceklerdir.³⁴ Kosova Hükümeti ve diğer kurumlar, resmi dillerin eşit kullanımını ve statüsünü teşvik etmenin yanı sıra anadili resmi dil olmayan toplulukların dillerinin korunmasını ve tanıtımını sağlamaya yönelik tedbirler alacaktır.³⁵ Arnavutça, Sırpça ve İngilizce, Kosova Cumhuriyeti'nin resmi dilleridir ve kurumlarında aynı statüye sahiptir. Türkçe, Boşnakça ve Roman dilleri belediye düzeyinde resmi dil statüsüne sahiptir veya dillerin kullanımına ilişkin kanun uyarınca resmi kullanıma sahiptir.³⁶

İdari Talimatın 4. Maddesi 2011/02 Sayılı dillerin kullanımına ilişkin kanunun uygulanmasına hitaben usullerin belirlenmesiyle ilişkili Kanun esasınca , dili geleneksel olarak belediyede konuşulan topluluk üyelerinin, dillerinin belediyelerinde resmi kullanımdaki dil olarak tanınmasını talep etme hakkına sahip olacağını belirtir.³⁷

³³ Neni 1 i Ligjit Nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁴ AynıYerde Madde 2 Paragraf 1

³⁵ 02/ L - 37 SAYILI DİL KULLANIMINA İLİŞKİN KANUNUN 31İNCİ MADDESİ, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁶ 37 SAYILI KANUNUN 4ÜNCÜ MADDESİNİN 1İNCİ FIKRASI.03 / L-047 SAYILI KOSOVA CUMHURİYETİ'NDEKİ TOPLULUKLARIN VE ÜYELERİN HAKLARININ KORUNMASI VE TEŞVİKİ HAKKINDA KANUN, <https://gzk.rks.gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>

³⁷ Dillerin kullanımına ilişkin kanunun uygulanmasına ilişkin usullerin belirlenmesine ilişkin 2011-02 sayılı İdari Talimatın (MLGA) 4. Maddesine bakınız, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

BELEDİYE DÜZEYİNDE DİLLERİN YASAL ÇERÇEVESİ

Kosova Cumhuriyeti'ndeki yerel özyönetimin temel bölgesel birimleri belediyelerdir³⁸. Yerel özyönetim birimlerinin örgütlenmesi ve yeterlikleri kanunla düzenlenir. Belediyenin tüm organları, belediye vatandaşlarının eşit haklardan yararlanabilmeleri için ırk, etnik köken, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir statüden bağımsız olarak tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacaktır³⁹. Belediyeler, vatandaşları arasında bir arada yaşama ve barışı desteklemek ve tüm toplulukların ifade etmelerini sağlayacak uygun koşulları yaratmak için politika ve uygulamalarını uygulamaktadır, etnik, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini korumak, geliştirmek asıl amaçlardandır.⁴⁰ Belediyede dil kullanımı, dil kullanımına ilişkin yürürlükteki yasaya uygun olarak düzenlenmiştir. Belediye Meclisi, dillerin kullanımına ilişkin yürürlükteki kanunda tanımlandığı şekilde, kendi topraklarında dillerin kullanımına ilişkin ayrıntılı belediye düzenlemelerini kabul eder.⁴¹

YASAL ÇERÇEVE-PRİZREN BELEDİYESİ

Prizren belediyesi sınırları içinde ve topraklarında, ulusal topluluk ve topluluk üyelerine etnik, kültürel ve dini kimliğe ilişkin özgür beyan hakkı garanti edilmektedir. Prizren belediyesi topraklarında resmi diller şunlardır: Arnavutça, Sırpça, Boşnakça ve Türkçe. Topluluk üyeleri, yürürlükte olan yasalar ve uluslararası sözleşmeler uyarınca belediyedeki sivil makamlar ve hizmetlerle kendi dillerinde iletişim kurma hakkına sahiptir.⁴²

Azınlık topluluklarının üyeleri, Kosova Cumhuriyeti'nde dil kullanımına ilişkin kanun uyarınca tüm belediye organlarıyla kendi dillerinde iletişim kurma hakkına sahiptir.⁴³ Prizren belediyesinin topraklarında, resmi dil olarak ve Belediye İdaresinin tüm organlarında eşit kullanımda olan Prizren belediyesinin eğitim ve sağlık kurumları ile yerel kamu kuruluşları şunlardır: Arnavutça, Sırpça, Boşnakça ve Türkçe.⁴⁴

³⁸ Kosova Cumhuriyeti Anayasasının 12. maddesi, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³⁹ Yerel özyönetim kanununun 4üncü maddesinin 2 nci fıkrası, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴⁰ Aynı yerde Maddenin 4. fıkrası

⁴¹ Madde 9 paragraf 1 LVL <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴² Prizren belediyesi tüzüğü'nün 12. maddesi, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2020/05/satuti-komunes.pdf>

⁴³ Aynı yerde madde 12

⁴⁴ Prizren Belediyesi dil kullanımı yönetmeliğinin 2. maddesi - <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2018/01/RREGULLOREN-PeR-PeRDORIMIN-E-GJUHeVE.pdf>

BELEDİYEDE GELENEKSEL OLARAK KONUŞULAN DİLİ BİLME SÜRECİ ⁴⁵

⁴⁵ Bkz. Madde 4 ve ayrıca 2011/02 (MLGA) sayılı İdari Yönerge'nin 3. maddesinin 7. ve 8. fıkraları, dillerin kullanımına ilişkin kanunun uygulanmasına ilişkin usullerin belirlenmesine, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedure-ve-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

Adım 9: Belediye Meclisinin ek eylemi

Belediye meclisi, belediyede resmi kullanımda olan bir dil olarak dilin statüsünün tanınması talebine ilişkin olumlu bir karar alırsa, o zaman dilin tanınmasına ilişkin karara uygun olarak tüzüğün

Adım 10: topluluk üyelerinin / başvuru sahibinin ek eylemi

Belediye Meclisinin belediyede resmi kullanımda olan dilin tanındığı tarihten itibaren üç ay içinde Belediye tüzüğünde değişiklik yapmaması halinde, Belediye Meclisi kararıyla resmi kullanımda olan dil olarak dili tanınan topluluk üyeleri, Belediye tüzüğünde değişiklik yapma hakkına sahiptir. Prosedürleri takip ederek Dil Komiserine şikayette bulunabilir.

SONUÇLAR

Kosovalı Romanlar, Kosovalı Aşkali ve Kosovalı Mısırlılar geleneksel olarak Kosova'da yaşamakta ve farklı gelenek ve kültürleriyle farklı toplumlarına önemli katkıları bulunmaktadır. Bu üç topluluğun üyeleri başta 24 belediye olmak üzere Kosova genelinde dağılıyor. Ferizovik, Fuşe Kosova, Yakova, İpek ve Prizren belediyelerinde daha fazla bulunuyorlar. 2010 Yılında AGİT tarafından geliştirilen topluluk profillerine ve 2013 yılında AGİT tarafından geliştirilen Belediye profillerine dayanarak, toplam nüfusun yaklaşık% 0,84'ünü oluşturan 15bin 696 Roman Kosova'da yaşadığı tahmin ediliyor.En fazla sayıda Roman üyesi Prizren'de(bu topluluğun%2,19'u veya 5,300 üyesi) yoğunlaşırken, bunların büyük bir kısmı Graçaniça, İpek ve Güney Mitroviça'da yaşamaktadır.

Ancak Roman dili hala geleneksel olarak konuşulmasına rağmen kabul ve korunmadan yoksundur, belediyelerde,2013 yılında bazı mütevazı gelişmeler kaydedilmesine rağmen, halkın dil hakları konusundaki farkındalığını artırma konusunda belirli adımlar atmamıştır. Çingene dili geleneksel olarak Prizren'de konuşulmasına ve yasanın 2.4. Maddesi uyarınca bu tanıma hak kazanmasına rağmen Prizren belediyesi, 2016 yılından bu yana Prizren'deki Çingene aydınlar grubunun resmi kullanımda olan bir dil olarak Çingene dilinin statüsünü tanımak için herhangi bir işlem yapmamıştır. (24.05.2016 tarih ve 01 29/88087 sayılı protokol ile) dillerin kullanımına ilişkin kanunun 2.4. maddesi ve 2011-02 sayılı İdari Talimatın 4. maddesi uyarınca, dillerin kullanımına ilişkin kanunun uygulanmasına ilişkin usullerin belirlenmesinde, Roman dilinin statüsünün bir Roman dili olarak tanınması için resmi talep ilgili makamlara sunuldu. Şimdiye kadar Prizren'deki Roman aydınlar Grubunun böyle bir talebine yerel yönetimler cevap vermedi.

Anayasanın 58.2. Maddesi uyarınca Kosova, Avrupa Bölgesel veya azınlık Dilleri Şartı'nda öngörülen standartlara uymakla yükümlüdür; bu, devletlerin "bölgesel veya azınlık dillerinin öğrenilmesi ve incelenmesi için uygun araç ve araçların sağlanmasını" sağlayan politikalar benimsemelerini şart koşar. ". Tüzük ayrıca, devletin" onları korumak için bölgesel veya azınlık dillerini teşvik etmek için sağlam önlemler almasını" gerektiriyor. Taraflar, bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına olanak sağlayacak koşulları mümkün olduğunca sağlamaya gayret edeceklerdir.

Anayasaya göre Arnavut ve Sırp dilleri Kosova Cumhuriyeti'nde resmi dil statüsüne sahipler. Ancak bu maddenin 2. fıkrasında "Türkçe, Boşnakça ve Roman dilleri belediye düzeyinde resmi dil statüsüne sahiptir veya yasalara uygun olarak herhangi bir düzeyde resmi kullanımda olacaktır denmektedir. Buna ek olarak Kosova, dillerin kullanımına ilişkin yasanın yanı sıra, yasanın uygulanmasına ilişkin prosedürlerin uygulanmasına ilişkin idari talimatı da yayınladı. Yasa, " dili geleneksel olarak bir belediyede konuşulan bir topluluğun, o belediyede resmi kullanım dili statüsüne sahip olmasını şart koşuyor."denmektedir. Ayrıca, 2011/02 sayılı İdari Talimatın dil kullanımına ilişkin kanununun uygulanmasında, usullerin belirlenmesinde 4üncü maddede, belediyede geleneksel olarak dili konuşulan topluluk üyelerinin dillerinin dil olarak tanınmasını talep etme hakkına sahip olacağını belirtilmiştir. Bu topluluklar belediyede belediyedeki sayısal temsilleri ne olursa olsun bu haktan yararlanabilirler denmektedir.

Öte yandan, Yerel Özyönetim Yasası, Belediye Meclisinin kendi topraklarında dil kullanımına ilişkin belediye yönetmeliğini onaylamasını gerektiren belediyede dil kullanımı konusunu belirlemiştir. Yasal yükümlülüklerini yerine getiren Prizren belediyesi, 15 Ekim 2008 tarihinde kabul edilen Tüzüğünde ve 5 Şubat 2009 tarihinde kabul edilen dillerin kullanımına ilişkin belediye yönetmeliğinde, Romanlar konusunu bu belediyede resmi kullanımda dil statüsünü tanıma fırsatı olarak değerlendirmemiştir.

Bu nedenle Kosova, yerel diller de dahil olmak üzere kamu kurumlarında resmi dillerin kullanımı için genel olarak yasal mekanizmalar oluşturmuştur. Bununla birlikte, yasal düzenlemenin yerel düzeyde konsolide edilmesi sürecinde, İdari Talimat 4. maddede belirtilen yasal olanakların sağlanmasına rağmen, Roman dili ele alınmamıştır.

Mevcut yasal çerçeveye dayanarak, dilin resmi kullanımdaki statüsünü tanımanın ilk süreci, 201/02 sayılı İdari Talimatı ile tanımlanan standart formatı kullanarak topluluğun talebi üzerine başlar ve Belediye Meclisinin kararı ile sona erer. Belediye Meclisinin kararı olumlu ise ve dilin statüsünü resmi kullanımda bir dil olarak kabul ederse, kurumun kendisi Belediye değişikliğini başlatır. Tüzükte değişiklik yapılmasına ek olarak Meclis, dil kullanımına ilişkin belediye yönetmeliğinde de değişiklik başlatmalıdır.

24.05.2016 tarihinde 01-29 / 88087 numaralı protokolle yapılan böyle bir talep Prizren belediyesi Roman aydınlar grubu tarafından belediyede işlendiğinden, sessizce gözden kaçan bu talebin yerel kurumlar tarafından ele alınması istenmiştir. Ayrıca, Roman aydınlar grubu talebi 2017, 2018 ve 2020 yıllarında tekrarladı.

Prizren belediyesinde yerel yönetimlerde meydana gelen siyasi koşulların değişmesi nedeniyle 2011/02 sayılı İdari Talimatın gerektirdiği şartnamelere göre bu şartlar tekrarlanmalıdır. Roman aydınlar grubunun talebi, Roman dilinin Prizren belediyesinde geleneksel olarak kullanıldığı yönündeki iyi hazırlanmış argümana dayandırılmalıdır.

*Challenges in making the Romani language a language in official use by the
Municipality of Prizren*

July 2022

Publication of this report is made possible with the support of the Council of Europe. The opinions, findings and recommendations expressed in this report are the responsibility of NGO “Nevo Koncepti” and do not necessarily represent the stance of the donor.

TABLE OF CONTENTS

I.	PURPOSE.....	4
II.	THE ROMANI LANGUAGE AND ITS TRADITION IN PRIZREN.....	5
III.	THE CURRENT SITUATION OF THE ROMANI LANGUAGE AS AN OFFICIAL LANGUAGE	7
IV.	DEMOGRAPHIC DATA FOR THE ROMA COMMUNITY	8
V.	INTERNATIONAL INSTRUMENTS	9
VI.	LANGUAGE LEGAL FRAMEWORK IN KOSOVA.....	11
VII.	LEGAL FRAMEWORK - LOCAL LEVEL	12
VIII.	LEGAL FRAMEWORK – PRIZREN MUNICIPALITY.....	13
IX.	PROCESS OF RECOGNITION OF A TRADITIONALLY SPOKEN LANGUAGE IN A MUNICIPALITY	14
X.	CONCLUSIONS	15

ABBREVIATIONS

ECRML – European Charter for Regional or Minority Languages

MESTI – Ministry of Education, Science, Technology and Inventions

MLGA – Ministry of Local Governance and Administration

CSO – Civil Society Organization

AI – Administrative Instruction

OLC – Office of Language Commissioner

PURPOSE

Language is essential to inclusion. Language lies at the centre of human activity, expression and identity. Recognising the primary importance that people place on their language encourages the kind of genuine participation in development that enables sustainable results¹. Romani is the language of the Roma, a language preserved and transmitted from generation to generation over the centuries, mainly in the form of speech. The same language is spoken in Kosovo, with minor changes in some parts. The yearbook of 1874 records close to 40 000 inhabitants in Prizren, 1 778 of which were Roma², whilst according to the Turkish census of 1910, Prizren had 30 285 inhabitants, 460 of which were Roma, composed of 92 families³. The mother tongue of the Roma is the Romani language, different dialects of which can be found in Kosovo⁴.

The tradition of using the Romani language in Prizren is ancient and dates back centuries. Continuity of the presence of Romani language in this city has made this community preserve its identity. At the same time, it has also inspired activists to publish books and magazines in the Romani language, open electronic media and develop various cultural and social activities⁵.

Having documented that the Romani language has been traditionally spoken in the Municipality of Prizren, Roma community activists have been permanently engaged in strengthening and preserving their cultural and linguistic identity. Despite the small progress made, so far, the local governments in the Municipality of Prizren have not supported the initiatives of the Roma community for the Romani language to receive the status of the language in official use. The official procedural requests addressed to local governments from the Group of Prizren Roma intellectuals date from 2008/2009, but have so far been ignored. With the idea of reactivating the issue, this research/interpretation aims to analyse the basic facts and arguments that the Romani language has been traditionally spoken in the Municipality of Prizren, whilst also examining the implementation and application of international instruments in Kosovo for the use of languages, as well as the central legal framework, the local legal framework, and the legal regulations of the Municipality of Prizren regarding official languages. Based on the documents and the obligations, these are the steps that the institutions of the Municipality of Prizren must take and reflect upon in relation to the request of the Group of Roma intellectuals, for the Romani language to receive the status of the language in official use in the Municipality of Prizren.

¹ Roma language in Prizren-Value Added or ignored? KFOS, December 2015

² Theranda-Prizren through the centuries", Abib Ahmad, 1996

³ Ibid

⁴ Profiles of Kosovo communities, OSCE, 2010. Link: <https://www.osce.org/sq/kosovo/75451?do%3ABnload=true>

⁵ Roma language in Prizren-Value Added or ignored? KFOS, December 2015.

THE ROMANI LANGUAGE AND ITS TRADITION IN PRIZREN

Linguistic, anthropological, and biblical studies have recently shed more light on the origins and history of the Roma people. The “Romance” Romani language is an Indo-Aryan language, part of the Indo-European language family which has been spoken since the beginning of the Middle Ages only in the diaspora outside the Indian sub-continent and today is an integral part of the European linguistic diversity. Linguistic and anthropological studies prove that the emigration movements of the Roma people took place about 1 500 years ago (in the 6th century) from north-western India towards Persia and the Balkan peninsula and then throughout Europe⁶.

Romani is the language of the Roma, a language preserved and transmitted from generation to generation over the centuries, mainly in the form of speech. During the first Roma Congress in 1971, Romani was officially recognised as the language of the Roma in Europe. This led to its inclusion in various international regulations, including the Council of Europe's European Charter for Regional and Minority Languages. As a result of the continuous efforts of Roma intellectuals, Romani is today included in the teaching curricula of several European countries. Undoubtedly, the Romani language is a reminder of the common cultural heritage between the various Roma communities in Europe⁷.

The same language is spoken in Kosovo, with some minor changes in some of its parts. For this reason, the Roma of Kosovo are presented with the same script. The Roma are one of the communities that traditionally live in Kosovo. It is believed that they come from India, from where they left between the 8th and 10th centuries. They began to settle in Kosovo in the middle of the 16th century⁸. The yearbook of 1874 records close to 40 000 inhabitants in Prizren, 1 778 of which were Roma⁹, whilst according to the Turkish census of 1910, Prizren had 30 285 inhabitants, 460 of which were Roma, composed of 92 families¹⁰. Their mother tongue is the Romani language, various dialects of which can be found in Kosovo. The Roma community is a vulnerable group in Kosovo, which lacks efficient integration in educational, social, economic and political life¹¹.

As such, the tradition of using the Romani language in Prizren is ancient and dates back to centuries. Even this continuity of the presence of the Romani language in this city has made this community preserve its identity. At the same time, it has inspired activists to publish books and magazines in the Romani language, but also to open electronic media, and to develop various cultural and social activities¹².

⁶ <https://irca.al/sq/origins/>

⁷ The Commissioner for languages congratulates the World Roma Day". Link: <http://www.komisioneriks.org/?page=1,2,180>

⁸ Profiles of Kosovo communities, OSCE, 2010. Link: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?download=true>

⁹ Roma language in Prizren-Value Added or ignored? KFOS, December 2015

¹⁰ Ibid

¹¹ Profiles of Kosovo communities, OSCE, 2010. Link: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?download=true>

¹² Roma language in Prizren-Value Added or ignored? KFOS, December 2015

Several positive developments were noted during 2014-2015 in some municipalities, related to the availability of teaching subjects in the Romani language that included elements of Romani culture and history. The Ministry of Education (MESTI) designed and published a first textbook in the Romani language on April 7 2014. The Municipality of Prizren provided classes in the Romani language including elements of Romani culture and history in four schools (then expanded to include another school from the last report on the evaluation of the rights of communities), provided salaries for teachers, and there were plans for the application of such subjects in five other municipalities during the 2015-2016 school year¹³. With the help of the Council of Europe, classes in the Romani language also started in Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Obiliq and Pejë. In these municipalities, the Ministry of Education covered three salaries until the end of 2015, and then the municipalities took over this responsibility¹⁴.

Until 2015, institutional support to promote the culture and tradition of the Roma, Ashkali and Egyptian communities was mainly limited to International Roma Day celebrations. While many municipalities did not mark this day, six municipalities have provided significant support for these activities, including funding. Monitoring carried out by the OSCE noted that such activities are no longer limited to music or dance, and have now begun to include discussions on the social condition of the community and events in the Romani language¹⁵.

On the other hand, in the process of consolidating democracy at the country level, especially after the end of the conflict, the established CSOs did not have the appropriate capacity and expertise to take advantage of the opportunities that the municipalities began to offer in terms of financial support through calls for applications for certain projects. Among the CSOs that come from the ranks of the communities, the lack of capacities and expertise has been and continues to be a little more pronounced.

¹³ Community rights assessment report-fourth edition. OSCE, November 2015, p.22. Link: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/209966.pdf>

¹⁴ The Wall of Anti-Gypsyism – Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo. Civil Rights Defenders, 2018, fq.16. Linku: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

¹⁵ Ibid pg 42

THE CURRENT SITUATION OF THE ROMANI LANGUAGE AS AN OFFICIAL LANGUAGE

Since April 2014, no municipality has recognised the Roma language as a language in official use, even though the Roma community in Kosovo has traditionally spoken its own language in the municipalities in which it has lived, making it eligible for recognition as such, based on Article 2.4 of the Law on the Use of Languages¹⁶. All municipalities have made positive steps in adopting municipal regulations on the use of languages. The Bosnian and Turkish languages have the status of official languages in three and two municipalities respectively, as well as the language in official use in one and four municipalities respectively.

However, the Romani language still lacks acceptance and protection, despite being traditionally spoken. The municipalities have not taken specific steps in terms of increasing public awareness of language rights, even though some modest improvements were noted during 2013, as a result of their co-operation with the CSOs¹⁷.

Due to these significant challenges, access to services in official languages and languages in official use for numerical minority communities at the municipal level continues to be problematic. All municipalities have taken positive steps that have resulted in the adoption of municipal regulations on the use of languages, but the Romani language is still neither recognised nor protected. Awareness-raising campaigns for language rights are minimal and municipalities are late in appointing contact persons for language issues in the municipality. The lack of consistency in the placement of street signs, road traffic signs and signs in public buildings also remains problematic¹⁸. Although the Romani language is traditionally spoken in Prizren and qualifies for such recognition according to Article 2.4 of the Law,¹⁹ the Municipality of Prizren has not yet taken any action to recognise the status of the Romani language as a language in official use. The Group of Roma intellectuals in Prizren in as early as 2016 submitted an official request for the recognition of the status of the Romani language as a language in official use (dated 24.05.2016 with protocol number 01 -29/88087), in accordance with Article 2.4 of the Law on the Use of Languages, as well as Article 4 of UA 4 of Administrative Instruction No. 2011-02 (MAPL), for determining the procedures for the implementation of the Law on the Use of Languages. As of today, however, no response from the local governments has been received.

¹⁶ Respect for language rights by Kosovo municipalities. OSCE, June 2014, p.11. Link to access: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁷ Ibid

¹⁸ Respect for language rights by Kosovo municipalities. OSCE, June 2014, p.11. Link to access: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁹ Implementation of the law on the use of languages by Kosovo municipalities. OSCE, June 2008, p.5. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf>

DEMOGRAPHIC DATA FOR THE ROMA COMMUNITY

Although there are no reliable data available on the Roma population in the Western Balkans, the estimates made speak of a percentage of the national population represented by the Roma, which ranges from 1.7% in Bosnia and Herzegovina and 9.6% in North Macedonia²⁰.

Kosovo Roma, Kosovo Ashkali and Kosovo Egyptians traditionally live in Kosovo and make a substantial contribution to its diverse society with their distinct traditions and cultures. The members of these three communities are distributed throughout Kosovo, mainly in 24 municipalities, with a greater presence in the municipalities of Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Pejë and Prizren²¹. In the last census of 2011, the Municipality of Prizren numbered 177 781 inhabitants, of which the Roma community as an ethnic structure was 2 899 inhabitants or 1.63% of the total number of inhabitants in the Municipality of Prizren²². A total of 1 739 825 inhabitants live in Kosovo, of which 1 252 248 are over the age of 15. In the 2011 population census, it was reported that out of the people over the age of 15, 28 369 (3.4%) spoke Albanian as a second language in addition to their mother tongue, 255 591 (30.4%) spoke Serbian, 49 729 (6.0%) the Turkish language, 47 779 (5.8%) the Bosnian language, 2 359 (0.3%) the Romani language, 254 474 (30.9%) the English language, 115 480 (14.0%) the German language, and 24 467 (3.0%) the French language²³.

The 2011 population census of Kosovo was partially boycotted by the Roma community. Nevertheless, according to the rough estimates derived from this census, the size of the Roma population was almost at the level of half of other reliable estimates, such as those of the OSCE. Therefore, estimates on the number of members of the Roma community in Kosovo should be based on alternative sources. Based on the Community Profiles, developed by the OSCE in 2010, and the Municipal Profiles, developed by the OSCE in 2013, it is estimated that about 15 696 Roma live in Kosovo, constituting about 0.84% of the total population. The largest number of members of the Roma community is concentrated in Prizren (2.19% or 5 300 members of this community), while a large number of them also live in Graçanica, Peja and South Mitrovica. A small number of members of the Roma community are scattered throughout the rest of Kosovo²⁴. Of the 2 million

²⁰ Cessation of the cycle of Roma exclusion in the Western Balkans. International Bank for Reconstruction and Development / World Bank, 2019, P.1. Link: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/279351554459034261/pdf/Executive-Summary.pdf>

²¹ Overview of Roma, ashkali and Egyptian communities in Kosovo, OSCE, P.4. Link: https://www.osce.org/files/f/documents/c/c/443590_2.pdf

²² Census of population, households and dwellings in Kosovo 2011 – main data, Kosovo Agency of Statistics, PG.143. Link: <https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf>

²³ <https://languagecommissioners.org/Language-Commissioner-of-Kosovo?lang=SHQ>

²⁴ Communities in Kosovo: A Guide for professionals working with communities in Kosovo. ECMI, December 2013, p.36. Link: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

inhabitants of Kosovo, the official number of Roma is 34 000 or 1.7%, while the estimates for the number of Roma are 45 000 or 2.3%.²⁵

According to the 2011 census data, 35 784 Roma, Ashkali and Egyptians live in Kosovo (8 824 Roma, 15 436 Ashkali and 11 524 Egyptians). However, it is difficult to estimate their actual number. On the other hand, experience shows that many Roma, Ashkali and Egyptians do not reveal their identity in the population census process; in addition, many of them have left Kosovo since 2011 through continuous emigration. For any description or analysis of their situation, the consequences of the war in Kosovo from 1998-1999 must be taken into account. Before the war, it was estimated that at least 150 000 Roma, Ashkali and Egyptians lived in Kosovo²⁶.

INTERNATIONAL INSTRUMENTS

Basic human rights and freedoms are indivisible, inalienable and inviolable and are the basis of the legal order of the Republic of Kosovo. The Republic of Kosovo protects and guarantees the basic human rights and freedoms provided for in this Constitution. Everyone has the duty to respect the human rights and fundamental freedoms of others. The fundamental rights and freedoms provided for in the Constitution also apply to legal entities, insofar as they are applicable²⁷.

The human rights and freedoms guaranteed by the following international agreements and instruments are guaranteed by this Constitution, are directly applied in the Republic of Kosovo and have priority, in case of conflict, over the provisions of laws and other acts of public institutions:

- Universal Declaration of Human Rights;• European Convention for the Protection of Fundamental Human Rights and Freedoms and its Protocols;
- International Convention on Civil and Political Rights and its Protocols;
- Framework Convention of the Council of Europe for the Protection of National Minorities;
- Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination; (6) Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women;
- Convention on the Rights of the Child;
- Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment²⁸.

²⁵ Dragan Todorovic. Romemouth ballakan and Serbia. University of NIS-Faculty of Philosophy. NIS, December 2011, p.1.. Link to the access: <https://vdocuments.net/romi-na-balkanu-i-u-srbiji.html>

²⁶ Wall of anti-Gypsyism-Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo. Civil Rights Defenders, 2018, P.5. Link: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

²⁷ Article 21 of the Constitution of the Republic Of Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

²⁸ Article 22 of the Constitution of the Republic Of Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

The rights of Kosovo's minority communities to use their language in education and freedom of expression are closely related, a fact recognised by international and European law. On the basis of Article 58.2 of the Constitution, Kosovo is obliged to respect the standards provided for in the European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML) in which states must adopt policies that ensure "the provision of appropriate ways and means for the teaching and learning of regional or minority languages at all appropriate stages".

However, this promotion of minority cultures and languages should not be understood as a one-sided defense of minorities against the majority, but rather as a means of promoting understanding between majority and minority communities. Therefore, states should "make arrangements to ensure the teaching of the history and culture which is reflected in the regional or minority language", also for non-speakers of these languages.

The Charter further requires the state to take "resolute action to promote regional or minority languages in order to protect them". Most importantly, these steps are taken against the background that "every person belonging to a national minority has the right to use his/her minority language freely and without hindrance, in private and public life, in speech and in writing." Thus, the right to education in one of the minority languages, and its use, can be seen as a springboard for a fuller, more meaningful participation of the majority and minority communities. As a logical continuation, the European Charter also goes further by stipulating that "persons belonging to national minorities are given the opportunity to create and use their own media".

Finally, it should be mentioned that the responsibilities of the Kosovo authorities are not only for the promotion of minority languages in society. Institutions are obliged to respect minority languages in their relations with the population, namely "in areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons request this and when such a request corresponds with real need, the Parties will try to ensure, as far as possible, the conditions that will make it possible to use the language of the minority in the relations between these persons and the administrative authorities".²⁹

The OSCE has drawn up some of the most comprehensive standards for the protection of language rights. Two OSCE documents have important implications in the field of language rights. The first, the "Copenhagen Document", includes detailed provisions on the use of languages as well as non-discrimination and education. Although it is not legally binding, it has important (soft) legal and political implications and many consider it to be more advanced than other instruments. The second document, the Oslo Recommendations, is a tool of political practice that provides states and other actors with a detailed reference point in developing effective policies for minority languages, including in relation to the use of languages in education, religion, media, community

²⁹ Communities in Kosovo: A Guide for professionals working with communities in Kosovo. ECMI, December 2013, p. 68. Link: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

life, and non-governmental organisations (NGO), as well as in communications with public authorities, in judicial procedures, and in the operation of private businesses³⁰.

LANGUAGE LEGAL FRAMEWORK IN KOSOVA

The constitutional order of the Republic of Kosovo is based on the principles of freedom, peace, democracy, equality, respect for human rights and freedoms and the rule of law, non-discrimination, property rights, environmental protection, social justice, pluralism, separation of powers, state and market economy.

In Article 5 of the Constitution of the Republic of Kosovo, the Albanian language and the Serbian language have the status of official languages in the Republic of Kosovo. However, paragraph 2 of this article specifies that “the Turkish, Bosnian and Roma languages have the status of official languages at the municipal level or will be in official use at any level in accordance to the Law”³¹.

In 2006, the Law on the use of languages was issued, the purpose of which is to ensure:

- The use of official languages, as well as the languages of communities whose mother tongue is not an official language, in the institutions of Kosovo, in enterprises and other organisations that perform public functions and services;
- Equal status of the Albanian and Serbian languages as official languages in Kosovo, equal rights regarding their use in all institutions of Kosovo;
- The right of all Kosovo communities to preserve, protect and promote their linguistic identity;
- The multilingual character of Kosovar society, which represents its unique spiritual, intellectual, historical and cultural values.

In paragraph 2 of article 1 of this law, the use of official languages at the municipal level is also specified, where other languages of the communities, such as Turkish, Bosnian and Roma, will be languages in official use, according to the conditions set forth here in law³². In those municipalities where a community lives, whose mother tongue is not one of the official languages in Kosovo and which represents more than 3% of the total population of the municipality, the language of that community will have the status of the language in official use in that municipality and will be in equal use in accordance with the provisions defined in Article 8 of this law. In addition, a community whose language has traditionally been spoken in a municipality will have the status of the language in official use in that municipality. Regarding this issue, municipalities will adopt detailed regulations within six months of this law entering into force³³. The Government of Kosovo and other institutions will adopt measures to promote the use and equal status of official

³⁰ Ibid pg.69

³¹ Article 5 of the Constitution of the Republic Of Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³² Article 1 of the law Nr. 02 / L - 37 for the use of languages, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³³ Ibid Article 2 Paragraph 1

languages as well as to ensure the protection, preservation and promotion of the languages of communities whose mother tongue is not an official language³⁴. Albanian, Serbian and English are the official languages of the Republic of Kosovo and have the same status in its institutions. The Turkish, Bosnian and Romani languages have the status of official languages at the municipal level or have official use in accordance with the Law on the Use of Languages³⁵.

Article 4 of the Administrative Instruction No. 2011/02 (MAPL) for determining the procedures for the implementation of the Law on the Use of Languages states that members of the community whose language is traditionally spoken in the municipality will have the right to request for their language to be recognised as a language in official use in the municipality, regardless of their numerical representation amongst the citizens of the municipality³⁶.

LEGAL FRAMEWORK - LOCAL LEVEL

Basic territorial units of local self-government in the Republic of Kosovo are municipalities. The organisation and powers of local self-government units are regulated by the law³⁷. All municipal bodies ensure that the citizens of the municipality enjoy all rights and freedoms regardless of race, ethnicity, colour, gender, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or any other status in order for them to enjoy equal rights and opportunities in municipal services at all levels³⁸. Municipalities implement their policies and practices to support coexistence and peace between their citizens and to create suitable conditions that enable all communities to express, preserve, develop their ethnic, cultural, religious and linguistic identities³⁹. The use of languages in the municipality is regulated in accordance to the law in force on the use of languages. The municipal assembly adopts detailed municipal regulations for the use of languages within its territory, as defined in the applicable Law on the Use of Languages⁴⁰.

³⁴ Article 31 Of The Law Law No. 02 / L - 37 for the use of languages, <https://gzk.rksgov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁵ Article 4 paragraph 1 of the law no.Law No. 03 / L-047 on the protection and promotion of the rights of communities and their members in the Republic Of Kosovo, <https://gzk.rksgov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>

³⁶ See Article 4 of Administrative Instruction Nr.2011-02 (MLGA), on the determination of procedures for the implementation of the law on the use of languages, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

³⁷ Article 12 of the Constitution of the Republic Of Kosovo, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³⁸ Article 4 paragraph 2 of the law on local self-government, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

³⁹ Ibid Article 4 paragraph 3

⁴⁰ Article 9 paragraph 1 of LVL, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

LEGAL FRAMEWORK – PRIZREN MUNICIPALITY

At the borders and in the territory of the Municipality of Prizren, members of the communities and national communities are guaranteed the right to freely declare their ethnic, cultural and religious identity. In the territory of the Municipality of Prizren, the official languages are Albanian, Serbian, Bosnian and Turkish. The members of the communities have the right to communicate in their own language with the bodies and civil services in the municipality, in accordance with the laws and international conventions in force⁴¹.

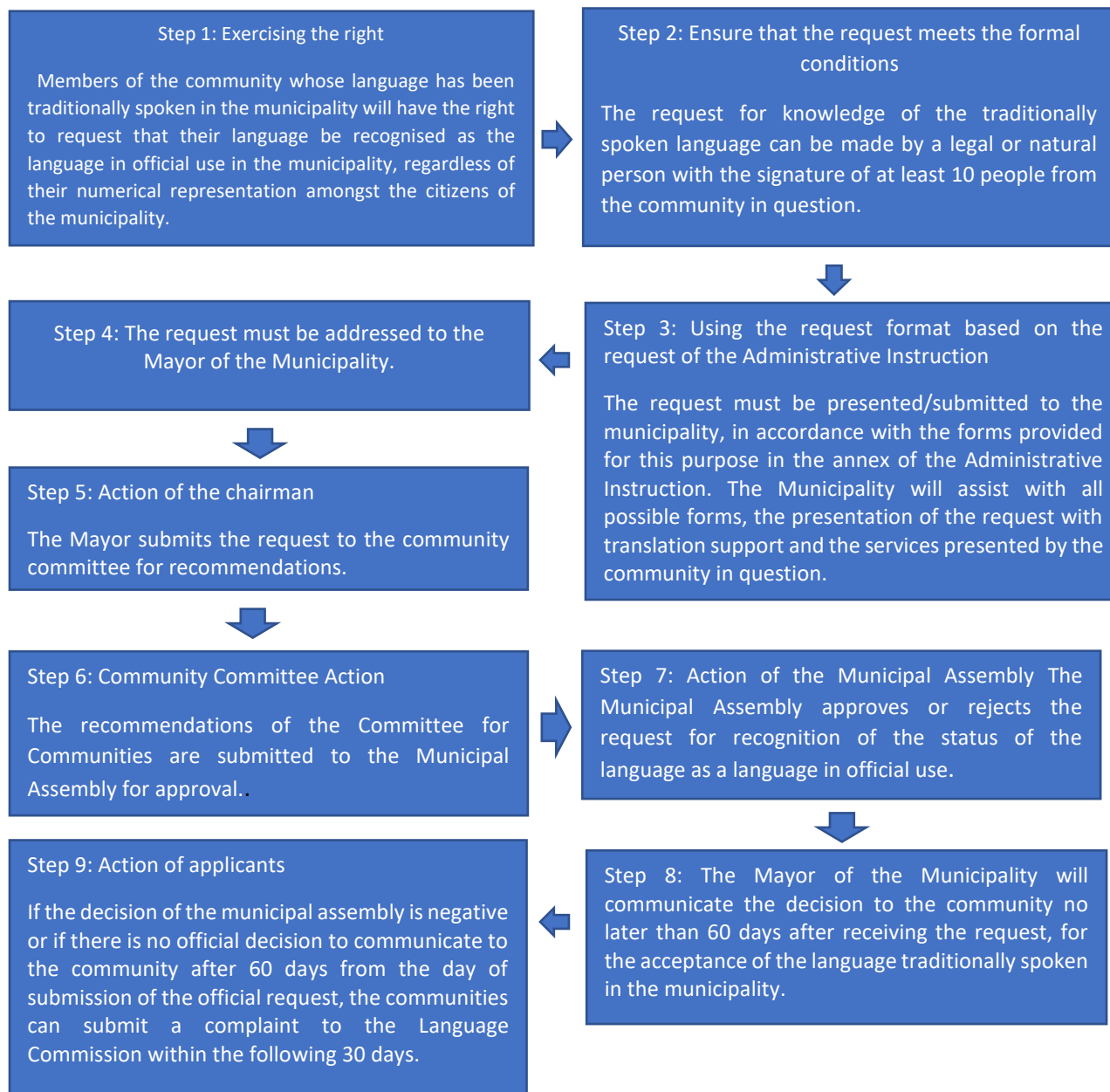
Members of minority communities have the right to communicate in their own language with all municipal bodies in accordance to the Law on the Use of Languages in the Republic of Kosovo⁴². In the territory of the Municipality of Prizren, the official languages in equal use in all bodies of the municipal administration, educational and health institutions and local public enterprises are Albanian, Serbian, Bosnian and Turkish⁴³.

⁴¹ Article 12 of the statute of the municipality of Prizren, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2020/05/satuti-komunes.pdf>

⁴² Ibid Article 12

⁴³ Article 2 of the regulation on the use of languages - Municipality of Prizren – <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2018/01/RREGULLOREN-PeR-PeRDORIMIN-E-GJUHeVE.pdf>

PROCESS OF RECOGNITION OF A TRADITIONALLY SPOKEN LANGUAGE IN A MUNICIPALITY ⁴⁴

⁴⁴ See Article 4 as well as paragraphs 7 and 8 of Article 3 of the Administrative Instruction no.2011/02 (MLGA) on the determination of procedures for the implementation of the law on the use of languages, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

Step 9: Additional action of the Municipal Assembly

If the assembly of the municipality takes a positive decision in relation to the request for the recognition of the status of the language as a language in official use in the municipality, then it must initiate the harmonisation of the Statute in accordance with the decision on the recognition of the language.

Step 10: Additional action of community members / applicant

In the event that the Municipal Assembly fails to amend the Municipal Statute within three months from the date of recognition of the language in official use in the municipality, members of the community whose language has been recognised by decision of the Municipal Assembly as a language in official use, have the right to submit a complaint to the Language Commissioner, following the procedures established by the commission.

CONCLUSIONS

Kosovo Roma, Kosovo Ashkali and Kosovo Egyptians traditionally live in Kosovo and make a substantial contribution to its diverse society with their distinct traditions and cultures. The members of these three communities are spread throughout Kosovo, mainly in 24 municipalities, with a greater presence in the municipalities of Ferizaj, Fushë Kosovë, Gjakovë, Pejë and Prizren. Based on the Community Profiles, developed by the OSCE in 2010, and the Municipal Profiles, developed by the OSCE in 2013, it is estimated that about 15 696 Roma live in Kosovo, constituting about 0.84% of the total population. The largest number of members of the Roma community is concentrated in Prizren (2.19% or 5 300 members of this community), while a large number of them also live in Graçanica, Peja and South Mitrovica.

However, the Romani language still lacks acceptance and protection, even though it has been traditionally spoken, and the municipalities have not taken specific steps in terms of increasing public awareness of language rights, although some modest improvements were noted during 2013. Although the Romani language is spoken traditionally in Prizren and qualifies for such recognition according to Article 2.4 of the Law, to date the Municipality of Prizren has not taken any action to recognise the status of the Roma language as a language in official use. The Group of Roma intellectuals in Prizren in as early as 2016 submitted an official request for the recognition of the status of the Romani language as a language in official use a request (dated 24.05.2016 with protocol number 01-29/88087), in accordance with Article 2.4 of the Law on the Use of Languages,

as well as Article 4 of AI 4 of Administrative Instruction No. 2011-02 (MLGA), for determining the procedures for implementation of the Law on the Use of Languages. As of today, however, no response from the local governments has been received.

On the basis of Article 58.2 of the Constitution, Kosovo is obliged to respect the standards provided for in the European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML) in which states must adopt policies that ensure “the provision of appropriate ways and means for the teaching and learning of regional or minority languages at all appropriate stages”. The Charter further requires the state to take “resolute action to promote regional or minority languages in order to protect them”. The parties will try to ensure, as far as possible, the conditions that will make it possible to use the language of the minority in the relations between these persons and the administrative authorities.

Based on the Constitution, the Albanian language and the Serbian language have the status of official languages in the Republic of Kosovo. However, paragraph 2 of this article specifies that “the Turkish, Bosnian and Roma languages have the status of official languages at the municipal level or will be in official use at any level in accordance to the Law. In addition, Kosovo has issued the law on the use of languages as well as the administrative instruction for implementation to define the procedures for the implementation of the Law on the Use of Languages. The law defines that “a community whose language has traditionally been spoken in a municipality, will have the status of the language in official use in that municipality”. Likewise, Article 4 of Administrative Instruction No. 2011/02 (MLGA) for defining the procedures for the implementation of the Law on the Use of Languages, states that members of the community whose language has been traditionally spoken in the municipality will have the right to request that their language be recognised as the language in official use in the municipality, regardless of their numerical representation within the citizens in the municipality.

On the other hand, the Law on Local Self-Government has also specified the issue of the use of languages in the municipality, where the assembly of the municipality must approve the Municipal Regulation on the use of languages within its territory. Fulfilling its legal obligations, the Municipality of Prizren, in its Statute approved on 15 October 2008, as well as in the Municipal Regulation on the use of languages approved on 5 February 2009, has not addressed the issue of the Roma language as an opportunity to recognise the status as the language in official use in this municipality.

In general, Kosovo has built legal mechanisms regarding the issue of the use of official languages in public institutions, including local ones. However, during the process of consolidating the legal regulations at the local level, the Municipality of Prizren has not addressed the issue of the Romani language, despite the provision of legal opportunities that are defined in Article 4 of Administrative Instruction No. 2011/02 (MLGA) for determining the procedures for the implementation of the

Law on the Use of Languages, for the Romani language to receive the status of a language in official use.

Based on the current legal framework, the initial process of recognising the status of the language in official use begins with the request of the community using the standard format defined by Administrative Instruction No. 201/02 of the MLGA and ends with the decision of the Municipal Assembly. If the decision of the Municipal Assembly is positive and recognises the status of the language as a language in official use, then the institution itself initiates the amendment of the Statute of the municipality. In addition to the amendment of the Statute, the assembly must also initiate the amendment of the municipal regulation on the use of languages.

Such a request dated 24.05.2016 with protocol number 01-29/88087 was processed in the municipality by the Group of Roma intellectuals of the Municipality of Prizren was silently ignored to be handled by the local institutions. Moreover, the Group of Roma intellectuals repeated the request in 2017, 2018 and 2020.

Such requests according to the specifications required by Administrative Instruction No. 2011/02 of the MLGA should be repeated again due to the change of political circumstances that have occurred in the local government in the Municipality of Prizren. The request of the Group of Roma intellectuals should be based on the well-prepared argument that the Romani language has been traditionally used in the Municipality of Prizren.

*Sfide e ofisialune penjaripesko e Romana qhibyako kotar e Prizrenoski komuna
sar qhib ano ofisialuno vastipe*

Yuli, 2022

Akale raportesko publikipe realizisalo e Evropake Koncilesko phikoipea. Godinipya, analize thay rekomandipya kola si hramime ano akava raporti si talo Nevo Konceptesko godornipe thay na sasavipea prezentinena donatoreske pozicie.

ANDRIPE

I.	RES.....	4
II.	ROMANI QHIB THAY LAKIRI TRADICIA ANO PRIZREN.....	5
III.	ROMANA QHIBYAKI AKTUALUNI SITUACIA SAR QHIB ANO OFISIALUNO VASTIPE.....	7
IV.	DEMOGRAFIKUNE INFORMACIE VASH O ROMANO KOMUNITETI.....	8
V.	MASHKARTHEMUTNE MEKANIZMYA.....	9
VI.	KRISYUNO RAMI VASH O QHIBYA ANI KOSOVA.....	11
VII.	KRISYUNO RAMI – LOKALUNO NIVELI.....	12
VIII.	KRISYUNO RAMI – PRIZRENOSKI KOMUNA.....	13
IX.	E TRADICIONALUNA VAKERDA QHIBYAKO PENJARIPASKO PROCESI ANI YEKH KOMUNA.....	14
X.	KONKLUZE.....	15

AKRONIMYA

EKRMQh - Evropaki Karta vash o Regionalune yase Minoritarune Qhibya

SSTM - Skoluipaski, Skenciaki thay Teknologiki Ministria

MALG – Ministriaka vash Administripe e Lokalune Guvernipesko

CAO – Civilune Amalipaske Organizacie

AI - Administrativune Instrukcie

OKQh – Ofisi e Komisiyareski vash o Qhibya

RES

E qhib si esecialuni vash astaripe than-leipe. E qhib arakhlola ano centro e manushikane aktivizmesko, sikavipesko thay identiteti. Penjaripea o mahatyune pharipyra, kola o manusha decisinena vash piri qhib, thakyarla e qaqhune reprezentipeski forma ano evolviripe, kova kerla shaibe vash resipe e lugoperiodikune rezultatyengo.¹

Romani si e romengi qhib, yekh garavdi qhib thay phiravdi e kustikatar ani kustik pe buhlpe e shelbershencar, sherunipea ani vakeripeski forma. Ani Kosova vakergyola yekh yekhuni qhib, tikne yaveripyencar ano nesave lakhe thana. Kotar e salnameya e 1874.to bersheski, dikhlola kay o Prizreno sinele pashe 40 mile habitantya, kolendar 1 mile thay 778 sine roma². Jikay sar si pe registripe kola kerde o turkya ano bersh 1910, o Prizreno sinele 30 mile thay 285 habitantya, kolendar 460 sine roma, ano 92 familiye³. Olengi daki Qhib sine romani qhib, e yavere dialektiyencar kola shay arakhlona ani Kosova.⁴

E romana qhibyaki vastipeski tradicia ano Prizren si purani thay datirinla shelebershencar. Evi akava e romana qhibyako e prezencako luyaripe ani akava diz kergya kay akava komuniteti te garavel poro identiteti. Yekhedromeya dengya inspiracia e aktivistyenge kay te publikinen pustikya thay reviste pe romani qhib, numay ini te putaren elektronikune medie, thay te evolvirinen yaver-yaver kulturune thay socialune aktivitetiya.⁵

Dokumentipa kay e romani qhib vakerdili tradiciaha ani Prizrenoski Komuna, e romane komuniteteske aktivistyani permanentyuni qhand angazhisale ano zoralipe thay garavipe lengere kulturune thay qhibyake identiteteske. E sah tikne avansipyencar, o jikanutne Prizrenoska komunake raipya na phikoime e romane komuniteteske inciative, kay e romani qhib te lel o statusi e qhibyako ano ofisiyaluno vastipe. O ofisionalune rodlarinya kola procedurisale vash o lokalune raipya kotar e Prizrenoski Romane Intelektualyengi Grupa, datirinena kotar o bersha 2008/2009. e Prizrenoski Romane Intelektualyenga Grupake ofisionalune rodlarinyenge, ji akanutne lokalune raipya neglizhinde ano traynipe.

E puqipaska riaktualizipaska ideya, akava hulumtacia/interpretacia sila res te analizinel o bazikune faktya thay argumentya, kay e romani qhib vakerdili tradiciaha ano Prizren, o implementipe e mashkarthemutne instrumentyengo ani Kosova vash e qhibyengo vastipe, analizipe e krisiyune ramesko ano thanesko niveli, krisiyune ramesko ano lokalune raipasko niveli thay e Prizrenoska Komunaki krisiyuni regulativa phando e ofisionalune qhibyencar. Ano quadro e akale lilesko, ka dikhlargyon o obligacie thay o bajakya kola manglape te lelon kotar o Prizrenoska komunake

¹ Romani Qhib ano Prizren - Manglo vay ignorimo moldipe/barvalipe - KFOS, decembro 2015.

² “Teranda-Prizreno talo shelbersha”, Abib Ahmedi, 1996

³ Va odote

⁴ Kosovake komunitetyenge profilya, OSBE, 2010. Linki: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?doenload=true>

⁵ Romani Qhib ano Prizren - Manglo vay ignorimo moldipe/barvalipe - KFOS, decembro 2015.

institucie, phando e Romane Intelektualyengi Grupaki rodlerin, kay e romani qhib te lel o statusi e qhibyako ano ofisiyaluno vastipe ani Prizrenoski komuna.

ROMANI QHIB THAY LAKIRI TRADICIA ANO PRIZREN

Linguistikune, antorpolistikune thay bibliikune studiripya/rodlaripya pe agor qhivde may buderi dud vash e romana populaciaki origina thay historia. Romani Qhib "romani" si yekh indo-ariyanuni qhib, kotor e indo-europaka qhibyenga familiaki, koya vakergyola kotar o mashkarjivdipasko shrdipe saday ani diaspora, avri indiake talo-kontinentestar thay avdive si yekh integraluno kotor e europake linguistikune diversitetesko. Linguistikune thay antropologistikune studie mothavna kay e romana populaciako emigraciake phiravlina ule anglo 1500 bersha (6.to sheltobersh) kotar e vrtlo-ratoriguni India direkt ki Persia thay Balkan thay napal odotar ani sah Europa. ⁶

Romani si e romengi qhib, yekh garavdi qhib thay phiravdi e kustikatar ani kustik pe buhlipe e shelbershencar, sherunipea ani vakeripeski forma. Pe buhlipe e anglune Romane Kongreste ano bersh 1971, e Romani penjargyola ofisiyalipea sar romengi qhib ani Evropa. Akava ingyaryahola ano olako kotorleipe ano ver-ver internalcionalune regulative, astaripea e Evropaki Karta e Evropake Koncilesko vash Regionalune thay Minoritarune Qhibya. Sar rezultati e romane intelektualyenge bi aqhavde zori deipyengo, e Romani avdive si astardi ano siklarnipaske siklipaske programya ano nesave evropake thana. Qaqhipea, Romani qhib si yekh memoria e beraberuna kulturune kustikipasko mashkaro ver-verune romane komunitetya ani Evropa. ⁷

Ani Kosova vakergyola yekh yekhuni qhib, e tikne yaveripyancar ano olake nesave thana. Vash akava sebepi, o Kosovake roma prezentinyona yekhune hramipeya. O roma si yekh kotar o komunitetya kay tradiciaha jivdinena ani Kosova. Pakyavgyola kay ola ale kotar e India, kote duryadile mashkar o shelto bersh VIII thay X. Ola sherdinde te resen ani Kosova ano mashkar o XVI-to shelbershesko⁸. Kotar e salnameya e bershesko 1874, dikhlola kay o Prizreno sinele pashe 40 mile habitantya, kolendar 1 mile thay 778 sine roma⁹. Numay sar si pe registripe kola kerde o turkyano bersh 1910, o Prizreno sinele 30 mile thay 285 habitantya, kolendar 460 sine roma, ano 92 familiye¹⁰. Olangi daki Qhib sine romani qhib, e yavere dialektyencar kola shay te arakhlon ani Kosova. O Romano komuniteti si yekh dukhavni/ratvarali grupa ani Kosova, kole na sile efikasuno integripe ano edukativuno jivdipe, socialuno, ekonomikuno thay politikuno¹¹.

⁶ <https://irca.al/sq/origins/>

⁷ "Komisionari vash e Qhib bahtakerla e Romana Qhibyako Lumiako Dive". Linki: <http://www.komisioneri-ks.org/?page=1.2.180>

⁸ E Kosovake Komunitetyenge Profilya, OSBE, 2010 Linki: <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?download=true>

⁹ Manglo vay ignorimo moldipe/barvalipe - KFOS, decembro 2015.

¹⁰ Va odote

¹¹ E Kosovake Komunitetyenge Profilya, OSBE, 2010, <http://www.osce.org/sq/kosovo/75451?download=true>

E romana qhibyaki vastipeski tradicia ano Prizren si purani thay datirinla shelebershencar. Evi akava e romana qhibyako e prezencako lugyaripe ani akava diz kergya kay akava komuniteti te garavel poro identiteti. Yekhedromeya dengya inspiracia e aktivistyenge kay te publikinen pustikya thay reviste pe romani qhib, numay ini te putaren elektronikune medie, thay te evolvirinen yaver-yaver kulturune thay socialune aktivitetya.¹²

Nesave pozitivune evolviripyta hramisale pe lugipe e 2015.to bershesko ano nesave komune, phando e disponipa e siklovipaske subyektyengo pe romani qhib kola involvirinena romana kutlurake thay historiake elementya. Pe data 7.to aprili 2014, o SSTM-i hramingya thay publikingya skolake tekstya pe romani qhib. Prizrenoski Komuna siguringya romana qhibyako subyektesko siklipe ano shtar skole (napal buhlilo kay te uqharel/involvirinel pandar yekh aver skola kotar o agorutno raporti vash komunitetyenge hakayengo moldipe), siguringya pokipe vash o sikavne, vi ayekha sila planya vash e akale subyektyengo aplikipe ano panj (5) aver komune andar o skolako bersh 2015-2016.¹³ Ano bersh 2014, e Skoluipaski Ministria publikingya angluno skolako teksti pe romani qhib. O orya pe romani qhib, kola akharna romana kulturaka thay historiake elementya adikergyona ano Prizrenoske shtar (4) skole thay e Europake Konkileske phikoipa, o orya pe romani qhib ka shrden vi ano Ferizaj, Fush Kusova, Gjakova, Obiliq thay Pekya. Ano Prizreno, e komuna uqharla e siklarnesko pokipe jikay ano aver komune e Skoluipaski Ministria uqhargya trin pokipyta ji pe agor e bershesko 2015 thay napal o komune lele pa peste akava godornipe.¹⁴

Ji ano bersh 2015, institucionaluno phikoipe vash te promovinen e kultura thay e tradicia e romane, ashkalyune thay egyptasyune komunitetyenge sine kufizirimo sherunipa ano festuip e Romane divesko. Jikay buderi komune na hramime akava dive, shov komune pasharde konsiderimo phikoipe vash akala aktivitetya, involvipa financipe.

Agorimo monitoripe kotar o OSBE, ikalgya pe dikhipa kay akala aktivitetya na si saday kufizime ani muzika yase folklori, vi ayekha akana shrdirinde te involvinen vi diskucie pederal e komuniteteski socialuni situacia thay ovipyta/eventya pe romani qhib.¹⁵

Ani aver rig, ano akava demokraciako konsolidipasko procesi ano thanesko niveli, apostafatno palo agoripe e konfliktesko, o puterde CAO na sinelen mangle kapacitetya thay ekspertiza vash te vastinen o shayipyta kay o komune shrdime te pasharen finansionalune phikopyta mashkaro kharipyta vash te aplikinen ano alosarde proyektya. Ko CAO kola avna kotar akala komunitetya, e kapacitetnyengo thay ekspertizako nanipe sine thay aqhola te ovel hari may potencirimi.

¹² Manglo vay ignorimo moldipe/barvalipe - KFOS, decembro 2015.

¹³ Komunitetyenge Hakayengo moldipasko raporti - shtarto edicia. OSBE , novembro 2015, qh.22. Linki: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/209966.pdf>

¹⁴ Antijipsizmosko barrang – roma, ashkalie thay egyptasya ani Kosova. Civil Rights Defenders, 2018, qh.16. Linku: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

¹⁵ Va odote qh.42.

ROMANA QHIBYAKI AKTUALUNI SITUACIA SAR QHIB ANO OFISIALUNO VASTIPE

Ji ano aprilo e 2014-sko, niyekh komuna na penjargya e romani qhib sar qhib ano ofisialuno vastipe, ini kay o romano komuniteto ani Kosova tradicionalipea vakerde piri qhib ano komune kote ola jivdinde, keripea kvalifikuno vash ayekha formako penjaripe, ani baza e qhandeski 2.4 e Krisesko vash Penjaripe e Qhibyengo¹⁶. Sah o komune kerde o pozitivune bajakya ano komunalune regulativengo miratipe/akseptipe/aprovipe vash e qhibyango vastipe. Boshnyakuni thay turkyuni qhib silen e ofisialune qhibyengo statusi ano trin, respektiveteteya duy komune, vi ayekha sar qhib ano ofisialuno vastipe ani yekh komuna, respektiveteteya ano shtar komune.

Sasavipea, romani qhib pandar nanela akseptipe thay garavipe, ini soske kay vakerdili tradicionalno. O Komune na kerde specifikune bajakya ano halovipe thay bayaripe e publikune jandipasko vash o qhibyenge hakaya, ini soske hramisale nesave modestyune laqharipya ano bersh 2013, sar rezultati e lengoro khetane butikeripasko e OKQh.¹⁷

Vash o sebepi e akale konsiderime sfidyengo, o aksesi ano pasharipya/servisya ano ofisionalune qhibya thay ano ofisionalune vastipaske qhibya vash o haricune gendoske komunitetya ano komunaluno niveli lugyaryola te ovel problematikuno. Sa o komune lele pozitivune bajakya mashkar kolende reste ano komunalune regulativengo aprovipe vash e qhibyengo vastipe, numay e romani qhib pandar ni na penjardili ni na garavdili. O korkorojanglaripaske kampanye vash e qhibyenge hakaya si minimalune thay o komune si zabade/paleaqhile ano alosaripe e kontakteske personesko vash qhibyake puqipya ani komuna. Konsistencako nanipe vash te qhiven dromeske table, dromeske komunkaciake sheya thay sheya ano publikune obyektia, vi ayekha aqhola problematikuni.¹⁸ Iniseske e romani qhib vakergyola tradiciaha ano Prizren thay kualifikingyola vash akava penjaripe mashkaro thav 2.4. e Krisesko¹⁹, ji akana e Prizrenoski komuna na lela nisavo aktiviteti vash te penjarol e romana qhibyako statusi sar qhib ano ofisialuno vastipe ini mamuy e fakteske kay e Romani Intelektualuni Grupa ano Prizren sar ano bersh 2016 (24.to may 2016 e protokoleske gendoa 01-29/88087), konform e thaveske 2.4. e Qhibyenge Vastipeske Krisesko thay e thavesko 4 e AI-ko, gn. 2011-02 (MALG), vash o definipe e proceduryengo vash e Qhibyengo Vastipaske Krisesko implementipe biqhalde ofisialuni rodlarin vash penjaripe e romana qhibyake statusesko sar qhib ano ofisialuno vastipe. Ji akana, akaya rodlarin e Prizrenoske Romenga Intelektualenga Grupako, na lele respondipe kotar o lokalune raipya.

¹⁶ Respektipe e qhibyenge hakayengo kotar e Kosovake komune. OSBE, yuni 2014, qh.11. Linki: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁷ Va odote

¹⁸ Respektipe e qhibyenge hakayengo kotar e Kosovake komune. OSBE, yuni 2014, qh.4. Linki: <https://www.files.ethz.ch/isn/181086/Albanian.pdf>

¹⁹ Implementipe e Krisesko vash e Qhibyengo Vastine kotar e Kosovake Komune. OSBE, yuni 2008, qh. 5 Linki: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf>

DEMOGRAFIKUNE INFORMACIE VASH O ROMANO KOMUNITETI

Iniseske ano Ratoriguno Balkani na egzistirinena pakyavune informacie vash e romani populacia, o kerde raportya vakerna vash yekh kotorleipe e nacionalune populaciengi reprezentime kotar o roma koya shrdla kotar 1.7 pe shel ani Bosna thay Hercegovina thay 9.6 pe shel ani Vrtloriguni Makedonia.²⁰

Kosovake roma, Kosovake ashkhalie thay Kosovake egyptasya tradicionalno jivdinena ani Kosova thay dende elementaruno kontributi ano lakoro kotorvalo amalipe pere yaverune tradiciencar thay kulturencar. Akale komunitetyenge somjene si ulavde ani sah Kosova, sherunipa ano 24 komune, yekhe may bara prezenca ano komune sar: Ferizaj, Fush Kosova, Gjakova, Pekya thay Prizren²¹. Ano agoruno registripe e bersheshko 2011, e Prizrenoski komuna genla 177,781 dizutne, mashkarkolende o romano komuniteti sar etnikuni struktura si 2,899 dizutne yase 1.63 % kotar o sah gendo e dizutnengo ani Prizrenoski Komuna.²² Ani Kosova jivdinena sah o sah 1,739,825 dizutne, kolendar 1,252,248 si pederal 15 bershha. Ani populaciaki registracia 2011, raportisalo kay kotar o personya pederal 15 bershha, 28 369 (3,4 %) vakerna e albanyuni qhib sar e duyto qhib desar e dayaka qhibyatar, 255 591 (30,4 %) srbyuni qhib, 49 729 (6,0%) turkyuni qhib, 47 779 (5,8 %) boshnyakuni qhib, 2 359 (0,3%) romani qhib, 254 474 (30,9%) anglikani qhib, 115 480 (14,0%) germaniyuni qhib thay 24 467 (3,0%) francuski qhib.²³

Kosovaka populaciako registripe, pe 2011.to bersh, harica boykotisalo kotar o romano komuniteti; feriso kotar o pashe moldipya kola ikliste kotar akaya registracia, e romana populaciako baripe iklisto talo kvasho niveli kotar o aver pakyavune moldipya, sar si odola e OSBE-eske. Ayekha kay, o moldipya vash e romane komuniteteske somjenenge gendosko ani Kosova manglape te bazirinyon ano alterantivune resursya. Baziripea ano Komunitetyenge Profilya, realizime kotar o OSBE ano 2010.to bersh, thay e Komunenge Profilya, realizime kotar o OSBE ano bersh 2013, moldingyola kay ani Kosova jivdinena pashe 15.696 roma, kola kerna truyal 0.84 % e sah populaciako. May baro gendo e romane komunitetesko si fokusirimo ano Prizren (2.19 % yase 5,300 somjene e akale komuniteteske), jikay yekh baro gendo vi ayekha jivdinena ani Gracanica, Pekya thay mesmeriguni Mitrovica. Yekh tikno gendo e romane komunitetesko arakhlona ulavde ano ano Kosovake sah avera thana.²⁴ Ano 2 milionya Kosovake habitantya, ofisiyaluno gendo e

²⁰ E romengo paldipasko ciklesko aqhavipe ano Ratoriguno Balkani. Mashkarthemutni Banka vash o rekreiripe thay avansipe / Lumiaki Banka, 2019, qh.1.

Linki:<https://documents1.worldbank.org/curated/en/279351554459034261/pdf/Executive-Summary.pdf>

²¹ Romane, ashkalyune thay egyptasune komuniteteski dikhavlin ani Kosova, OSBE, qh.4. Linki:

https://www.osce.org/files/f/documents/c/c/443590_2.pdf

²² Populaciako Registripe, Familiarune Ekonomienngo thay apartamengyengo ani Kosova 2011 – Sherune informacie, Kosovaki Statistiki Agencia, qh.143. Linki: <https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf>

²³ <https://languagecommissioners.org/Language-Commissioner-of-Kosovo?lang=SHQ>

²⁴ Komunitetetya ani Kosova: Phiravno vash o profesionistya kay kerna buti e komunitetyencar ani Kosova: ECMI, decembro 2013, qh.36. Linki: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

romengo si 34.000 yase 1.7 % jikay o aver moldipya vash e romenge gendosko si 45.000 yase 2.3 % e sah dizutnenge gendosko ani Kosova.²⁵

Mashkaro populaciake registripaske informancie ano bersh 2011, ani Kosova jivdinena 35,784 roma, ashkalie thay egiptasya (8,824 roma, 15,436 ashkalie thay 11,524 egiptasya). Sasavipea, si phare te gengyol olengo aktualuno gendo. Ani aver rig, e eksperienca mothavla kay buderi roma, ashkalie thay egiptasya ano populaciako registripasko procesi na mothavna poro identiteti; vi ayekha, buderi olendar gele kotar e Kosova kotar o bersh 2011 mashkaro biaqhavdo emigripe. Vash sasavo hramipe yase analizipe e olenga situaciako manglape te lelol pe dikhipe e Kosovake marevaske ziyanya ano bersha 1998-1999. Anglo mareva, gengyola kay ani Kosova jivdinde may hari 150.000 roma, ashkalie thay egiptasya.²⁶

MASHKARTHEMUTNE INSTRUMENTYA

Manushikane hakaya thay elementarune mestipya siton biulavde, biyaverime e birumime thay siton baza e Kosovaka Republikake yuridikune rendoski. E Kosovaki Republika garavla thay garantinla e manusheske hakaya thay o elementarune mestipya, anglodikhlarde ani akaya Konstitucia. Sakova manush siole obligacia te respektinel manushikane hakaya thay elementarune mesitpya e averenge. O hakaya thay elementarune mestipya diklarde ani Konstitucia, si vi vash o yuridikune personya, vash abokar kobar si implementyune.²⁷

Manushikane hakaya thay mestipya kola si garantime mashkaro lekanipyencar thay e mashkarthemutne instrumentyencar pe avipe, garantinyoma akala Konstitucia, implementingyona direkt ani Kosovaki Republika thay silen prioriteti, ano konfliktesko suro, pe krisyenge dispozicie thay yaverue publikune institucienge aktyencar:

- Universaluni Deklaracia vash e Manusheske Hakaya;
- Evropaki Konventa vash o Garavipe e Manushikane Hakayengo thay e Elementarune Mestipyengo thay lakere Protokolya;
- Mashkarthemutni Konventa vash Civilune thay Politikune Hakaya thay lakere protokolya;
- E Evropake Koncilesko Konventako Rami vash e Haricune Naciengo Garavipe;
- Konventa vash o Eliminipe e sah racake diskriminaciake formengo; (6) Konventa vash o Eliminipe e sah diskriminaciake formengo mamuy o Juvla;
- Konventa vash o Qhavorikane Hakaya;
- Konventa mamuy o aver mizorune torture, tretiripya thay brandipya, namanushikane thay telarune;²⁸

²⁵ Dragan Todorovic. O roma ano Balkani thay Srbia. Nishesko Universiteti –Filozofikuno Fakulteti. Nish, decembro 2011, qh.1.. Linki: <https://vdocuments.net/romi-na-balkanu-i-u-srbiji.html>

²⁶ Antijipsizmosko barrang – roma, ashkalie thay egiptasya ani Kosova. Civil Rights Defenders, 2018, , qh.5. Linki: <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Kosovo-Alb.pdf>

²⁷ Thav 21 e Kosovaka Republikaki Konstituciaki, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

²⁸ Thav 22 e Kosovaka Republikaki Konstituciaki, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

Kosovake Haricune Komunitetyenge hakaya vash te vastinen piri qhib, ano skolupe thay ano mesto vakeripe siton but phande, akava yekh penjardo fakti kotar o mashkarthemutne thay europake hakaya. Baziripea ano Thav 58.2 e Konstituciako, e Kosova si obligimi te respektinel o anglodikharde standardya ani Evropaki Karta vash o Regionalune yase Minoritarune Qhibya (EKRMQh), koya alosarla kay o rashtre manglape te adoptinen politike kola sigurninena “pasharipe e qhandyengo thay adekuatyune instrumentyengo vash e rayonalune yase minoritarune qhibyengo siklovipe thay studiripe ano sah mangle faze”.

Sasavipea, akava kulturengo thay haricune komunitiyenge qhibyengo na manglape te halol sar yekhriguno haricako garavipe mamuy e mazhoranca, numay may buderi sar yekh instrumenti vash o bayaripe e insteresesko vash o shukarno lekanipe mashkaro buderune thay haricune komunitetya. Ayekha kay, o rashtre manglape te “keren lekanipe vash te sigurinen e historiako thay kulturako siklovipe koya reflektinla kotar o regionalune yase minoritarune qhibya”, vi ayekha vash o na-vakerutne e akele qhibyengo.

Desar akalestar e Karta rodla kay e rashtre te lel “decizimo aktiviteti vash te promovinel o ragionalune yase minoritarune qhibya ani qhand kay te garavel olen”. May mahatno, akala bajakya lelife mamuy o sfondi kay “sakova personi kay si kotor e yekha nacionalune minoritetesko sile hakay te vastinel mestipa thay bizo-bariere pere minoriteteski qhib, ano personaluno thay publikuno jivdipe, thay lakoro vastipe, shay te dikhlol sar yekh trampolina vash yekh may pherdo kotorleipe, may pherdo halovipe e mazhorancako thay e haricune komunitetyengo. Sar yekh logikuno lungipe, Evropaki Karta viayekha nakhla may dur decizinindoy kay “personyenge kola si kotor e nacionalune minoritetyenge dendilo shayipe te kreirinen thay te vastinen pere medie”.

Pe agor, manglape te lepargyol kay e Kosovake autoritetyengo godornipe na si saday vash o promovipe e haricune komunitetyenge qhibyengo ano amalipe. O Institucie obligingyona te respektinen e minoritetyenge qhibya ano lengoro ledeipe e populacia, konkretno “ano thana kote jivdinena o personya kay siton nacionalune minoritetya tradiciaha yase ano elementaruno gendo, te sine kay odola personya mangna akava thay kana yekh agyar rodlerin korespodinla e qhaqhune mangipa, o participanta ka den zori te sigurinen, abokar kobar si shayutno, o kondicie kola ka keren shayutno e vastipe e minoritetyenga qhibyako ano ledeipya mashkaro akala personya thay administrativune autoritetya”.²⁹

OSBE hramingya nesave sahasarde standardya vash o garavipe e qhibyake hakayengo. OSBE-eske duy dokumentya/lila silen mahatno klarifikipe ano qhibyengo hakayengo umal. O yekhto, “Kopenhagako Dokumenti”, andar koleste si detalno dispozicie vash e qhibyengo vastipe thay na-diskriminipe thay skolipe. Ini seske krisea na si obligimi, oy sila mahatne krisiyune implikacie

²⁹ Komunitetetya ani Kosova: Phiravno vash o profesionistya kay kerna buti e komunitetyencar ani Kosova: ECMI, decembro 2013, qh. 68. Linki: https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ALB.pdf

(lokhe/kovle) thay politikune implikacie thay buderi konsiderinena ola kay si may avansimi se o aver instrumentya. O duyto Dokumenti, "Osloske Rekomandipya", si yekh praktikuno politikuno mehanizmo kay pasharla e rashtrengre thay e averune aktoryenge yekh detalno referencako viran ano avansipe e efektivune politikengo vash o minoritetyenge qhibya, involvirimo vi e qhibyengo vastipe ano skolupe, religia, media, komunitetesko jivdipe, thay biraipkane organizacie (BRO), vi ayekha ano komunikipe e publikune autoritetyencar, ano krisalinake procedure, thay ano privatune biznesengo funksionipe.³⁰

KRISYUNO RAMI VASH O QHIBYA ANI KOSOVA

E Kosovaka Republikako Konstituciako rendo bazirinigyola ano prioritetya e mestipaske, shandipaske, demokraciake, beraberipaske, respektipe e manushikane hakayengo thay mestipasko thay krisenko rayipe/funksionipe, bidisrkinipe, hakay vash phuvyako theripe, garavipe e ambientesko, socialuno kris, pluralizmo, ulavipe e rashtrake guvernipasko thay kin-bikinipaski ekonomia.³¹

Ano 5.to thav e Kosovaka Republikaka Konstituciako, albanyuni thay srbyuni qhib silen e ofisialune qhibyengo statusi ani Kosovaki Republika. Numay, o 2.to paragrafi e akale thavesko, specifikinla kay "turkyuni qhib, boshnyakuni thay odoya romani silen o statusi e ofisialune qhibyengo ano komunako niveli yase ka oven ano ofisiaonaluno vastipe ano kovamangla niveli ano akordipe e krisea".³²

Ano bersh 2006 ikliilo o Krisi vash e qhibyengo vastipe, kolesko res si te sigurinel:

- E ofisialune qhibyengo vastipe, vi ayekha e komunitetyenge qhibyengo, kolenga dayaki qhib na si ofisialuniqhib, ano Kosovake institucie, ano kompanie yase ano aver organizacie kola realizinena funkcie yase publikune servisya;
- Beraberuno statusi e albanyuna thay srbyuna qhibyako sar ofisialuniqhib ani Kosova, beraberune hakaya ano lengoro vastipe ano sah Kosovake institucie;
- O hakay vash sa o komunitetya ani Kosova vash te garaven, arakhen thay promovinen poro qhibyako identiteti;
- Kosovake amalipasko but qhibyuno karakteri, koya mothavla lakere spiritualune unikune, intelektualune, historikune thay kulturune moldipya.

Ano 2.to paragrafi e thavesko 1 e akale krisenko, vi ayekha specifikingyola e qhibyengo vastipe ano komunaluno niveli, kote o aver grupaciengre qhibya, sar e turkyuni qhib, boshnyakuni thay romani,

³⁰ Va odote qh. 69

³¹ Thav 7 e Kosovaka Republikaki Konstituciaki, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³² Thav 5 e Kosovaka Republikaki Konstituciaki, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

ka oven ano ofisiyaluno vastipe, sarkay e alosarde kondiciengo e akale krisea³³. Ano odola komune kote jivdinla yekh grupacia, kolengiri qhib na si yekh e ofisionalune qhibyendar ani Kosova thay koya reprezentinla may buderi se trin (3) pe shel e sah populaciako ani Komuna, lakiri qhib si te ovelola o statusi e ofisionaluna qhibyako ko vastipe ani doya komuna thay ka ovel ano beraberuno vastipe e dispoziciencar dikhlarde ano akale krisesko 8.to thav. ***“Desar akalestar, yekh grupacia, kolaki qhib tradiciaha vakerdili ani yekh komuna, si te ovelola o statusi e qhibyako ano ofisiyaluna vastipe ani odoya komuna.”***Phando akala bukya, o komune ka aprovinen detalne regulore andar 6 qhona palo khuvipe pi funksia akava krisi.³⁴ E Kosovako Raipe thay o aver institucie ka aprovinen o mase vash te promovinen e ofisiyalune qhibyengo beraberuno statusi thay vash te sigurinen garavipe, arakhipe thay promovipe e komunitetyenge qhibyengo, kolengiri dakiri qhib na si ofisiyaluni qhib.³⁵ Albanyuni, srbyuni thay anglikani qhib si ofisiyalune qhibya ani Kosovaki Republika thay silen yekhuno statusi ani lakere institucie. Turkyuni, boshnyakuni thay romani qhibya silen ofisiyaluno qhibyako statusi ano komunaluno niveli yase siton/silen i qhib ano ofisiyaluno vastipe ano akordipe e Kriseya vash e Qhibyengo Vastipe.³⁶

Adminstrativuna Instrukciako 4.to thav gn. 2011/02 (MALG) vash Qhibyenge Vastipaske Kriseske implementipasko proceduryengo alosaripe, potencirinla kay e komuniteteske somjene, kolengiri qhib vakerdili tradiciaha ani komuna, ka ovelolen hakay te mangen kay lengiri qhib te penjargyol sar Qhib ano Ofisiyaluno Vastipe ani Komuna, bidikhlo lengoro gendyuno reprezentipe andral o komunake dizutne.³⁷

KRISYUNO RAMI VASH O QHIBYA ANO KOMUNALUNO NIVELI

Elementarune teritorialune subyektya e lokalune korkoro-raipaske ani Kosovaki Republika si o komune. O organizipe thay o kompetence e subyektyengo e lokalune korkoro-raipaske regulingyona krisea.³⁸ Sah e komunake organya kerna dikhat kay lengere dizake dizutne te vijainen sah o hakaya thay mestipya bi ulavdo e nacia, etniciteti, yeri, qhib, religia, politikuno yase aver gandipe, nacionaluna yase socialuna originako, bi dikhlo o thanesko theripe, biyanipe yase dayk aver statusi mangipea kay on te vijainen o hakay thay o beraberuno shayipe ano sah komunalune niveleske servisya³⁹. O komune implementinena o politike thay lengere praktike vash te phikoinen o khetano jivdipe thay o shandipe mashkaro lengere dizutne thay vash te kreirinen

³³ Thav 1 e Krisesko gn. 02/L-37 vash e qhibyengo vastipe, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁴ Va odote thav 2 paragrafi 1

³⁵ Thav 31 e Krisesko gn. 02/L-37 vash e qhibyengo vastipe, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>

³⁶ Thav 4 paragrafi 1 e Krisesko gn. 03/L-047 e komunitetyengo thay lengere somjenenge hakayengo garavipe thay promovipe ani Kosovaki Republika, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>

³⁷ Dikh Thav 4 e Administrativuna Instrukciako gn. 2011-02 (MAGL), vash Qhibyenge Vastipaske Kriseske implementipasko proceduryengo alosaripe, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/JA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

³⁸ Thav 12 e Kosovaka Republikaki Konstitucia, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

³⁹ Thav 4 paragrafi 2 e krisesko vash lokaluno korkororaipe, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

mangle kondicie kola kerna shayutno e sah komunityenge vash te vakeren, garaven, avansinen pere etnikune, , kulturune, religiake thay qhibyake identitetya.⁴⁰ Qhibyengo vastipe ani komuna regulingyola akordipea e krisea pe funkcia vash e qhibyengo vastipe.

Komunaki Kupatni aprovinla komunalune detalne regulore vash e qhibyengo vastipe ando lengoro teritori, sar alosargyola/definingyola e implementime krisea vash e qhibyengo vastipe.⁴¹

KRISYUNI RAMI – PRIZRENOSKI KOMUNA

Ani Prizrenoska komunaki samatreda thay teritori, e komunitetyenge somjenge thay e nacionalune grupaciengne garantingyola o hakay vash mesto deklaripe phando lengere etnikune, kutlurune thay religiune identitetesko. Ani Prizrenoska Komunako teritori, **ofisyalune qhibya si: albanyuni qhib, srbyuni qhib, boshnyakuni qhib thay turkyuni qhib**. Komunitetyenge somjene silen hakay te komunikinen ani piri qhib e oganyencar thay civilyune servisyencar ani komuna, ano akordipe e krisea thay e mashkarthemutne konventyescar ani funkcia/zori.⁴²

Haricune komunitetyenge somjene silen hako te komunikinen ani piri qhib e sah Komunake oganyencar ano akordipe e Krisea vash e Qhibyengo Vastipe ani Kosovaki Republika.⁴³ Ani Prizrenoska komunako teritori, sar ofisyaluni qhib thay ano beraberuno vastipe ano sah komunaluna administraciake organya, siklipaske institucie thay sastipaske vi thay publikune lokalune kompanie/yekhlin e Prizrenoska komunake si: albanyuni qhib, srbyuni qhib, boshnyakuni thay turkyuni qhib.⁴⁴

⁴⁰ Va odote thav 4 paragrafi 3

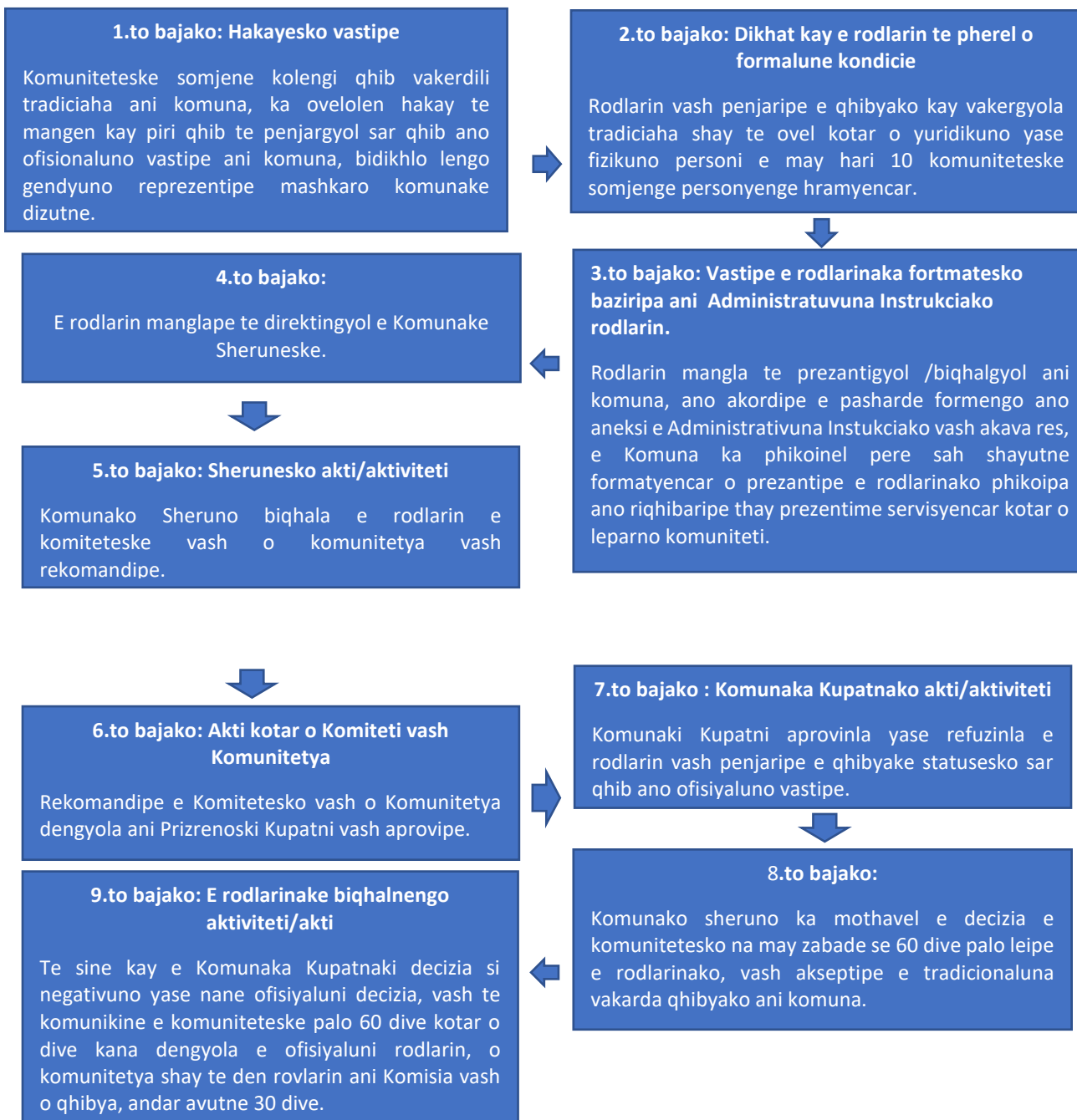
⁴¹ Thav 9 paragrafi 1 e LVL-ko, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

⁴² Thav 12 e Prizrenoska Komunako Statuti, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2020/05/satuti-komunes.pdf>

⁴³ Va odote thav 12

⁴⁴ Thav 2 i Regulorako vash e qhibyengo vastipe – Prizrenoski Komuna, <https://kk.rks-gov.net/prizren/ep-content/uploads/sites/26/2018/01/RREGULLOREN-PeR-PeRDORIMIN-E-GJUHeVE.pdf>

E TRADICIONALUNA VAKERDA QHIBYAKO PENJARIPASKO PROCESI ANI YEKH KOMUNA ⁴⁵

⁴⁵ Dikh thav 4 thay o paragrafi 7 thay 8 e thavesko 3 e Administrativuna Instrukciako gn. 2011/02 (MAGL) vash definipe e proceduryengo te implementinen o Krisi vash e qhibyengo vastipe, <https://mapl.rks-gov.net/ep-content/uploads/2017/06/UA-Nr-2011-02-Per-percaktimin-e-procedurave-per-zbatimin-e-ligjit-per-perdorimin-e-gjuheve.pdf>

9.to bajako: pheruno akti e Komunaka Kupatnako

Te sine kay e Komunaki Kupatni lela pozitivuni decizia ano raporti e rodlarina vash penjaripe e qhibyake statusesko sar qhib ano ofisijaluno vastipe ani komuna, odoyaver manglape te inicinel harmonizipe e Statuea konform e decizia vash penjaripe e qhibyako.

10.to bajako: Pherune aktya e komuniteteske somjenenge / rodlarin biqhalde

Te sine kay e Komunaki Kupatni nashti resla te gaveirnel e komunako Statuti mashkaro trin qhona e datatar kana penjarla e qhib sar qhib ano ofisijaluno vastipe, komunitetesko somjene kolegi qhib penjardili e komunaka kupatnaka deciziya sar qhib ano ofisijaluno vastipe, silen hako te biqhalen rovlarin e Komisionareski vash o Qhibya, nakhindoy palal e proceduryenge alosarde kotar e komisija.

KONKLUZA

Kosovake roma, Kosovake ashkhalie thay Kosovake egiptasya tradicionalno jivdinena ani Kosova thay dende elementaruno kontributi ano lakoro kotorvalo amalipe pere yaverune tradiciencar thay kulturenar. Akale komunitetyenge somjene si ulavde ani sah Kosova, sherunipa ano 24 komune, yekhe may bara prezenca ano komune sar: Ferizaj, Fush Kosova, Gjakova, Pekya thay Prizren. Baziripa ano Komunitiyenge profilya kola realizisale kotar o OSBE ano bersh 2010, thay ano Komunenge Profilya, realizime kotar o OSBE ano bersh 2013, moldingyola kay ani Kosova jivdinena truyal 15.696 roma, kola kreirina truyal 0.84 % e sah populaciako. May baro gendo e romane komunitaska populaciako si koncentrimo/fokusimo ano Prizren (2.19 % yase 5.300 kotorleutne/somjene e akale komuniteteske), jikay yekh baro gendo olengo jivdinena ani Gracanica, Pekya thay Mesmeruni Mitrovica.

Sasavipea, e romani qhib pandar nanela akseptipe thay garavipe, inisoske kay vakerdili tradiciaha, o komune na lele specifikune bajakya ano halovipe e bayaripasko e publikune jandipasko vash o qhibyake hakaya, inisoske hramisale nesave modestune laqharipe ano bers 2013. Ini kay e romani qhib vakergyola tradiciaha ano Prizren thay kualifikingyola vash akava penjaripe mashkaro thav 2.4. e Krisesko, ji akana e Prizrenoski Komuna na lela nisavo akti vash te penjarel e romana qhibyako statusi sar qhib ano ofisijaluno vastipe mamuy e faktyenge kay e Romane Intelektualengi Grupa ano Prizren sar e bershestar 2019 (data 24.05.2016 e protokoleske gendoa 01-29/88087), konform e kriseske 2.4 vash e qhibyengo vastipe vi thay o thav 4 e Al-ko gendo 2011-02 (MALG), vash o alosaripe e procedurengo vash implementipe e Krisesko vash e Qhibyengo Vastipe biqhalde e ofisijalunirodlarin vash penjaripe e romane qhibyake statusesko sar qhib ano ofisijaluno vastipe. Ji akana, akaya rodlarin e Prizrenoske Romane Intelektualenga Grupaki, na lela nisavo respondipe kotar o lokalune raipya.

Leipa pe baza o Thav 58.2 e Konstituciako, e Kosova sila obligipe te respektinel o anglodikharde standardya ani Evropaki Karta vash o Regionalune yase Minoritetyenge Qhibya (EKRMQh), koya defininla kay o rashtre manglape te adoptinen politike kola sigurinena "adekuatno qhandyengo

thay instrumentyengo pasharipe vash siklovipe thay studiripe e regionalune yase minoritarune qhibyengo ano sah mangle faze". E Karta may buhle mangla kay e rashtra te lel "decizimo aktiviteti/akti vash te promovinel o regionalune yase minoritarune qhibya vash te garavel olen". Participantya ka muqinenpe te sigurinen, abokar kobor si shayutno, o kondicie kola ka keren shayuno o vastipe e minoriteteska qhibyako ano ledeipya mashkaro akala manusha thay administrativune autoritetya.

Leipa pe baza e Konstitucia, albanyuni thay srbyuni qhib silen e ofisialune qhibyengo statusi ani Kosovaki Republika. Numay, o 2.to paragrafi e akale thavesko, specifikinla kay "turkyuni qhib, boshnyakuni thay odoya romani silen o statusi e ofisialune qhibyengo ano komunako niveli yase ka oven ano ofisialuno vastipe ano kovamangla niveli ano akordipe e krisea". Vash may buderi, Kosova ikalgya o krisi vash e qhibyengo vastipe thay o administrativuni instrukcia vash o definipe e proceduryengo vash implementipe e Krisesko vash e Qhibyengo Vastipe. O krisi defininla kay *"yekh komuniteti, koleski qhib tradiciaha vakerdili ani yekh komuna, ka ovelola o statusi e qhibyako ano ofisialuno vastipe ani odoya komuna"*. Vi ayekha, vi o 4.to thav e Administrativuna Instruksiako Gn. 2011/02 (MALG) vash definipe e proceduryengo vash implementipe e Krisesko vash e Qhibyengo Vastipe, specifikinla kay e komunitetesko somjene kolengi qhib vakerdili tradiciaha ani komuna, ka ovelolen hakay te roden kay lengiri qhib te penjargyol sar qhib ano ofisialuno vastipe ani komuna, bidikhlo lengoro gendyuno reprezentipe andral o dizutne ani komuna.

Ani aver rig, o Krisi vash o Lokaluno Korkororaibe specifingya e buti vash e qhibyengo vastipe ani komuna, kote e komunaki kupatni manglape te aprovinel komunaluni Regulora vash e qhibyengo vastipe andre lakoro teritori. Pherinindoy lakere krisiyune obligacie, Prizrenoski Komuna ano lakoro statusi aprovimo pe 15.to oktombri 2008 thay ani komunaluni Regulora vash e qhibyengo vastipe pe 5.to februari 2009, nane tretirimi e romana qhibyako puqipe sar shayipe te penjarel lakoro statusi sar qhib ano ofisialuno vastipe ani akaya komuna.

E Kosova sasavipea kreiringya krisiyune mehanizmya vash o puqipe e ofionalune qhibyenge vastipaske ano publikune institucie involviripaya vi odola lokalune. Numay, e Prizrenoski Komuna ano procesi e krisiyuna regulativaka konsolidipasko ano lokaluno niveli, e romani qhib na treteringya inisoske sine pasharipe e krisiyenge shayipyengo kay defininla o thav 4 e Administrativuna Instruksiako gn. 2011/02 (MALG) vash o definipe e proceduryengo vash implementipe e krisesko vash e qhibyengo vastipe, kay e romani qhib te lel o statusi e qhibyako pe ofisialuno vastipe.

Baziripea ano aktualuno krisiyuno rami, angluno procesi vash penjaripe e qhibyake statusesko ano ofisialuno vastipe, shrdinla e komuniteteska rodlarina vastinindoy o standardyuno formati kay defininla e Administrativuni Instrukcia gn. 2011/02 MAGL thay agorinla e Komunaka Kupatnaka decizia. Te sine kay e Komunaka Kupatnaki decizia si pozitivuni thay penjarla e qhibyako statusi sar

qhib pe ofisyaluno vastipe, odoyaver kotar korkori institucia, iniciringyola o yaveripe e komunake Statutesko. Avri e Statuteske yaveripa, e kupatni manglape te inicino vi ayekha o yaveripa e komunaluna Regulorako vash e qhibyengo vastipe.

Te sine kay, yekh rodlin sar akaya pe data 24.5.2016 e gendoa 01-29/88087 procedisali ani komuna kotar e Prizrenoska komunaka Romane Intelektualyengi Grupa, rodlin koya traynipaya neglizhisali vash te tretiringyol kotar o lokalune institucie. Vash may buhle, Romane Intelektualyengi Grupa, re-biqalalde/riprezente e rodlin ano bersha 2017, 2018 thay 2020.

Akala rodlin mashkaro mangle specifike kotar e Administrativuni Instrukcia gn. 2011/02 e MALG-eski manglape te rebiqhalgyol/riprezente vash o sebepi e politikune yaveripyego kay ulo ano lokaluno raipi ani Prizrenoski Komuna. E Romane Intelektualyenga Grupaki rodlin, manglape te baziringyol ano laqho gatisarno argumentipe kay e romani qhib vastisali tradiciaha ani Prizrenoski Komuna.